
STUDIU LINGVISTIC
ASUPRA CĂRȚII A PATRA (NUMERII) DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688), ÎN
COMPARAȚIE CU MS. 45 ȘI CU MS. 4 389

DE
VASILE ARVINTE

INTRODUCERE

Modul de a analiza și de a interpreta fenomenele caracteristice normelor limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, plecind de la limba textelor menționate în titlu, a fost expus și ilustrat în detaliu în studiile care preced cărțile *Facerea* (ST. L. FAC.), *Iesirea* (ST. L. EX.) și *Preotia* (ST. L. LV.), din prezenta lucrare, dedicată *Bibliei de la București*. Pentru evitarea repetițiilor, în capitolele de fonetică și morfologie vor fi studiate, de regulă, fenomene nediscutate în studiile precedente. În cazul unor fenomene importante, se va continua ilustrarea lor cu exemple din cartea de față.

Compararea amănunțită a celor trei variante vechi românești ale cărții *Numerii* cu versiunile grecească și slavonească a scos la iveală un număr însemnat de calcuri semantice, care vin să mărească exemplele similare din studiile precedente. De asemenea, au putut fi relevate numeroase împrumuturi lexicale, de diferite origini, care caracterizau cele două variante literare ale românei de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Pe lîngă aceste aspecte, cercetarea comparativă atentă a putut evidenția existența unor calcuri gramaticale după limba greacă (uneori și după cea slavonă). Ilustrative sunt construcțiile perifrastice cu εἰπί + gerunziul sau anumite moduri și tipuri ale verbului γίγνομαι, pentru redarea cărora traducătorii români au recurs la soluția transpunerii servile a elementelor componente în românește, creîndu-se forme perifrastice paralele cu cele românești tradiționale. Preluarea structurilor gramaticale grecești este semnalată și în alte compertimente ale morfolgiei și sintaxei. Tabelul tuturor fenomenelor de acest fel poate fi văzut în capitolul de *Concluzii* (p. 43-44).

I. FONETICA

1. ACCENTUL

1.1.0. Adverbul *dencoleā* (< lat. *de* + *in-eccum-illāc*) are accentul, notat, pe silaba finală, ca în româna veche, fiind atestat în BB și în ms. 45: „*Cale de o zi dencoace și cale de o zi dencoleā*” (Nm., 11, 31); „*Gard dencoace și gard dencoleā*” (Nm., 22, 24; în ms. 4 389: „*De ceea parte*”). Menționăm tot aici și forma *acoleā*, din ms. 45 (Nm., 19, 18).

1.2.0. Substantivul *prépelīță* (< bg. *prěpelica*, s. cr. *prepelica* < vsl. *prěpelica*) poartă accentul, notat, pe prima silabă, în BB: „*Și au trecut prépelīțe*” (Nm., 11, 31); „*Au adunat prépelītele*” (Nm., 11, 32). Varianta cu accentul pe prima silabă se întâlnește și în ms. 4 389: „*Prépelīțe*” (Nm., 11, 32). Dar în ms 45, accentul este pe vocala ī: „*Prepelīțe*” (Nm., 11, 31; pe margine, de aceeași mînă: „*Cîrstei*”); „*Prepelītele*” (Nm. 11, 32). Diferența de accentuare are bază dialectală, cum se poate vedea în ALR SN, h. 708, *prépelīță*. În majoritatea punctelor în care s-a răspuns cu acest termen, accentul dinamic este pe prima silabă. Numai în 8 puncte, accentul cade, în forma nearticulată de singular, pe silaba penultimă. Dintre acestea, 4 puncte sunt situate în jumătatea de nord a Moldovei dintre Carpați și Prut; 3 puncte, în Transilvania (172, 219, 250); 1 punct, în sudul Dobrogei (987).

2. VOCALISMUL

2.1.0. Vocala ā neaccentuată din cuvîntul *zăvor* (< vsl. *zavorū*), în urma unui fenomen de asimilație regresivă (*ă* – *ō* > *o* – *ō*), apare ca *o*, în ms. 4 389: „*Zovoarăle lui*” (Nm., 3, 36; 4, 31), în timp ce în BB și în ms. 45 se întâlnește varianta cu *ă*, *zăvoarăle* (Cf. ST. L. EX., p. 2, I. 2. 1. 1.).

2.1.1. Vocala ā neaccentuată, rezultată prin delabilizarea lui *o* neaccentuat din lat. *fontāna*,

apare ca atare în ms. 45, în variantele: *făntăna* (ФАНТАНА) (Nm., 21, 16, 16, 22); *făntănd* (ФАНТЫН) (Nm., 21, 17, 18, 19), în timp ce în BB, în toate cele 6 ocorențe menționate, se află forma cu -i: *fintăna* (ФАНТАНА), respectiv *fintănd* (ФАНТЫН). (În ms. 4.389, se folosește sinonimul aproximativ *puf*). Aceste forme ne determină să punem încă o dată problema dificilă privitoare la valorile slovelor și și în textele studiate.

O primă remarcă se referă la ms. 4.389, în care, de cele mai multe ori, slova și notează un ă, iar și, un ī, dar, de multe ori, și un ă, mai ales în poziție finală: съмнѣніе (= sămănă); ѧѣ (= luă). A doua observație se referă la textul din BB, în care, de regulă, și are valoarea lui ă, iar și, pe cea a lui ī. Se poate spune că în acest text s-a introdus, în linii generale, o ordine în scrierea vocalelor posterioare nerotunjite ă și ī. Scrierea ФАНТАНА, -и, arată că în prima silabă există un -i- neaccentuat întocmai ca în limba literară actuală, sunet care rezultase în urma unui fenomen de asimilație regresivă de tipul ă - ī > i - ī. Dar, pentru ca acest fenomen de asimilație regresivă să fi putut să aibă loc, trebuie ca mai înainte să se fi petrecut trecerea vocaliei ă (< lat. *a*) + *n* + voc. la ī: lat. *fontána* > *fontănd > *făntănd > *fintănd*. Această fază cu -ī se întâlnește și în alte exemple din textul BB: *mînd*, *mînile*, *mînile*, cu și = ī [există, însă, și forma cu -ă(-ă)]. Din acest punct de vedere, textul BB conține faza cea mai avansată a evoluției fonetice. În el se reflectă, pe de altă parte, situația din graiurile sudice, în care ă + *n* + voc. (și ă + *n*, *m* + cons.) a trecut la ī mai de timpuriu decât în graiurile nordice (cf. și munt. *întii*, *călcii*, *căpătii*, *gutii*, față de mold. *întăi*, *călcăi*, *căpătăi*, *gutăi*). În această situație, atunci cînd în textul manuscrisului 45, care are caracteristicile lingvistice ale variantei literare nordice, moldovenesci, întâlnim scrierea cu slova și urmată de *n* + vocală sau de *n*, *m* + consoană, această slovă nu poate avea decât valoarea ă: мѣнѣнѣ = *mănu*; ФАНТЫН = *făntănd*. În ediția de față, am procedat în modul indicat acum (deși în primul volum s-a strecurat și transpunerea *fintănd*, acolo unde în text era succesiunea ă - и).

2.1.2. Vocala ă neaccentuată în părău (cf. alb. *përrua*, art. *pérroi*) este, probabil, etimologică. A doua vocală, cea accentuată, a putut proveni dintr-un *ō, cum se poate deduce din forma de plural *pîrauă* (sau *pîraie*), în care -ă- a făcut parte din diftongul -oā-, iar acesta, la rîndul său, a rezultat prin metafonia lui ă în poziție -ă, -e (vezi V. Arvinte, *Terminologia de plural -auă a unor substantive neutre*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 213–237; R. Todoran, *Despre pluralul unei clase de substantive neutre românești*. 1. *Terminologia de plural -(e)auă a substantivelor neutre cu singularul -ă și -eu*, în *Contribuții de dialectologie română*, București, 1984, p. 98–111). Sub influența substantivului *rîu* (< lat. *rivus*). *părău* a devenit *părău*. Din ultima variantă, prin

asimilație regresivă, a rezultat *pîrău* (cf. mai sus *făntănd* – *fintănd*). La plural, s-a păstrat terminația veche -ie, dar se întâlnesc și formele *păriie*, *păriuri*. Schimbările fonetice menționate nu datează de prea mult timp. În multe graiuri populare, ele nu au avut loc: mold. *părău*, pl. *păriie*; transilv., criș., maram. *părău*, pl. *părauă*.

În cărțile *Facerea*, *Leviticul* și *Numerii* (în *Ieșirea* cuvîntul nu apare), varianta mai veche cu ă – ā este prezentă în ms. 4.389: *părău* (πάρευ): „*Agnu den părău*“ (Lv., 23, 40); *părauă*: „*Pănd la părăul Eghipetului*“ (Nm., 34, 5). La plural, în același ms. 4.389, vocala din prima silabă, neaccentuată, este, de asemenea, ă: *păraie* (πάραιε): „*Sădirile lîngă păraie*“ (Nm., 24, 6; în BB și în ms. 45: „*Grădini lîngă rîuri*“); *păraiele* (Nm., 21, 14). Succesiunea ă – ā este prezentă o singură dată și în BB: *părău*, în „*Agnu den părău*“. Editorii BB 1688–1988, uniformizînd transcrierea, au redat cuvîntul, πάρευ, din acest verset, prin *pîrău*. În BB, se întâlnește, apoi, succesiunile ă – ī și ī – ī: *păriile* (πάραιες) (Nm., 21, 14, 15); *pîrăuă* (πάραια) (Fac., 32, 23; Nm., 34, 4). Ultima variantă este identică cu cea admisă astăzi în română literară (vezi DEX: *pîrău*, pl. *pîraie*; este consemnată și varianta de sg. *pîrău*). Față de ms. 4.389 și de BB, situația din ms. 45 este următoarea: la singular există succesiunea ă – ī: *păriu* (πάρευ); „*Agnu den păriu*“ (Lv., 23, 40); *păriul* (πάραια): „*Păriul Eghipetului*“ (Nm., 34, 5). Aceeași succesiune se întâlnește și la plural: *păriile* (πάραιες) (Nm., 21, 15). Dar la plural există și succesiunea ă – ā: *păraiele* (πάραιες) (Nm., 21, 14), care este astăzi admisă în normă. Este foarte posibil că variantele acestui cuvînt din ms. 45 să fi fost influențate de copistul Dimitrie din Cîmpulung, care aparținea, ca formățione literară, normei sudice, muntenesti.

Formele literare actuale sunt un rezultat al unor modificări apărute în regiunea de sud a dialectului dacoromân, care au pătruns în norma variantei literare din această zonă probabil în decursul secolului al XVII-lea. Generalizarea lor în norma literară actuală pare a fi de dată relativ recentă.

2.1.3. Vocala ă neaccentuată în poziție protontică apare transformată în a în (mă) *sălașluiesc* (< *sălaș*), în ms. 4.389 (Nm., 35, 34). În același verset, se află, însă, și varianta cu -ă-, *sălașluiesc*, încât ar putea fi vorba de o scăpare de copist sau de influența radicalului *sălaș*. Cf. ST. L. EX., p.2, I.2.1.3.

2.1.4. Vocala ă neaccentuată în poziție posttonică apare, sporadic, ca a, în: „*Tatal ei*“, în BB (Nm., 12, 14; în ms. 45: „*Tatăl ei*“; în ms. 4.389: „*Tată-său*“).

2.2.0. Monoftongarea diftongului oā în poziție -yă, -yă, -ye, -o, în cuvîntele bisilabice (vezi ST. L. FAC., p. 49, I.2.2.0.; ST. L. EX., p. 2, I.2.3.0.), inovație în curs de realizare chiar în timpul cînd sunt scrise texte de care ne ocupăm, este ilustrată de exemplul *rooa*, din BB

(Nm., 11, 9; în ms. 45 „Roa“), față de varianta „Roaod“, din ms. 4 389 (*ibid.*).

2.3.0. Vocala *é* + *n* + cons. se menține în: „Îmbrăcămentea“, în BB (Nm., 31, 20; în ms. 45: „Înbrăcămintea“; în ms. 4 389: „Hainele“). Vezi ST. L. FAC., p. 52, I.2.6.0.; ST. L. EX., p. 4, I.2.5.0.; ST. L. LV., p. 2, I.2.3.0.

2.3.1. Trecerea lui *e* neaccentuat la *i*:
a) înainte de accent: *acoperîmînt*, în BB (Nm., 4, 6, 8; 11, 12); *judicată*, în BB (Nm., 35, 29); *lenivi*, în ms. 4 389 (Nm., 22, 16); *tinirêtele*, în BB (Nm., 30, 4);
b) după accent: *căușile*, în ms. 45 (Nm., 4, 7); *pînecile*, în BB (Nm., 5, 21). Vezi ST. L. FAC., p. 52, I.2.6.3.; ST. L. EX., p. 4, I.2.6.0.–2.6.3.; ST. L. LV., p. 2, I.2.3.1.

2.4.0. Trecerea lui *i* neaccentuat la *e*:
a) înainte de accent: *râsepească*, în ms. 4 389 (Nm., 10, 35); *rîdecîndu-se*, în BB (Nm., 21, 13); *vetei*, în ms. 45 (Nm., 28, 27); **b)** după accent: *curdîște-vă*, în BB (Nm., 11, 18); *lunele*, în BB (Nm., 10, 10); *potrivnecii*, în BB (Nm., 10, 9); *praznecile*, în BB (Nm., 15, 3). Vezi ST. L. FAC., p. 53, I.2.8.2.; ST. L. EX., p. 4, I.2.7.1.; ST. L. LV., p. 2, I.2.4.1.

2.4.1. Penteza lui *i* neaccentuat este prezentă în forma *roidii*, din ms. 45 (Nm., 13, 24), față de *rodiu*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*). Cf. gr. βούθιον. Vezi ST. L. EX., p. 4, I.2.7.3.; p. 37, IV.1.5.29.

2.5.0. Vocala inițială *î*, din cuvîntul *înflat* (< lat. *inflo*, -*are*), este transformată în *u*: *unflat*, BB (Nm., 5, 21) și în ms. 4 389: „Să se umfle“ (*ibid.*). Schimbarea *în-*, *îm-* > *um*, ilustrată și de exemple ca *împlu* > *umplu*; *îmblu* > *umblu* (vezi ST. L. FAC., p. 51–52, I.2.5.2.), se produce începînd de prin secolul al XVII-lea. Ea va fi acceptată în norma limbii literare abia în secolul al XIX-lea. După I. Gheție, *BDRL*, p. 335, prima atestare a formei *umfla* este din anul 1683. Ms. 4 389, în care am semnalat această variantă, este puțin mai vechi: cca. 1665–1680.

2.6.0. Trecerea lui *o* la *u* este atestată o singură dată în cuvîntul *rudii*, în loc de *rodiu*, în ms. 45 (Nm., 20, 5). Schimbarea a putut avea loc sub influența diminutivului *rudioare*, în care *o* neaccentuat a trecut ușor la *u*; diminutivul este atestat în ms. 45 (Ex., 29, 23, 24, 25). Vezi ST. L. EX., p. 37, IV.1.5.29., *rodie*.

2.6.1. Vocala *o* neaccentuată apare uneori în locul vocaliei *u*: *conoscut*, în BB (Nm., 16, 5; 31, 35), alături de *cunoscut*; *morit*, în ms. 4 389 (Nm., 27, 3), alături de *murit*. Vezi ST. L. FAC., p. 53, I.2.9.1.; ST. L. EX., p. 5, I.2.9.0.

2.7.0. Vocala *u* accentuată din lat. *palumbus* a cunoscut un fenomen de delabializare, devenind *f*: *porimb*, în ms. 45 (Nm., 6, 10). Vezi ST. L. FAC., p. 54, I.2.10.2.bis; ST. L. LV., p. 3, I.2.6.0.

2.6.1. Vocala *u* neaccentuată apare între *l* și *b* în forma *cûiubul*, în loc de *cúiubul*, în BB (Nm., 24,

21); și: *cûiubu* (Nm., 24, 22). Vezi ST. L. FAC., p. 54, I.2.10.1.; ST. L. EX., p. 5, I. 2.13.0.; ST. L. LV., p. 2, I.2.3.1.

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. Palatizarea labialelor. În cartea *Numerii*, exemplele pentru acest fenomen sunt puține: *her*, în „Ciné de her“, în ms. 45 (Nm., 35, 16; în BB și în ms. 4 389: „Fier“); *hier*, în „Afard...den hier“, în BB (Nm., 31, 22; în ms. 45: „Fier“; în ms. 4 389: „Fierul“); *him*, în: „De folos să him perîu“, în ms. 45 (Nm., 20, 3; în BB și în ms. 4 389: „Fim“). Vezi ST. L. FAC., p. 54, I.3.1.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.1.0.; ST. L. LV., p. 3, I.3.1.0.

3.1.1. Palatizarea lui *f* în verbul *a resfira* a dus la apariția unei variante speciale, *a râschira*, pentru explicația căreia vezi ST. L. FAC., p. 54–55, I.3.1.1. În cartea *Numerii*, ea apare numai în ms. 45: (să) *râschire* (Nm., 10, 35); (au) *râschirat* (Nm., 15, 29).

3.2.0. Pentru forme hiperliterarizate sau hipercorecte ale cuvîntelor *viclean*, *a vicleni*, *vicleșug*, *viclenie*, care apar alături de cele care au la inițială consoana *h*, motivată etimologic (< magh. *hitlen*, *hüttlen*; *hüttenség*), sau alături de cele care au la inițială consoana *f*, vezi discuția din ST. L. FAC., p. 55, I.3.3.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.2.0. Din cartea *Numerii*, pot fi consemnate cîteva exemple. Un prim grup conține variantele cu *v-*, care au rezultat prin hiperliterarizare și care sunt acum acceptate în norma limbii literare. Aceste variante se întîlnesc în ms. 45: *vicleni* (Nm., 14, 9); (să) *viclenească* (Nm., 31, 16); *viclenescu* (Nm., 25, 17); *vicleșug* (Nm., 35, 20); *vicleșing* (Nm., 25, 16). Al doilea grup conține exemple din BB. Diortositorii BB se dovedesc, în acest caz, a fi inconsecvenți, recurgînd atât la forme hipercorecte, cât și la forme justificate din punct de vedere etimologic: *vicleșug* (Nm., 35, 20); *ficleni*, în: „Să nu vă faceți *ficleni*“ (Nm., 14, 9); *ficlenit*, în: „Au *ficlenit asupra mea*“ (Nm., 14, 35); (să) *ficlenească* (Nm., 31, 16); *ficleșug* (Nm., 35, 22), alături de varianța etimologică *hicleșug* (Nm., 24, 22). În ms. 4 389, norma este cu *h*: *hiclenie* (Nm., 5, 27; 24, 22); *hicleșug* (Nm., 25, 18; 35, 20).

3.3.0. Africata sonoră *g*, în cuvînte din fondul latinesc de tipul *gos*, *gudej*, *gur*, constituie o trăsătură caracteristică a normei literare din manuscrisul 45. Uneori, forme cu *g* au fost transferate și în textul tipărit al BB, dar nu se întîlnesc niciodată în ms. 4 389. De remarcat este faptul că, pe măsură ce înaintă cu transcrierea, copistul ms. 45, Dimitrie din Cîmpulung, manifestă tendința de a substitui varianțele care aveau în original fonemul *g* prin varianțe în care apare fonemul *j*, caracteristic normei literare sudice. Exemplul care urmează provin din ms. 45: (va) *agiunge* [(Nm., 11, 22)]; în același verset, copistul munțean folosește varianța cu *j*, *ajunge*, care, sub forma *ajiunge* (cu *-xu-*), reapare și în versetul următor (Nm., 11, 23); pentru ultima varianță fonetică,

vezi studiile menționate la sfîrșitul acestui paragraf]; *agiungă-vă* (Nm., 16, 7); *agiutori* (Nm., 11, 17); (*va*) *giudeca* (Nm., 35, 12, 29); *giudeful* (Nm., 27, 5, 21); *giudetele* (Nm., 35, 24); *giumătate* (Nm., 12, 12; 15, 9, 10; vezi ST. L. EX., p. 6, I.3.3.1.); *giumătăarea* (Nm., 31, 43); *giuncă* (Nm., 19, 2); *giunce* [(Nm., 7, 23, 29, 41, 47, 53, 65, 71, 88; dar textul conține și variante cu *j-*: *junce* (Nm., 7, 25) sau cu *jiu-*: *jiunce* (Nm., 7, 17, 59, 77, 83), care aparțin copistului muntean]; *giuncei* (Nm., 19, 6, 9); *giunghe* (Nm., 22, 40); (*va*) *giunghea* (Nm., 19, 3); (*va*) *giura* (Nm., 5, 19, 20; 30, 2; 32, 10); [(*m-am*) *giurat* (Nm., 11, 12, 14, 16; 32, 11; dar și: (*să*) *jura* (Nm., 32, 10)]; *giurământu* (Nm., 5, 21; 30, 10); *giurământurile* (Nm., 5, 20); *împregiur* (Nm., 16, 24, 27); (*vor*) *încungiura* (Nm., 34, 5; în BB, la fel); (*au*) *încungiurat* (Nm., 21, 4); *îngiumătăarea* (Nm., 31, 36); *prenpregiurul* (Nm., 11, 31). Vezi ST. L. FAC., p. 55, I.3.4.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.3.0.; ST. L. LV., p. 3, I.3.2.0.

3.4.0. Velarizarea prin și a vocalelor *e, i* poate fi ilustrată cu următoarele exemple din cartea *Numerii*:

3.4.1. Față de varianta *căușile*, din ms. 45 (Nm., 4, 7), în BB se întâlnește varianta cu *ș* dur, *căușăle*.

3.4.2. Velarizarea prin *ș* este prezentă în BB în exemple ca *ieșind* (Nm., 1, 1); *ieșiră* (Nm., 12, 5), față de *ieșind*, *ieșiră*, din ms. 45 (ibid.).

3.4.3. Verbul *a însela* 'a pune șaua pe cal', 'a încea' are în ms. 45 grupul sonor *-șe-*: „Au înselat măgărija“ (Nm., 22, 21), pe cînd în BB apare *-șă-*: „Au însălat“ (ibid.). Tot o formă velarizată se întâlnește și în ms. 4 389: „Însăldă măgarii“ (ibid.).

3.4.4. Durificarea lui *ș* este prezentă în *leșnat*, din BB: „Au leșnat norodul“ (Nm., 21, 4), față de varianta cu *-si-*, *leșinat*, din ms. 45 (ibid.). În ms. 4 389: „Leșinără“ (cuvînt adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *slăbiră*, din text).

3.4.5. Velarizarea prin *ș* a vocalei *șe* se întâlnește în *mielușalele*, din BB (Nm., 7, 17, 23, 29), față de *mielușalele*, din ms. 45 (ibid.).

3.4.6. Aceiasi fenomen de velarizare prin *ș* este prezent în forma *orașăle*, din ms. 4 389 (Nm., 32, 33).

3.4.7. În cazul cuvîntului *șarpe*, formele velarizate, cu *-șa-*, la sg., și cu *șă-*, la pl., se întâlnesc, în concordanță cu norma literară sudică, în textul BB și în cel al ms. 4 389: *șarpe*, în BB (Nm., 21, 7, 8, 9) și în ms. 4 389 (Nm., 21, 8, 9); *șarpele*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 21, 8, 9, 9); la plural: *șărpii*, în BB (Nm., 21, 6); *șărpăi*, în ms. 4 389 (Nm., 21, 6, 7). Spre deosebire de aceste texte, în ms. 45 sunt prezente formele nevelarizate: *șearpe* (Nm., 21, 7, 8, 9); *șearpele* (Nm., 21, 8, 9, 9); la plural: *șerpii* (Nm., 21, 6). Vezi ST. L. FAC., p. 58, I.3.5.14.

3.4.8. Tendința spre formele velarizate, prezentă în BB, se manifestă și în cazul cuvîntului *șirag* 'unitate militară', 'trupă' (< magh. *sereg*); *șireagurile*, în BB (Nm., 10, 14), față de forma *șiragurile*, din ms. 45 (ibid.). Totuși, în alte 10 ocurențe ale acestui cuvînt din BB este prezentă varianta nevelarizată, întocmai ca în ms. 45, probabil datorită faptului că termenul era un imprumut recent.

Numerouse exemple privind velarizarea prin și-aferentaarea *ș*, precum și absența acestui fenomen, în cele trei texte studiate, pot fi văzute în ST. L. FAC., p. 56–58, I.3.5.0. – 3.5.17.; ST. L. EX., p. 6–9, I.3.5.0. – 3.5.20.; ST. L. LV., p. 3–5, I.3.3.0. – 3.3.14.

3.5.0. Velarizarea prin și-aferentaarea sonoră *j* poate fi ilustrată prin următoarele exemple din cartea *Numerii*: *jafurile* (*jahurile*, în ms. 4 389), în BB (Nm., 31, 12), față de *jeacurile*, din ms. 45 (ibid.); *jîrtănic*, în BB (Nm., 4, 11), față de *jîrtănic*, în ms. 45 (ibid.); *jîrvă*, în BB (Nm., 5, 15, 18), față de *jîrvă*, din ms. 45 (ibid.); *slujăscu*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 4, 9, 12; în ms. 4 389, fără *-u*), față de *slujesc*, în ms. 45 (ibid.); *slujîfi*, în BB (Nm., 16, 9, 9), față de *slujîfi*, în ms. 45 (ibid.); *tînjaște*, în ms. 4 389 (Nm., 30, 13); *strajă*, în BB (Nm., 32, 17), față de *straje*, în ms. 45 (ibid.); *vrajă*, în ms. 4 389, față de *vraje*, din ms. 45 (Nm., 23, 23; ultima formă a fost preluat și în textul BB, ibid.). Vezi ST. L. FAC., p. 58–59, I.3.6.0. – 3.6.7.; ST. L. EX., p. 9–10, I.3.6.0. – 3.6.8.; ST. L. LV., p. 5, I.3.4.0. – 3.4.4.

3.6.0. Velarizarea prin labiale poate fi ilustrată cu puține exemple din cartea *Numerii*. Pentru primele trei cărți, vezi ST. L. FAC., p. 59–60, I.3.7.0. – 3.7.3.; ST. L. EX., p. 10, I.3.7.0. – 3.7.3.; ST. L. LV., p. 5, I.3.5.0. – 3.5.5.

3.6.1. Velarizarea prin p a vocalei *e* și a semivocalei *șe* din diftongul *șea* se întâlnește în ms. 45 în exemple ca: *ethiopanca*, în: „Muierea ethiopanca“ (Nm., 12, 1), față de varianta cu *-șea-*, *ethiopeanca*, din BB (ibid.); (*să*) *lipăscu*, în ms. 45 și în BB (Nm., 35, 4); (*să*) *lipască*, în ms. 45 (Nm., 18, 2); (*să*) *știopască*, în ms. 45 (Nm., 12, 14).

3.6.2. Velarizarea prin *m* poate fi ilustrată prin exemple ca: (*să*) *margă*, din ms. 45 (Nm., 22, 14), față de BB, unde apare (*să*) *meargă* (ibid.); *urmadză*, în ms. 45 (Nm., 22, 20), față de *urmează*, din BB (ibid.).

3.6.3. Velarizarea semivocalei *-șe* din diftongul *șea*, cînd este precedată de fricativa labio-dentală *v*, este prezentă în *blagoslovască*, din ms. 45 (Nm., 6, 24), față de *blagoslovească*, din BB și din ms. 4 389 (ibid.).

3.7.0. Velarizarea prin africata surdă *f*. Verbul *a afișa* (< lat. *affīcio, -*are*) cunoaște forme în care lui *-i-* din radical îi corespunde un *-f-*, în toate cele trei texte studiate: (*să*) *afișă*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 11, 1; în ms. 4 389, și în vers. 3); (*au*) *afișat*, în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 3); *afișard*, în ms. 4 389 (Nm., 21, 30). Este semnalată, însă, și varianta cu *-i-*: (*să*) *afișă*, în ms.

45 (Nm., II, 1). Vezi ST. L. FAC., p. 60–61, I.3.8.0. – 3.8.3.; ST. L. EX., p. 10–12, I.3.8.0. – 3.8.5.; ST. L. LV., p. 5, I.3.6.0.

3.8.0. Velarizarea prin sibilantele s și z. Consemnăm toate formele din cartea *Numerii*, în care se constată, ca și în cărțile precedente, același amestec de forme velarizate și de forme nevelarizate ca și în normă limbii române literare contemporane. Astfel, în BB se întâlnește forma *dusără* (Nm., 12, 9), față de *duseră*, din ms. 45 (*ibid.*); *decusără* apare atât în ms. 45, cât și în BB (Nm., 9, 21); variantei velarizate *năsīlnică*, din ms. 45 (Nm., 13, 29), îi corespunde în BB varianta cu -*si-*, *năsīlnică* (*ibid.*). Dar în cazul cuvântului *rămasără*, forma velarizată, cu -*să-*, apare în BB (Nm., 11, 26), pe cind cea cu -*se-*, *rămaseră*, este prezentă în ms. 45 (*ibid.*). Amestecul de forme velarizate și nevelarizate este ilustrat și de cuvântul *singur*. Cu silaba inițială *sī-*, el este atestat în toate cele trei texte studiate (Nm., 23, 9; în ms. 4 389: „*Singuri*”; și în: 11, 14, 17; 12, 2). Varianta cu *si-* este atestată în BB (Nm., 12, 1: „*Cu Moisi singur au grădit Domnul*”; în ms. 4 389: „*Însuș*“). Velarizarea lui -*e* prin *s* se găsește în exemple ca: (*să*) *rumpsă*, din ms. 45 (Nm., 16, 31), față de (*se*) *rupse*, din BB (*ibid.*); *unsă*, în ms. 45 (Nm., 7, 1; dar și: „*Unse*“, *ibid.*), față de *unse*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*).

3.8.1. Variante hipercorecte sau hiperliterarizate. Substituirea silabelor *să*, *sī* prin *se*, *si*, din cauză că primele sunt considerate neliterare, are drept efect apariția unor variante hipercorecte, ca: *răsărīt*, în BB (Nm., 23, 7), față de forma etimologică, normală, *răsărit*, din ms. 45 și din ms. 4 389 (*ibid.*); *simbete*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 28, 10), față de *simbete*, din ms. 45 (*ibid.*); *simbetei*, în BB (Nm., 28, 10), față de *simbeteli*, în ms. 45; *simbetelor*, în BB (Nm., 28, 9), față de *simbetilor*, în ms. 45 (*ibid.*; în ms. 4 389: „*Simbetii*“); *simburi* (cf. alb. *sunbull*, *thumbug*), în BB (Nm., 6, 4), față de *simburi*, în ms. 45 și în ms. 4 389 (*ibid.*).

3.8.2. O variantă hiperliterarizată, de data aceasta în cazul sibilantei sonore *z*, este (*am*) *zemislit*, din ms. 45 (Nm., 11, 12), față de *zămislit*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*). Pentru acest cuvânt, vezi ST. L. FAC., p. 63, I.3.10.4.; p. 87–88, IV.1.2.34.

3.9.0. Velarizarea vocalelor e, i prin t, d, n, r. În cartea *Numerii*, se găsesc exemple numai pentru consoanele *d* și *r*. Vezi ST. L. FAC., p. 63–65, I.3.11.0. – 3.17.3.; ST. L. EX., p. 13–15, I.3.12.0. – 3.13.12.; ST. L. LV., p. 6, I.3.9.0. – 3.9.7.

3.9.1. Velarizarea prin d a lui e (>*ă*) este caracteristică pentru limba manuscrisului 4 389, oferind și un indice important pentru localizarea acestui text. Au fost întâlnite următoarele exemple: *dăparte* (Nm., 9, 10, 13); *dăscoperită* (Nm., 24, 16); *dăscoperiț* (Nm., 24, 4); *dăsfăcu* (Nm., 16, 31); *dășchid* (Nm., 8, 16; în ms. 45, copistul muntean a introdus forma: „*Dășchidu*“); *dășchide* (Nm., 3, 12; 16, 30; 18, 15); *dășchise* (Nm., 16, 32; 22, 28, 31); *dășchizind* (Nm., 26, 10); *dăștepta* (Nm., 24, 9); *dăzbrăc* (Nm., 20, 26, 28); *dăzvălească* (Nm., 5,

18); *îndălunga* (Nm., 9, 22); în ms. 45: *dodăiește* (Nm., 14, 11).

3.9.2. Velarizarea prin r se găsește în exemple ca: *doisprăzece*, în BB (Nm., 7, 2, 3); *hotardle*, în toate cele trei texte (Nm., 20, 17); *hotardlor*, în toate cele trei texte (Nm., 20, 16); *stricăd*, în ms. 45 (Nm., 12, 10; și: „*Stricăd*“, *ibid.*); *stricătul*, în ms. 45 (Nm., 5, 2); *strîmpetu*, în ms. 45 (Nm., 22, 26; în BB: „*Strîmtu*“), față de *strîmt*, din ms. 4 389 (Nm., 22, 26); *zădăraște*, în BB (Nm., 14, 11). Rostirea palatală a lui *r* a avut ca efect apariția, sporadică, a unor variante fonetice ca: *odreaslă* (< vsl. *otraslă*), în ms. 45 (Nm., 17, 8); *strejile*, în BB (Nm., 31, 30; în ms. 45: „*Străjile*“). În ultimul caz, s-ar putea recunoaște o tendință de hiperliterarizare, adică de evitare a variantelor rezultate prin velarizare chiar în formele în care acest fenomen nu a avut loc, cum este cazul formei de plural *străjile*.

3.10.0. Alte fenomene în domeniul consonantismului. Grupuri consonantice.

3.10.1. Grupul consonantic latinesc -nct- a devenit -*mpt*- și apoi -*mt*- . Faza intermedieră este prezentă în forma *strîmpetu* (< lat. **strîngitus*), din ms. 45 (Nm., 22, 26), în timp ce ultima fază se găsește în BB, *strîmtu*, și în ms. 4 389, *strîmt*.

3.10.2. Grupul consonantic latinesc -scl- > -šcl- > -šk-. În formele verbului *a deșchide*, prezența grupului *-ški-* se explică prin fenomenul formulat mai sus. În textele studiate (vezi Indice), este folosită numai varianta cu *š*, *deșchide*, *dășchide*, care este prezentă și în dialectele suddunărene: ar. *dişçidiri*, *dişçideare*, perf. *dişçış*; mgl. *dişçidire* (CDDE, 369). De asemenea, formele cu -*šk* sunt în uz în multe graiuri populare dacoromâne. Trecerea de la grupul consonantic *šk* la *šk* a avut loc prin analogie cu alte cuvinte care aveau grupul *sk*: *skimb*, *skit* (G. Ivănescu, BIFRPh, XI–XII, Iași, 1944–1945, p. 423–424). Inovația este semnalată în *Psaltirea Hymuzachi*, la Coresi, *Praxiu* (1563) (I. Gheție, BDRL, p. 236; 250), dar generalizarea formelor cu *s* (*deschid*) în limba literară are loc abia în secolul al XIX-lea.

3.11.0. Sonorizarea lui s, din grupul sm- apare în: *zmochinele*, în ms. 4 389 (Nm., 11, 5); *znochini*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 13, 24, 25; 20, 5), față de *smochini*, din ms. 45; *zmultă*, în „*Cu sabia zmultă*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 22, 23, 31; în ms. 4 389: „*Cu sabia goală*“).

II. MORFOLOGIA

1. SUBSTANTIVUL

1.1.0. Declinarea. Consemnăm forma arhaică a substantivului *mînă*, anume *mînu* (sg. fem.), *mînule* (pl. art.), în ms. 45: *mînule* (Nm., 3, 3; 6, 19; 21, 34; 24, 10; 27, 23; 31, 6). Vezi ST. L. FAC., p. 69, II.1.1.0.; ST. L. EX., p. 16, II.1.1.0.; ST. L. LV., p. 8, II.1.1.0.

1.1.2. Forma arhaică sor apare în BB: „*Si la tată și la mămă și la frate și la sor*” (Nm., 6, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Vezi ST. L. FAC., p. 69, II.1.1.; ST. L. LV., p. 8, II.1.1.

1.1.3. În locul desinenței -ă, din pioă (< lat. **pilla*, în loc de **pīlūla*), diminutiv din *pīla* (CDDE, 1 397), formă atestată în ms. 4 389 (Nm., 11, 8), se întâlnește desinența *-o, pio*, rezultată din diftongul *-yă*, printre-un fenomen de asimilație reciprocă (acomodare): „*O pisa [mana] în pio*”, în ms. 45 și în BB (*ibid.*).

1.1.4. Substantivul arame (< lat. *aeramen*), de declinarea a III-a, apare în ms. 45 (Nm., 16, 37), alături de *aramă*. Ultima formă este prezentă în BB și în ms. 4 389. Vezi ST. L. EX., p. 16, II.1.1.

1.1.5. Substantivul umere este de declinarea a III-a: „*Un umere de berbêce*”, în ms. 4 389 (Nm., 6, 19). Vezi ST. L. LV., p. 8, II.1.1.

1.1.6. Substantivul brăfare (< lat. *brachiale*) cunoaște o formă de masculin, *brăfariu*, cu totul neobișnuită, care se întâlnește numai în ms. 45 (Nm., 31, 50; în BB: „*Brăfare*”, în ms. 4 389: „*Brăfări*”). Schimbarea de gen și de declinare s-a putut efectua sub influența echivalentului grecesc (τὸ) περιδέξιον 'bracelet qu'on porte au bras droit', pe care Nicolae Milescu l-a redat printre-un neutru românesc: *un brăfariu – două brăfare* (sau *brăfări*). Fenomene similare se găsesc în număr mare în traducerea din ms. 45. Din acest text, *brăfariu* a fost preluat și în textul tipărit al BB, în carteoa A împărăților a doua, 1, 10: „*Si am luat... brăfariul cel de pre brațul lui*”. În ultimul caz, echivalentul grecesc este (ό) χλιδών, -ῶνος 'bracelet', de genul masculin. Această formă este semnalată în DA, s.v., nu numai în Biblia de la 1688, ci și în *Anonimus Caransebesiensis* (cca. 1670).

1.2.0. Genul. Substantivul de genul neutru blestem este trecut la genul masculin, în ms. 45: „*Nice cu blăstămi îm vei blestămă pre el*” (Nm., 23, 23; în BB: „*Blestême*”; în ms. 4 389: „*Cu blestem*”). Dar în ms. 45 este consemnată și forma de pl. *blăstămile* (Nm., 5, 23).

1.2.1. Substantivul siclu cunoaște ocilații în privința genului. Uneori este masculin: (*un*) *siclu* – (*doi*) *sicli* (ca în gr. (ό) σίκλος, -ov); alteori este de genul feminin: „*70 de sicle, după sicla sfintă*”, în ms. 4 389 (Nm., 7, 13); și alteori este de genul neutru, în BB: „*Saptezeci de sicle, după siclul cel sfint, amândao pline de făină cernută*” (*ibid.*). Vezi ST. L. EX., p. 38, IV.1.6.8.; ST. L. LV., p. 21, IV.1.4.22.

1.3.0. Numărul. Pluralul articulat al substantivului și este *șalele*, în ms. 4 389: „*Puse șalele pe măgari*” (Nm., 22, 21; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*Înșălată măgarii*”, din text; în BB: „*Au înșălată măgarii*”; în ms. 45: „*Au înșelată măgarii*”). Forma de pl. *șăi* nu este atestată.

1.3.1. Substantivul pază cunoaște două forme de plural: *paze* și *păzi*. Ultima se întâlnește în ms. 45: „*Să păzască pădži*” (Nm., 8, 26; în BB și în ms. 4 389:

„*Pazele*”). Ea a apărut sub presiunea unor plurale ca *prăzi*, *tări*, *sări*, curente în epocă, de la care a permis alternanța *-ă* (acc.) la sg. – *-ă* (acc.) la pl. Această alternanță a acționat și în cazul formei de pl. *primăvări*, care este prezentă în gen. dat. sg. art. *primăvării*, din ms. 45 (Nm., 13, 21). Modelul oferit de alternanță a dus la suspendarea acțiunii legii „velarizării prin labiale”, care cerea să apară vocala *e*, atunci cînd în silaba următoare sau în imediata vecinătate existau *e, i, sunet muiat: primăveri*. Un caz similar, anume pl. *covăti*, în loc de *coveți*, a fost semnalat în textul aceluiași ms. 45 (ST. L. FAC., p. 71, II.1.3.1.).

1.3.2. Desinența de neutru plural -e este substituită prin *-i* în: pl., art. *numerile 'numele'*, în ms. 45: „*Si acâstea-s numerile feteelor Salpaad*” (Nm., 26, 33; și în vers. 55; 21, 1); în gen. -dat., pl., art. *numerilor 'numelor'*, în ms. 45: „*Să-l moștenească den numărul numerilor*” (Nm., 26, 53; în BB și în ms. 4 389: „*Numărul numelor*”). Pentru că nu cunoștea cuvîntul, copistul ms. 45 adaugă pe margine, în două locuri (Nm., 26, 53 și 27, 1) explicația, eronată, *numelile 'numele'* (pl. art.). Pentru etimologia din pl. lat. *nomina > numene* (cf. vb. *a numeni* 'a numi') > *numere* (sub influența lui *număr* < *numerus*), vezi ST. L. FAC., p. 86, IV.1.1.15. – 1.1.16.

1.3.3. Desinența de neutru plural -uri alternează cu desinența neutră de plural -e în *norodurile*, în BB (12 ocurențe în cartea *Numerii*), față de *noroadele* (peste 50 de ocurențe; *ibid.*). Textul ms. 45 are preferință pentru pl. în *-uri*: *nărodurile*, deși apare și forma *năroadele*. Ultima este însă generală în ms. 4 389. Pentru *norod* – *nărod*, vezi ST. L. EX., p. 1–2, I.2.1.0.

Semnalăm prezența desinenței *-uri* în: *cărnurile*, în BB (Nm., 11, 33; 18, 18; 19, 5; la fel în ms. 45); *giurămînturile*, în ms. 45 (Nm., 5, 20; în BB și în ms. 4 389: „*Jurămîntele*”).

1.4.0. Cazul. Forma de gen.-dat. sg. art. a substantivului fară este, în ms. 4 389, *fărăi*: „*Orașale denprejurul fărăi*” (Nm., 32, 33; și 20, 22). Forma nearticulată de genitiv-dativ singular este *fără*: „*Nu vă temeț de oamenii acei fără*” (Nm., 14, 9), în concordanță cu forma de plural, articulat, *fărăle*, atestată în același manuscris 4 389. Vezi ST. L. EX., p. 17, II.1.4.1.; ST. L. LV., p. 6, I.3.9.1.

1.4.1. Substantivul văduă cunoaște la gen. -dat. sg. art. forma *văduui*, în ms. 45 (Nm., 39, 9; în BB, vers. 10: „*Văduvei*”).

1.4.2. Forma de genitiv-dativ, singular, articulat, a substantivului zi este, în ms. 4 389, *zioăi* (σιωκη), iar sensul este ‘în fiecare zi’: „*Să facă zioăi cei den șapte zile dar în arderea-de-tot*” (Nm., 28, 24; pe margine, de aceeași mînă, sunt adăugate cuvintele: „*Zilelor preste săptămîndă*”).

1.4.3. Vocativul în *-e!* se întâlnește în ms. 4 389 în cazul unor nume proprii: *Israile!* (Nm., 24, 5); *Iacove!* (Nm., 24, 5; aceeași formă și în versiunea slavă); *Valace!* (Nm., 23, 18; aceeași formă și în versiunea slavă).

1.4.4. A poziția acordată. Următoarele exemple ilustrează procedeul, folosit adesea de Nicolae Milescu și de frații Greceanu, de a reda în românește construcțiile grecești cu apozitie acordată: „*Fiii lui Ruvim, celui-dentă-născut al lui Israîl*”, în BB (Nm., 1, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. οἰοὶ Ρουβὴν πρωτόκοντος Ἰσραὴλ (adj. πρωτόκοντος, -ος, -ον 'premier né', 'ainé'; forma de genitiv singular din textul grecesc a fost tradusă ca atare în românește); „*Și vei da pre levîți lui Aaron, fratelui tău, și feciorilor lui, preoților*”, în BB (Nm., 3, 9; în ms. 45: „*Lui Aaron, frate-tău*”; „*Preoților*”; precizăm că forma *frate-tău* are funcție de gen.-dat, cum se poate vedea în ST. L. LV., p. 9, II.2.1.0.), după gr. καὶ δώσεις τῷ λευθταῖς Ἀαρὼν τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ τοῖς ἵερεῦσι (apozitie: „*Fratelui tău*” redă forma de dativ, singular, τῷ ἀδελφῷ, iar apozitie: „*Preoților*”, forma de dativ plural τοῖς ἵερεῦσι); „*Feciorul lui Aaron, preotului*”, în BB (Nm., 4, 29; în ms. 45: „*A preotului*”), după gr. τῷ υἱῷ Ἀαρὼν τῷ ἱερέως [apozitie: „*(A) preotului*” redă forma de genitiv singular τῷ ἱερέως].

1.4.5. Transpunerea servilă a construcțiilor grecești explică apariția formei de dativ plural articulat a numelui propriu biblic *madianitean*, precedat de verbul *a se învărăbi*: „*Învărăbiti-vă madianitenilor*”, în ms. 45 (Nm., 25, 17), după gr. ἐχθράίνετε τοῖς μαδιηνοῖσι (vb. ἐχθράίνω 'haïr', être ennemi de'), pe cind în BB și în ms. 4 389 apare construcția alcătuită din verb urmat de *cu* + acuzativul: „*Învărăbiti-vă cu madianitenii*”.

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărât feminin -a este prezent în sintagma *pentru greșala*, în loc de *pentru greșală*. Folosirea incorectă se datorează transpunerii servile a construcției grecești *περὶ τῆς ἀμαρτίας*, prin traducerea articolului *τῆς*. Prima construcție, cu articol, cunoaște în BB, Nm., 14 ocurențe, iar a doua, cea corectă, 16 ocurențe. Remarcăm faptul că și în grecește articolul *τῆς* este adesea lăsat deoparte: *περὶ ἀμαρτίας*.

2.1.1. Articolul hotărât de dativ, masculin, singular, este folosit înaintea numelor proprii străine; cuvîntul precedent, de regulă *fecior* sau *fiu*, este nearticulat: „*Fecior lui Sediur*”, în ms. 45 (Nm., 1, 5), față de „*Feciorul lui Sedeur*”, din BB (*ibid.*). În alte cazuri, articolul este complet eliminat: „*Fecior Amisadai*”, în ms. 45 (Nm., 1, 12); „*Fiul Enan*”, în ms. 45 (Nm., 1, 15), față de: „*Feciorul lui Amisadai*”; „*Feciorul lui Enan*”, din BB (*ibid.*). Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a transpus în mod servil textul grecesc, în care întîlnim construcții fără articol: *vîdăs' Aμισαδᾶς*; *vîdăs' Alivâv'.*

2.1.2. Consemnăm apariția sporadică a formei *lu* de genitiv-dativ a articolului hotărât proclitic: „*Feciorii lu Gad*”, în ms. 45 (Nm., 32, 29); „*Lu Iadin*”, în ms. 4 389 (Nm., 26, 36).

2.1.3. Înaintea unor nume proprii masculine apare articolul antepus *ii* de genitiv-dativ: „*Ca să dai izbinde de la Domnul ii Madiam*”, în ms. 45 (Nm., 31, 3; în BB și în ms. 4 389: „*Lui Madiam*”). Pentru originea și funcțiile acestui articol, vezi ST. L. FAC., p. 72, II.2.1.0. – 2.1.1.

2.1.4. Articolul hotărât de genitiv-dativ singular *a i* (alcătuit din prepozitia *a* și articolul hotărât *i*; vezi studiu citat în paragraful precedent) este semnalat o singură dată în cartea *Numerii*, din ms. 45, cu observația că lipsește *i*: „*Întru pustiul a Sinăi*” (Nm., 1, 1; în BB: „*În pustiua Sinăii*”; în ms. 4 389: „*În pustiua Sinaei*”), după gr. τῇ Σινᾷ.

2.1.5. Articularea numelui propriu *Manasi*, la genitiv-dativ, singular, se face cu ajutorul articolului *-ei*, în ms. 4 389: „*Seminția Manásiei*” (Nm., 32, 33); „*Nepotul Manásiei*” (Nm., 32, 39); „*Feciorul Manásiei*” (Nm., 32, 40, 41), față de „*Feciorul lui Manasi*”, din BB, și față de construcția cu genitivul cuvîntului *fecior*, urmat de numele propriu: „*Feciorului Manasi*”. În ultimul caz, este preluat în mod servil modelul grecesc: υἱὸῦ Μανάση.

2.2.0. Articolul adjectival. Consemnăm cîteva exemple cu forma de gen.-dat. sg. fem. *cei* (= celei): „*Numele muierii...cei lovite*”, în BB (Nm., 25, 15; la fel în ms. 45); „*Apa mustrării cei blestemeate*”, în BB (5, 24, 24, la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Vezi ST. L. FAC., p. 73, II.2.3.0.; ST. L. EX., p. 18, II.2.3.0.

2.3.0. Articolul nehotărât. Urmînd în mod servil modelul grecesc, textul ms. 45 (după el, și cel al BB) conține construcții în care se folosesc numeralele *unu*, *una* (uneori, chiar *unul*) în locul articolelor nehotărîte *un*, *o*. Această situație nu există în textul ms. 4 389. Cîteva exemple: „*Cătie una... vițel unul... berbêce unul, miel unul, țap... unul*”, în BB (Nm., 7, 15; la fel în ms. 45), pe cind în ms. 4 389 textul este conform limbii românești: „*O cătie, un vițel..., un miel..., un țap*”, dar și „*1 berbêce*” (*ibid.*). Recurgerea la numeralul *unu*, *una* (forme care, ca și articolul nehotărît *un*, *o*, provin din numeralul latinesc *unus*, *una*, *unum*) se explică prin prezența în textul grecesc a numeralelor εἷς, μία, f., ἔν, n. 'un(ul)', 'una'.

Reproducerea servilă a textului grecesc este prezentă și în poziția numeralelor, de la *doi* înainte, după substantiv: „*Junce două, berbeci cinci, țapi cinci*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 7, 16), după gr. δαμάλεις δύο, κριοὺς πέντε, τράγους πέντε, față de ms. 4 389: „*2 junci, 5 berbeci, 5 țapi*”. Vezi ST. L. LV., p. 10, II.4.6.0.

3. ADJECTIVUL

3.1.0. Adjectivul nehotărât vreun cunoaște inserția prepozitiei *intr(u)*: *vre un chip*, în loc de *în vreun chip*, în ms. 4 389 (Nm., 15, 24). Inserția unei prepozitii sau a articolului genitival *al*, *a*, *ai*, *ale* în cazul unor pronume nehotărîte constituie un fenomen

caracteristic textului manuscrisului 4 389. Vezi ST. L. FAC., p. 76, II.4.6.3.; ST. L. EX., p. 21, II.4.6.6.; ST. L. LV., p. 10, II.4.6.7.; 4.6.12.; 4.6.14.

4. PRONUMELE

4.1.0. Pronumele personale. La pers. I, sg., dat., apar uneori formele *îm*, *m*: „*Cuvîntul carele îm va pune Dumnezeu în gura mea*”, în BB (Nm., 22, 38; în ms. 45: „*Carele-m va pune*”); „*Fă-m mie aicea 7 jîrtăvnice și-m gătêtește aicea 7 vîfei*”, în BB (Nm., 23, 1; în ms. 45: „*Fă-mi... și-m gătêtește*”; în ms. 4 389: „*Așază-m... și-m gătêtește*”); „*Blastămă-m mie... osîndêște-m mie*”, în BB (Nm., 23, 7; în ms. 45: „*Blastămă-m... osîndêște-mi*”; în ms. 4 389: „*Vino să-m blêstem*”).

4.1.1. Pronumele personal de dativ, singular, masculin, *mie* apare într-o construcție calchiată din grecește: „*Au rîvnești tu mie?*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 29), după gr. μή ζηλοῦς σύ μοι (vb. ζηλώω, -ω, viit. -ώσω ‘rivaliser avec’; ‘porter envie à’; ‘chercher à égaler, à imiter’; ‘regarder comme hereux’; ‘ambitionner’; ‘avoir du zèle pour’). Apariția lui *μοι*, în loc de ἐμέ este explicată în nota 39 din versiunea grecească de la 1687 (Venetia) ca o influență a modelului ebraic. Pasajul este redat în franceză (BJ): „*Serais-tu jaloux pour moi?*”; în germană: „*Bist du eifersüchtig für mich?*”

4.1.2. Pronumele personal de persoana a II-a, singular, dativ, *i* este așezat între verbul de conjugat, la infinitiv, și auxiliarul de viitor *vom*, în: „*Da-f-vom prețul fie*”, în BB (Nm., 20, 19; în ms. 45: „*Îți voi da*”; în ms. 4 389: „*Vom da fie*”.

4.1.3. O topică specială cunoaște și pronumele conjunct de dativ *i*: „*Au făcutu-i se milă*” (= i s-au făcut), în ms. 4 389 (Nm., 25, 13); „*Să fie-i toate făgăduințele ei*” (= să-i fie), în ms. 4 389 (Nm., 30, 15).

4.1.4. Pronumele personal de persoana a III-a plural, acuzativ, neaccentuat, este plasat, uneori, între verb și auxiliarul de viitor: „*Stîlpii lor scoat-i-veti*”, în BB (Nm., 33, 52; în ms. 45: „*Îi veți scoate*”. Cf. mai sus, sub 4.1.2.

4.1.5. Pronumele personal conjunct, de persoana a III-a, singular, masculin, cunoaște și varianta *ii*, în ms. 45: „*Îi înghiți*” (Nm., 26, 10; în ms. 4 389: „*Îi înghiți*”); „*Îi veți scoate*” (Nm., 33, 52).

4.1.6. Pronumele personal conjunct, de persoana a III-a singular, feminin, acuzativ, *o*, este așezat, uneori, înaintea auxiliarului, aceasta fiind o particularitate a limbii vechi. Exemplu: „*O am dat*”, în ms. 4 389 (Nm., 18, 24); „*O aş fi lăsat vie*”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 33); „*O au auzit*”, în ms. 4 389 (Nm., 30, 16, 16); „*O au dat*”, în ms. 4 389 (Nm., 32, 7, 9); „*O au robit*”, în BB (Nm., 31, 9).

În alte cazuri, pronumele *o* (și *odă*), din lat. (*i*)llam [cf. O. Densusianu, ILR, II, p. 31: lat. *habeo comparatu(m)* (*i*)llam > *am cumpărat-o*], este așezat după verbul de conjugat: „*Iscodindu-oă*”, în ms. 4 389 (Nm., 13, 33);

„*Au săpătu-o pre însăd*”, în ms. 45 (Nm., 21, 18; la fel și în BB); „*Au luatu-o pre ea*”, în ms. 45 și în BB (Nm., 21, 32); „*Pre însăd ar fi crăpătu-o*”, în ms. 45 (Nm., 22, 33); „*Puterea lor au robitu-o*”, în ms. 45 (Nm., 31, 9). La imperativ: „*Vindică-o!*”, în ms. 4 389 (Nm., 12, 13).

4.1.7. Pronumele personale *luiș* (< *lui + și*) ‘lui însuși’ și *dînsuș* (< *dînsu + și*) ‘el însuși’ apar în următoarele exemple: „*Fieștecarele dentr-înșii luiș*”, în BB (Nm., 31, 53; în ms. 45: „*Fieștecarele și singur*”; în ms. 4 389: „*Fieștecine lui*”); „*Iar Valac se duse la dînsuș*”, în ms. 4 389 (Nm., 24, 25; pe margine, de aceeași mînă: „*Acasă-s*”; în ms. 45: „*La însul*”; în BB: „*Câtră dînsul*”).

4.1.8. Pronumele de întărire, însotite uneori de *tu*, *noi*, *voi*, *vouă*, sănt folosite mai ales în ms. 4 389: „*Tu însuf*” (Nm., 11, 16); „*Însuș*” (Nm., 11, 30; 12, 2); „*Noi însiné*” (Nm., 32, 17); „*Însivăd*” (Nm., 16, 6); „*Voi însivăd*” (Nm., 34, 8, 10); „*Însivăd voi*” (Nm., 34, 7). În BB: „*Vouă însivăd*” (Nm., 34, 7, 10). *Singur* are și valoare de pronume de întărire (‘însuși’), în exemplul din paragraful precedent: „*Fieștecarele și singur*”, în ms. 45 (Nm., 31, 53).

4.2.0. Pronumele reflexiv *sie* este prezent în ms. 45: „*Au zvîntat sie zvîntări*” (Nm., 11, 32; în BB: „*Loru*”; în ms. 4 389: „*Lor*”); „*Să-s facă sie prohab*” (Nm., 15, 36; în BB: „*Loru*”); „*Pre ceia ce n-au ales sie nu i-au apropiat cătră el*” (Nm., 16, 5; în BB: „*Către sine*”); „*Luaț voao sie cătăi*” (Nm., 16, 6; în BB, *sie* a fost înălțat; în ms. 4 389: „*Însivăd*”); „*Au prădat fieștecarele sie singur*” (Nm., 31, 52; în BB: „*Luiș*”). Vezi ST. L. FAC., p. 74, II.4.2.0.; ST. L. EX., p. 19, II.4.2.0.; ST. L. LV., p. 9, II.4.2.0. Forma de acuzativ a pronumelui reflexiv, *sine*, a fost înregistrată în ms. 45 și în BB (Nm., 16, 5, 9).

4.3.0. Pronume și adjective posesive. Pot fi semnalate următoarele exemple: „*Acasă-s*”, în ms. 4 389 (Nm., 24, 25; cuvîntul este scris pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*La dînsuș*”, din text; în BB: „*Câtră dînsul*”; în ms. 45: „*La însul*”); „*fată-i*”, în: „*Între tată și între fată-i*”, în ms. 4 389 (Nm., 30, 17); „*fete-s*”, în: „*Căzură pre fete-s*”, în ms. 4 389 (Nm., 16, 22); în BB și în ms. 45: „*Fața lor*”); „*Muiere-i*”, în ms. 4 389 (Nm., 30, 17); „*Neamu-s*”, în ms. 4 389 (Nm., 1, 4). Vezi ST. L. FAC., p. 75, II.4.3.1.; ST. L. EX., p. 20, II.4.3.0.; ST. L. LV., p. 10, II.4.3.0.

4.4.0. Pronume și adjective demonstrative. Pronumele demonstrativ de apropiere are la plural, masculin, nominativ-acuzativ, terminația *-ea*, *aceștea*, care a apărut din forma *aceştia*, prin analogie cu forma de feminin plural *aceastea* < lat. *eccum + ēstae + a*. Exemplu: „*Leviții aceștea*”, în BB (Nm., 1, 53); „*Dare dați sint aceștea*”, în BB (Nm., 3, 9; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, vers. 10). Alte exemple pot fi văzute în *Indicele de cuvinte de la sfîrșitul fiecărui volum*. Atragem atenția asupra faptului că, în mod eronat, în aceste volume finala *-t* (-*A*) din *acește*, *-A* a fost transcrită *-ia*, în loc de *-ea*. Varianta cu *-ea* la

masc., nom. -acuz., pl. este curentă în secolul al XVI-lea (vezi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 121).

4.4.1. Pronumele și adjecțivul demonstrativ feminin, plural, nominativ-acuzativ, *aceaștea* apare în următorul context, din BB: „*Și carele-s cetățile carele aceaștea [se subînțelege: noroadele] lăcuiescu întru dinsele*” (Nm., 13, 20). La genitiv-dativ, singular, forma de feminin este *aceștia* (-uiā, în: „*Capul muierii aceștia*”, în BB (Nm., 5, 18; în ms. 45: „*Capul aceștia muieri*”). Forma *aceștia* se mai întâlnește în BB și în ms. 45: „*Mijlocul adunării aceștia*” (Nm., 14, 35; în ms. 4 389: „*Aceștii adunări*”). De asemenea, este prezentă și în ms. 4 389 (Nm., 14, 35; 35, 5). Cf. O. Densusianu, *ILR*, II, p. 120–121.

4.4.2. Pronumele și adjecțivul demonstrativ *ceastă* (nom. -acuz., sg., fem.) este prezent în BB și în ms. 45: „*Piinea ceastă deșărădă*” (Nm., 21, 5), precum și în ms. 4 389: „*În ceastă noapte*” (Nm., 22, 8, 19). Pentru acest fel de pronume, vezi ST. L. FAC., p. 75, II.4.4.0.; ST. L. EX., p. 20, II.4.4.0.; ST. L. LV., p. 10, II.4.4.0.

4.4.3. Pronumele și adjecțivul demonstrativ de depărtare *acei*, *cei*, *ceii* (= *acelei*) (gen. -dat. sg., fem.) apare în exemple ca: „*Nu vă tîmep de oamenii acei jărdă*” [= *acelei jări*], în ms. 4 389 (Nm., 14, 9); „*Și rugă văduvei și ceii scoase de la bărbat*”, în BB și ms. 45 (Nm., 30, 10); „*El nu era întru mijlocul adunării ceii ce au stătut înpotrivă*”, în ms. 45 (Nm., 27, 3; în BB: „*Cei ce au stătut*”).

4.5.0. Pronumele și adjecțive nehotărîte. Pronumele nehotărît *unul*, *una* apare în locul articolului nehotărît *un*, *o*, datorită transpunerii servile a situației din originalul grecesc: „*Cătie una, vîtel unul*”, în loc de „*O cătie, un vîtel*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 7, 15); vezi mai sus, p. 7, II.2.3.0.; și ST. L. LV., p. 10, II.4.6.0.

Pronumele nehotărît feminin, genitiv-dativ, singular, *alții* (= *altei*), se întâlnește în exemplul: „*Să fie muieri alții seminții*”, în ms. 4 389 (Nm., 36, 3). Exemple din secolul al XVI-lea, la O. Densusianu, *ILR*, II, p. 123; H. Tiktin², *DRG*, s.v.).

4.5.1. Pronumele nehotărît *căreleș* ‘fiecare’ este prezent în ms. 45: „*Căreleș cu căfia lui*” (Nm., 16, 17; în BB: „*Fieștecarele*”; în ms. 4 389: „*Fieștecare*”); tot în ms. 45, *căreleș* mai apare în Nm., 35, 8; 36, 8. În ms. 4 389, este consemnată forma *căreș* ‘fiecare’ (Nm., 36, 8).

4.5.2. Pronumele nehotărît *cineș* ‘fiecare’ se găsește în ms. 4 389: „*Ne vom întoarce...cineș pe la locul său de moștenire*” (Nm., 32, 18).

4.5.3. Pronumele nehotărît *cinevaș* (<*cineva* + *și*) ‘cineva’ este prezent în ms. 4 389: „*De va muri cinevaș*” (Nm., 6, 9; în BB și în ms. 45: „*Neștine*”). Împreună cu *alt-*, se formează pronumele nehotărît *altcinevaș*, în ms. 4 389: „*Și va fi și altcinevaș patul său fie*” (Nm., 5, 20; în BB: „*Neștine*”; în ms. 45: „*Neștine*”).

4.5.4. Pronumele nehotărît *cevaș* (<*ceva* + *și*) ‘ceva’ se întâlnește în BB și în ms. 45: „*Acum puternic voi fi a grădi cevaș*” (Nm., 22, 38).

4.5.5. Pronumele nedefinit *fiecare* cunoaște variante ca: *fieșcarele*, în BB [Nm., 35, 8; în ms. 45: „*Careleș*; în ms. 4 389 (vers. 9): „*Fieștecare*”]; *fieștecare*, în toate cele trei texte (Nm., 1, 4; 17, 9); *fieștecarele*, în BB și în ms. 45 (14 ocurențe în BB); *fieștecăruia* (5 ocurențe în BB); *fieștecui*, în ms. 4 389 (Nm., 5, 10).

4.5.6. Pronumele nehotărît *fieștecine* ‘fiecare’ se întâlnește în ms. 4 389: „*Prădase fieștecine lui*” (Nm., 31, 53; în BB: „*Fieștecarele...lui*”; în ms. 45: „*fieștecarele și singur*”); *fieștecui*, în ms. 4 389: „*Și a fieștecui sfîntire a lui să fie*” (Nm., 5, 10; și în 17, 2).

4.5.7. Pronumele și adjecțivul nehotărît *fieștece* ‘niște’, ‘oricare’, ‘orice’ este prezent în BB și în ms. 45: „*Cu fieștece piatră*” [Nm., 35, 23; în ms. 4 389: *Or cu ce piatră*” (vers. 24)]; în ms. 4 389: „*Fieștece fată*” (Nm., 36, 8); în ms. 4 389: „*Or cu fiece dichis*” (Nm., 35, 23).

4.5.8. Pronumele nedefinit (și adjecțivul nedefinit) *oarece* este atestat după cum urmează: „*Și mîncă oarece parte den tabără*”, în BB (Nm., 11, 1; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*O parte oarece*”; și în: 22, 41; 33, 6); *oarice*, în ms. 45 (Nm., 22, 41; 23, 13; 33, 6; în ultimul caz: „*O parte oarice de pustiu*”); *orice*, forma actuală, apare în ms. 4 389, în combinație cu *tot*: „*Și tot orice vei zice mie voi face*” (Nm., 22, 17; și în 5, 9, 10; 18, 13); *orce*, în ms. 4 389: „*Orce dar va făgădui...* orce va afla mîna lui...orce va cîştiga” (Nm., 6, 21).

O trăsătură caracteristică a limbii din ms. 4 389 este inserția unei prepozitii între elementele componente ale acestui pronume și adjecțiv nehotărît. Astfel, în loc de: *cu orice*, *în orice*, *de orice*, întâlnim construcțiile: „*Or cu ce (dichis)*” (Nm., 35, 20); „*Or cu ce (piatră)*” (Nm., 35, 24); „*Or în ce (zi)*” (Nm., 6, 6); „(Și) or de ce (se va atinge)” (Nm., 19, 22).

4.5.9. Pronumele și adjecțivul nehotărît *orcită* apare în ms. 4 389: „*Orcită vor ueșificiorii lui Israel*” (Nm., 18, 19; și în vers. 24).

4.5.10. Pronumele nedefinit *neștine* ‘cineva’ este folosit în BB și în ms. 45: „*Niștine*”, în BB (Nm., 5, 19, 20); „*Neștine*”, în ms. 45 (Nm., 5, 19, 20), în ms. 45 și în BB (Nm., 6, 9; în ms. 4 389: „*Cinevaș*”).

4.5.11. Pronumele nedefinit negativ *nici unul* cunoaște formele: „*Pre nice unul*”, în BB (Nm., 16, 15; în ms. 45, la fel); „*Nice unuia*”, în BB (Nm., 16, 15, la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

4.5.12. Pronumele negativ *nimeni* are formele: „*Nimini*”, în ms. 4 389 (Nm., 16, 40); „*Nimenilea*”, în BB (*ibid.*); „*Nimirile*”, în ms. 45 (*ibid.*).

4.5.13. Pronumele negativ *nemică* ‘nici un lucru rău, defavorabil, primejdios’, se întâlnește în BB: „*Ce lucrul nemică iaste, pre lîngă munte vom trăce*” (Nm., 20, 19; în ms. 45: „*Nimic*”, în ms. 4 389: „*Într-alt*”

chip nu iaste lucrul, ce numai să trăiem preșupt munte". Versiunea din ms. 45 și din BB urmează îndeaproape modelul grecesc: ἀλλὰ τὰ πρᾶγμα οὐδέν εστί (οὐδεῖς, οὐδεμία, οὐδέν) 'pas un seul', 'pas un', 'nul', 'aucun').

5. NUMERALUL

5.1.0. Numeralul cardinal. Pentru numerele *unu*, *una*, vezi mai sus, p. 7, II.2.3.0.; p. 9, II.4.5.0. Modelul grecesc este urmat îndeaproape într-un exemplu ca: „*Norodul lui Amram unul, și norodul lui Isaar unul, și norodul lui Hevron unul, și norodul lui Ozil unul*” (Nm., 3, 27), în care *unul* redă gr. εἷς...εἷς...

5.2.0. N u m e r a l u l o r d i n a l . Cu valoare de numeral ordinal, pentru prima membră a seriei, este folosită forma *una* 'prima', *'întâia'*: „*Într-una a lunii a doua*, în BB (Nm., 1, 1; și în vers. 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*În zioa dentăi*“), după gr. ἐν μηδ τῷ μηνὸς τῷ δευτέρῳ; în BJ: „*Le premier jour du second mois*“. Absența lui -a se întâlnește în forma „*Al doilea*“, în BB (Nm., 2, 16; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Al doilea*“). Uneori, numeralele ordinarne formează cu subst. *parte* numeralele partitive, dar substantivul este, adesea, lăsat deoseptă: „*Întru a patru lui in*“, în ms. 45 (Nm., 15, 4; în BB: „*A patra al lui in*“; dar în ms. 4 389: „*A patra parte*“), după gr. ἐν τῷ τετάρτῳ τῷ ἕν [(τῷ) τέταρτος (subînțeles: μερίς 'parte') 'le quart']; *a cincea*, în „*A cincea va adaoge*“, în BB (Nm., 5, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*A cincea parte*“), după gr. τῷ ἑπτάμερτον αὐτῷ [(τῷ) ἑπτάμερτον 'le cinquième']; *al zecilea* 'a zecea parte', 'o zecime', în „*Al zecilea lui ifi*“, în BB (Nm., 5, 15; în ms. 45: „*Dzecilea a lui ifi*“; în ms. 4 389: „*A zêcea parte*“), după gr. τῷ δέκατον τῷ ὅψει [δέκατος, -η, -ov 'dixiéme'; (ἡ) δεκάτη, -ης 'la dîme']; *a zêcea* 'a zecea oară', în BB (Nm., 14, 22; în ms. 45: „*A dzêcea*; în ms. 4 389: „*A zêcea oară*“); *a patrasprăzêcea*, în: „*Într-a patrasprăzêcea zi*“, în BB (Nm., 9, 3, 11).

5.3.0. Numeralul colectiv. În ms. 45, este atestat numeralul *tustrei* (Nm., 12, 4), căruia îi corespunde în BB *cîteştrei* (Nm., 12, 4, 5), iar în ms. 4 389, *cîte trei*. Ultimul apare și în ms. 45 (Nm., 12, 5).

6. VERBUL.

6.1.0. Conjugări. În ms. 4 389, este atestat verbul de conjugare *I a umbra*: „*Umbrează*“ (Nm., 4, 5; în BB și în ms. 45: „*Umbrêtește*“); „*Va umbra*“ (Nm., 9, 18); „*Umbrîndu-l*“ (Nm., 9, 22); „*Umbrîndu-se*“ (Nm., 24, 6). Vezi ST. L. EX., p. 21, II.6.1.0.

6.1.1. Sufixul verbal *-esc*, de la indicativ și conjunctiv prezent, conjugarea a IV-a, este absent în forma *potoale*: „*Să s-ă potoale cîrteala*”, în ms. 45 (Nm., 17, 10; în BB: „*Potolească*”; în ms. 4 389: „*Contenească*”)

6.2.0. Reflexivul cu valoare de pasiv se întâlnește în exemple ca: „Se vor bla

'vor fi blagosloviți', în ms. 4 389 (Nm., 22, 6); „Se vor blestema“ 'vor fi blestemați', în ms. 4 389 (*ibid.*); „Să chemardă“ 'fură chemați', în BB și în ms. 45 (Nm., 12, 5); „Să dêderă“ 'fură dați', în BB și în ms. 45 (Nm., 21, 29); „Se vor feri“ 'li se va interzice', 'vor fi oprîți', în BB (Nm., 8, 26; în ms. 45: „Să vor feri“); „Să râdică“ 'sînt ridicate', în BB și în ms. 45 (Nm., 4, 33); „Se robiră“ 'fură robiti', în ms. 4 389 (Nm., 21, 1).

6.3.0. Prezentul indicativului. Verbul *a măsura* (<*menștro*, -ă*re*), la prezentul indicativului (și conjunctivului), are accentul pe radical: „*Să măsuri*”, în ms. 4 389 (Nm., 35, 5), întocmai ca alte verbe de conjugarea I cu infinitivul în -ură, cum ar fi „*Să înfășure*”, din ms. 4 389 (Lv., 13, 45 [44]). Dar în BB și în ms. 45, este atestată și o formă cu accentul pe -ú-: „*Să măsúre*” (Nm., 34, 29), care poate fi etimologică. Varianta cu -ór (*măsór*), creată prin analogie cu verbe ca *înfior*, *zbor*, nu a fost înregistrată pînă acum în textele studiate. De altfel, forma *să măsoare* a fost semnalată abia într-un text din anul 1752 (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 168).

6.3.1. Forma specială de prezent indicativ, persoana I, singular, *poci* 'pot' este prezentă o singură dată în ms. 4 389: „*Nu poci eu singur să port acest nărod*” (Nm., II, 14). Vezi ST. L. FAC., p. 77, II.6.3.0.

6.3.2. Forme perifrastice de prezent indicativ. Semnalăm prezența construcției cu valoare de prezent indicativ *este curînd* 'cure', 'urge', în BB: „*Pămînt carele iaste curînd miêre și lapte*” (Nm., 14, 8; în ms. 45: „*Iaste curîndu*”; în ms. 4 389: „*Tara carea fierbe cu lapte și cu miêre*”), construcție calchiată după gr. γῆ ἡ τις ἐστὶ ρέοντα γάλα καὶ μέλι. Pentru alte detalii, vezi ST. L. LV., p. 11, II.6.4.0.; pentru folosirea verbului *a fierbe* în acest context celebru, vezi mai jos, p. 38–39, IV.2.2.20.

6.4.0. Imperfectul indicativului. Comsemnăm cîteva forme de imperfect în *-i̯ka* și în *-i̯ka*, care vin să completeze lista prezentată în studiile precedente, la cărțile *Facerea*, *Ieșirea* și *Preotia*. Din primul grup, în *-i̯ka*: *clevetiia*, în BB și în ms. 45 (Nm., 21, 5); *muriia*, în ms. 4 389 (Nm., 21, 6); *prisosiia*, în BB (Nm., 3, 49, 51; în ms. 45, numai în vers. 49); *prorociia*, în toate cele trei texte (Nm., 11, 27); *răpștiia*, în ms. 4 389 (Nm., 21, 5); *umbriia*, în ms. 4 389 (Nm., 10, 34); *veniiai*, în BB (Nm., 22, 37; în ms. 45 însă: *veneai*). Din al doilea grup, în *-i̯ka*: *omoriia*, în BB (Nm., 21, 6; *pogoriiā*, în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 9); *tăbărăia*, în toate cele trei texte (Nm., 9, 17).

6.4.1. Construcții perifrastice de imperfect. O primă formă perifrastică de imperfect este alcătuită din imperfectul verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: *era cîrtind* 'cîrtea', în „*Și era norodul cîrtind rău înaintea Domnului*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 1; în ms. 4 389: „*Răpștiia*”), după gr. ἦν γογγύζων (vb. γογγύζω, viit. -όσω 'murmurer', 'gronder' 'être mécontent').

6.4.2. A doua construcție perifrastică cu valoare de imperfect reproduce gr. ἐγένετο (persoana a III-a, singular, a aoristului 2, de la verbul γίγνομαι 1. 'naître', 2. 'devenir', 3. 'être, exister', 'se trouver', 'avoir lieu') și este alcăută din perfectul simplu al verbului *a fi*, urmat de *cind* (gr. θαν) + imperfectul verbului de conjugat: „*Si fu cînd să rîdica*” cu sensul 'cînd se ridica', 'cînd pleca', în BB și în ms. 45 (Nm., 10, 35; în ms. 4 389: „*Si fu cînd rădica*”), după gr. căl ἐγένετο ἐν τῷ ἐξαίρειν τὸν κυβωτὸν (vb. ἔξαρέω, -ω 'enlever', 'faire sortir'); în lat.: „*Cumque elevaretur arca, dicebat Moyses*”; în fr. (BJ): „*Quand l'arche partait*”; în germ. *Wenn die Lade aufbrach, sagte Mose*; „*Si fu cînd învăluia adunarea pre Moisi*”, în BB (Nm., 16, 42; în ms. 45: „*Si fu cîndu răcoșia*”; în ms. 4 389: „*Si fu cînd se întoarse nărodul asupra lui Moisei*”), după gr. căl ἐγένετο ἐν τῷ ἐπισυστρέψθαι τὴν συναγωγὴν ἐπὶ Μωϋσῆν (vb. ἐπισυστρέψω 'rassembler dans, pour ou contre'; 'ameuter ou soulever contre'); în lat.: „*Cumque oriretur seditio et tumultus incresceret*”; în fr. (BJ): „*La communauté s'attroupait contre Moïse*; „*Si fu cînd mușca șarpele pre om*”, în BB (Nm., 21, 9; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Deaca mușca șarpele pre om*”), după gr. căl ἐγένετο θαν ἐδακνεν δρις ἀνθρώπον.

6.4.3. A treia construcție perifrastică de imperfect constă dintr-un alt mod de transpunere în românește a gr. ἐγένετο. Ea este formată din imperfectul verbului *a se face* + gerunziul verbului de conjugat: „*Si norul Domnului să făcea umbrind zioa preste ei*”, în BB (Nm., 10, 34; în ms. 45: „*Să făce umbrind*”), după gr. căl ή νεφέλη κυρίου ἐγένετο σκιάζοντα ἐπ' αὐτοῖς ἡμέρας (vb. σκιάζω, viit. -άσω 'couvrir d'ombre', 'ombrager').

6.4.4. A patra construcție perifrastică de imperfect este alcăută din imperfectul verbului *a fi*, urmat de *de* + imperfectul verbului respectiv: „*Iar norul Domnului era preste dînsii de-i umbrii zioa*”. Vezi paragraful precedent. Pentru imperfect, vezi ST. L. FAC., p. 77–78, II.6.4.0.; ST. L. EX., p. 22, II.6.4.1.–6.4.2.; ST. L. LV., p. 12, II.6.4.0., a.2.).

6.5.0. Perfectul simplu. Consemnăm cîteva forme: (se) *spăreară* (pers. a III-a pl.), în ms. 4 389 (Nm., 14, 2; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă); *scoaset* (pers. a II-a, pl.) 'scoaserăți', în: „*Că ce ne scoaset den Tara Eghipetului să murim în pustie?*”, în ms. 4 389 (Nm., 21, 5); *adusem* (pers. I. pl.) 'aduserăm', în: „*Că ne adusem aminte de pêștele care mîncam în Tara Eghipetului*”, în ms. 4 389 (Nm., 11, 5; în BB și în ms. 45: „*Ne-am adus aminte*”); *nemernicim* (pers. I. pl.) 'nemernicirăm', în: „*Si pogorîră părinții noștri la Eghipet și nemernicim la Eghipet zile multe*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 20, 15; în ms. 4 389: „*Am lăcuit...vrême multă*”).

6.5.1. Pentru transpunerea în românește a gr. ἐγένετο (vezi mai sus, sub 6.4.2.), se recurge, adesea, la forma de persoana a III-a singular a

verbului *a fi*; sensul este 'a se petrece', 'a se întîmpla', 'a avea loc', 'a se face': „*Si fu intru al doilea an*”, în BB (Nm., 10, 11; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); în gr. căl ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ δευτέρῳ; „*Si fu norodul la Astroth*”, în BB (Nm., 11, 35; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Si fură oamenii*”); în gr. căl ἐγένετο ὁ λαός ἐν Ἀσειρώθ; „*Si fu a doua zi*”, în BB (Nm., 17, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iar cînd fu dimineață*”), după gr. căl ἐγένετο τῇ ἐπαύριον (adv. ἐπαύριον 'le lendemain'); „*Si fu dimineața*”, în BB (Nm., 22, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iar cînd fu dimineața*”), după gr. căl ἐγενήθη πρωτ; „*Si fu după rand*”, în BB (Nm., 26, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iară după ucidere*”), după gr. căl ἐγένετο μετὰ τὴν πληγὴν [(ἡ) πληγή, -ῆς 'coup', 'blessure', 'plaie']; „*Si fu înjunătărea adunării*”, în BB (Nm., 31, 43; în ms. 45: „*Si fu giunătărea*”; în ms. 4 389: „*Fu jumătărea*”), după gr. căl ἐγένετο τὸ ἡμίσενμα [(τὸ) ἡμίσενμα, -ατος 'moitié d'une chose'].

În ms. 4 389, apar, în exemplele citate, uneori, propoziții temporale sau complemente circumstanțiale de timp. În aceste cazuri, traducătorul a putut avea ca model versiunea slavonă.

6.5.2. Uneori, gr. ἐγένετο este tradus prin perfectul simplu al verbului *a se face*, persoana a III-a, singular, forma arhaică *se fêce*, prin persoana a III-a, plural, forma arhaică *se fêceră*, sau prin formele mai noi *se făcu*, respectiv *se făcură*: „*Si să fêce preste el duh a lui Dumnedzău*”, în ms. 45 (Nm., 24, 2; în BB: „*Să făcu*”; în ms. 4 389: „*Fu duhul...spre dînsul*”), după gr. căl ἐγένετο ἐπ' αὐτῷ πνεῦμα Θεοῦ); „*Si să fêce rana intru adunarea Domnului*”, în ms. 45 (Nm., 31, 16; în BB „*Să făcu rana*”; în ms. 4 389: „*Au fost rană*”), după gr. căl ἐγένετο ἡ πληγή; „*Si să fêce îngiumătărea*”, în ms. 45 (31, 36; în BB: „*Se făcu înjunătărea*”; în ms. 4 389: „*Se făcu jumătate*”), după gr. căl ἐγένετο τὸ ἡμίσενμα; „*Si să fêceră fiili lui Ruvim*”, în ms. 45 (Nm., 1, 20; în BB: „*Să făcură*”; în ms. 4 389: „*Si fură*”), după gr. căl ἐγένετo viol Ρουβίν; „*Si să fêceră toate cîte dentăi născute*”, în ms. 45 (Nm., 3, 43; în BB: „*Si să făcură*”, în ms. 4 389: „*Si fură*”), după gr. căl ἐγένετo πάντα τὰ πρωτότοκα; „*Si să făcu socoteala lor*”, în BB (Nm., 4, 37; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Si fu după socoteala lor*”; la fel și în Nm., 4, 37, 41), după gr. căl ἐγένετo ἡ ἐπίσκεψις αὐτῶν; „*Si să făcu în care zi săvîrsi Moisi ca să rădice cortul*”, în BB (Nm., 7, 1; în ms. 45: „*Să făcu întru care dici*”; în ms. 4 389: „*Si fu*”), după gr. căl ἐγένετo τῇ ἡμέρᾳ συνετέλεσε Μωϋσῆς ἀπό την αναστῆσai τὴν σκηνὴν; „*Si să făcu prisoseală robimei*”, în BB (Nm., 31, 32; în ms. 45, la fel, dar, în loc de *prisoseală*, apare *prisosire*; în ms. 4 389: „*Si fu după socoteala robiei*”), după gr. căl ἐγενήθη τὸ πλεόνασμα τῆς προνομῆς [(τὸ) πλεόνασμα, -ατος 'excès, ce qui reste en trop'; (ἡ) προνομή, -ῆς 'action d'aller au fourrage ou de fourager, de butiner, de piller']; „*Să făcură cei socotiji 8 580*”, în ms. 45 (Nm., 4, 49; la fel în BB; în ms. 4 389: „*Fu toată socoteala*”), după gr. ἐγενήθησαν οἱ ἑπεσκομμένοι; „*Si să făcură...să făcură muieri fiilor lui Iosif*”, în BB (Nm., 36, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Si fură...muieri*”), după gr. căl ἐγένοντο...ἐγενήθησαν γηναῖκες.

6.6.0. Mai-mult-ca-perfectul. Menționăm construcția perifrastică alcătuită din perfectul compus al verbului *a fi* + participiul trecut al verbului respectiv: „*Au fost început surparea*, în ms. 45 (Nm., 16, 47); „*Osteneala carea au fost sosit pre noi*, în ms. 4 389 (Nm., 20, 14).

6.7.0. Viitorul I. Auxiliarul de viitor are aceeași formă cu verbul predicativ, astfel că *va însemnă* și 'vrea', iar *vef* are și valoare de 'vreți': „*Nu va Valaam să meargă cu noi*”, în BB (Nm., 22, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*N-au vrut*”); „*Voi vef să sădești aici?*”, în ms. 4 389 (Nm., 32, 6; și în vers. 14: „*Vef să o mai adaogef*”).

6.7.1. Înversarea poziției auxiliarului de viitor, întâlnită mai des în texte din secolul precedent (O. Densusianu, *ILR*, II, p. 144–145, 156, 158), poate fi ilustrată cu exemple și din textele studiate aici: „*Da-le-vefi*”, în ms. 45 (Nm., 35, 7); „*Faceș-vom fie*”, în BB (Nm., 10, 32); „*Arăta-i-vor*”, în ms. 45 (Nm., 24, 17; în BB: „*Arăta-voiu*”, *ibid.*).

6.7.2. Forme perifrastice de viitor I. O primă formă este alcătuită din viitorul verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat. Construcția este calchiată din limba greacă. Exemplu: *vor fi păscind* (= vor paște; în cazul dat: 'vor fi nomazi'), în: „*Iardă fii voștri vor fi păscind în pustiul 40 de ani*”, BB (Nm., 14, 33; în ms. 45: „*Vor fi păscindu*”; în ms. 4 389: „*Se vor paște*”), după gr. Oi de viol ȳmōn̄ ȳstovtai vejm̄mevoi (ȳstovtai este viitorul persoana a III-a plural, de la verbul eim̄ 'être'; vb. vēmo, viit. vejm̄ sau vejm̄t̄o, aor. ȳneim̄ta, perf. vejm̄t̄ka, perf. pra. vejm̄t̄mo, aor. pas. ȳneim̄t̄h̄n are și sensul 'faire paître'; 'mettre en pâture'); în fr. (BJ): „*Vos fils seron nomades*”; în lat.: „*Filiī vestri erunt vagi in deserto*”; în germ.: „*Eure Sohne sollen vierzig Jahre lang in dieser Wüste hinfallen*”; *va fi murind* (= va muri), în: „*Nici la un suslet care va fi murind să nu se ducă*”, în ms. 4 389 (Nm., 6, 6); *va fi stînd* (= va sta), în: „*Iar de va fi norul stînd pre cort*”, în ms. 4 389 (Nm., 9, 22). În cazul ultimelor două exemple, nu există în greacă o construcție perifrastică alcătuită din eim̄ + gerunziul.

6.7.3. O a doua formă perifrastică de viitor I este alcătuită din viitorul verbului *a fi*, urmat de adverbul *cind* + viitorul verbului de conjugat. Ca structură, ea se asemănă cu construcția perifrastică de imperfect indicativ, de sub 6.4.2. (vezi mai sus, p. 11). Exemplu: „*Și va fi cind va acoperi norul*”, în BB (Nm., 9, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ἔσται δέ ταν σκεπάζῃ ή νεφέλη (adv. δέ ταν 'quand', 'lorsque'; vb. σκεπάζω, viit. -άσω 'abriter, mettre à l'abri; 'couvrir', 'envelopper'); „*Și va fi cind vefi mîncă voi den pîinile pămîntului*”, în BB (Nm., 15, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „[Cind] vef mîncă pîinea”, în vers. 18), după gr. καὶ ἔσται δέ ταν ὑμεῖς ἀπὸ τῶν ὅρτων τῆς γῆς (vb. ἔσθιω, viit. ἔδομαι sau φάγομαι 'manger'); „*Și va fi cind să va face norul*”, în BB (Nm., 9, 21; la fel în ms. 45), după gr. καὶ ἔσται δέ ταν γένηται ή νεφέλη.

6.7.4. O a treia construcție perifrastică de viitor I este alcătuită din viitorul verbului *a fi*, urmat de conjuncția condițională *de* + viitorul verbului de conjugat: „*Și va fi de va fi pîngărită...*”, și *va intra într-însa apa muștrării cea blestemată*”, în BB (Nm., 5, 27; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*De va fi pîngărită...*”), după modelul grecesc, preluat în mod servil de Nicolae Milescu și de diortositorii BB (dar nu și de traducătorul ms. 4 389): καὶ ἔσται ἐὰν μέν η μεμιασμένη... καὶ εἰσελεύσεται εἰς αὐτὴν τὸ ώδος τῷ ἐλεγμῷ τῷ ἐπικαταρόμενῳ [conjuncția condițională ἐὰν 'si', 'dans le cas où'; tradusă în românește prin *de*, este așezată după forma de viitor ȳstovtai 'va fi'; η este conjunctivul prezent, persoana a III-a singular a verbului eim̄; vb. μιαίνω, -άνω, aor. ἔμιανα, perf. pas. μεμιασμοι 'sailir', 'souiller'; fig. 'polluer', 'profaner'; de remarcat preluarea tipului grecesc de construcție condițională cu καὶ pleonastic, așezat la începutul propoziției principale (model preluat, probabil, în grecește din ebraică), pentru care vezi și ST. L. LV., p. 14, II.9.7.1.]; „*Și va fi de vei merge cu noi...*, *faceș-vom fie bine*”, în BB (Nm., 10, 32; în ms. 45 ..., *iți vom face fie...*; în ms. 4 389: „*De vei merge cu noi...*, *vom face*”), după gr. καὶ ἔσται ἐὰν πορευθῆς μεθ' ἡμῶν... εὖ σε ποιήσομεν; „*Și va fi de va mușca șarpele pre om*”, în BB (Nm., 21, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ἔσται ἐὰν δάκη δ ὁφις ἄνθρωπον (vb. δάκνω 'mordre').

6.8.0. Viitorul al II-lea este prezent în ms. 4 389, în exemple ca: „*Ne vei fi dat*” (Nm., 16, 14; forma este adăugată pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*Ne-ai dat*”, din text); „*Ne vei fi dus*” (*ibid.*; pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*Ne-ai dus*”, din text); „*Vei fi scos ochii*” (*ibid.*, pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*Ai scos ochii*”, din text); „*Nu mă va fi trimis*” (Nm., 16, 29); „*De nu se va fi culcat*” (Nm., 5, 19); „*De vei fi călcat*” (Nm., 4, 20); „*Te vei fi spurcat*” (Nm., 4, 20); „*Va fi dat... patul*” (Nm., 5, 20).

6.9.0. Conjunctivul prezent. Pot fi semnalate cîteva forme speciale de conjunctiv prezent, persoana a III-a, singular și plural: „*Să se (să) adaugă*”, în ms. 4 389 (Nm., 18, 4; 20, 24), în BB (Nm., 18, 2; 20, 24), în ms. 45 (Nm., 20, 24); „*Să se (să) omoară*”, în BB (Nm., 15, 33; 35, 16, 17, 21, 21), în ms. 45 (Nm., 35, 16, 21, 21); varianta cu *-e (să să) omoare* este atestată o singură dată în ms. 45 (Nm., 35, 17); „*Să ucigă*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 22, 6); „*Să ucigă*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 14, 10), precum și în ms. 4 389 (Nm., 15, 35; 19, 19, 22).

6.9.1. Morfemul de conjunctiv să este substituit, uneori, prin conjuncția și, după modelul grecesc: „*Și dea fie pace!*”, în BB (Nm., 6, 26; în ms. 45: „*Și-fi dea fie pace!*”; în ms. 4 389: „*Și să-f dea pace!*”), după gr. καὶ δώῃ σοι εἰρήνην [(τι) εἰρήνη, -ῆς 'paix']; „*Zi și facă fiii lui Israel Paștele*”, în BB (Nm., 9, 2; la fel în ms. 45, cu diferență că aici apare varianta cu africata sonoră dz: „*Dzi...*”; în ms. 4 389: „*Zi...să facă*”), după gr. εἶπον, καὶ ποιεῖτοσαν οἱ νιοὶ Ἰσραὴλ τῷ

Pășchă; „*Si gonească pre tot stricatul afară den tabără*”, în BB (Nm., 5, 2; la fel în ms. 45; dar în ms. 4 389, apare forma corectă românească: „*Să gonească*”), după gr. καὶ ἔξαποστειλάτωσαν... πάντα λεπρὸν (vb. ἔξαποστείλλω ‘envoyer’, ‘renvoyer’, ‘faire partir’; „*Si răsipească-se vrăjmașii tăi*”, în BB (Nm., 10, 35; în ms. 45: „*Si să răsipească nepriatenii tăi*”; în ms. 4 389: „*Să se răsipească*”), după gr. καὶ διασκορπισθήσανται οἱ ἔχθροι σου [vb. διασκορπίζω ‘disperser’, ‘eparpiller’, ‘dissiper’; (ό) ἔχθρός, -οῦ ‘ennemi’]. Vezi ST. L. FAC., p. 79, II.6.9.1.; ST. L. EX., p. 24, II.6.9.1.; ST. L. LV., p. 13, II.6.8.3.

6.9.2. Morfemul de conjunctiv *se*, în loc de *să*, apare în: „*Se-l grăiești*”, în BB (Nm., 22, 35; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Să*”). A vom face cu o trăsătură arhaică a textului BB, căci forma *se* a cunoscut o mare circulație în secolul precedent (O. Densusianu, *ILR*, II, p. 59, 185).

6.9.3. Conjunctivul perfect. Auxiliarul de la acest mod și timp păstrează încă formele flexionare, după număr și persoană, în exemple ca: „*Să fiu făcut*”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 30); „*Să fie abăut*”, în BB (Nm., 22, 33; la fel în ms. 45); „*Să fim perit*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 20, 3; în ms. 45: „*Să him*”); „*Să fim murit*”, în ms. 4 389 (Nm., 14, 3; 20, 3); „*Să mă fi sfînțit*”, în ms. 4 389 (Nm., 20, 12). Vezi ST. L. FAC., p. 79–80, II.6.9.2.; ST. L. EX., p. 24, II.6.9.3.

6.10.0. Condiționalul-optativ. Auxiliarul de condițional-optativ, prezent și perfect, este, la persoana a III-a singular și plural, *ară*: „*Ară fi fost*”, în ms. 4 389 (Nm., 20, 3); „*Ară linge*”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 4); „*De nu se-ară fi dat*”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 33); „*De nu mi-i ară da*”, în ms. 4 389 (Nm., 24, 13). În ms. 45, a fost consensuată și varianta *are*, mai apropiată de etimon: „*Are linge*” (Nm., 22, 4; în BB: „*Ar alège*”); „*Are rădica*” (Nm., 11, 12). Tot în ms. 45, a fost întîlnită, o singură dată, varianta de auxiliar, persoana I, singular, *azi*, în loc de *aș*: „*De azi fi avut sabie*”. Prezența lui *-i* este motivată etimologic. Forma cunoaște numeroase atestări în texte din secolul al XVI-lea. În ms. 45, s-ar putea invoca și preferința traducătorului, Nicolae Milescu, pentru scrierea (și rostirea) muiată a șuierătoarelor *s* și *j*, ilustrată cu zeci de exemple în studiul de față și în cele trei precedente. De asemenea, o intervenție a copistului Dumitru din Cîmpulung, în vorbirea căruia șuierătoarele erau, probabil, muiate, nu este exclusă.

6.10.1. Condiționalul-optativ perfect. Alături de forma normală (*să, de*) *am fi murit*, din BB și din ms. 45 (Nm., 14, 3), se întâlnește, mai rar, și construcția alcăuită din perfectul compus al verbului *a vrea* + participiul trecut al verbului de conjugat: „*Vrunt am fi murit*”, în ms. 45 (Nm., 14, 3). Forma aceasta este semnalată și în secolul precedent: „*Am vrut fi zis*” ‘*aș fi zis*’ (O. Densusianu, *ILR*, II, p. 148). Diortositorii bucureșteni ai BB, plecând de la forma din ms. 45, au transformat-o, înlocuind infinitivul scurt, *fi*, prin cel lung, *fire*, iar în locul participiului, *murit*, punând conjunctivul, *să murim*, pentru o mai bună marcăre a

persoanei și a numărului: „*Fire-am vrut să murim în pămîntul Eghipetului*” (*ibid.*; în ms. 4 389: „*Mai bine era noao să fim murit*”). Modelul grecesc are: ὁφελον ἀπεθάνομεν ἐν γῇ Αἰγύπτῳ (ὁφελον este aor. 2 al vb. ὁφείλω ‘devoir’, ‘être débiteur’; ‘être obligé’, folosit în formulele de dorință; vb. ἀποθνήσκω, viit. θανοῦμαι ‘mourir’). Vezi mai jos, p. 31, IV.2.1.34., *folos*.

6.11.0. Împereativul. Consemnată unele forme deosebite de imperativ: „*Bleastăm!*”, în BB (Nm., 22, 6, 17; în ms. 45: „*Blastămi!*”; în ms. 4 389: „*Vino de-m bleastem!*”; „*Dea-se noao!*”, în BB (Nm., 32, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să dai noao!*”; „*Dea-ți Domnul în blestem!*”, în BB (Nm., 5, 21; în ms. 45: „*Dea-te!*”; în ms. 4 389: „*Să te dea!*”; „*Ia-mblă!*”, în ms. 45 (Nm., 10, 29; pe margine, de aceeași mină: „*Vino!*”); în BB: „*Vino!*”; în ms. 4 389: „*Pasă!*”; „*Și ăcum ia-mblă blastănd!*”, în ms. 45 (Nm., 22, 6; pe margine, de aceeași mină: „*Vino de!*; în BB și în ms. 4 389: „*Vino!*”; „*Ia-mblă și blastănd-mi!*”, în ms. 45 (Nm., 22, 17; în BB: „*Vino de!*; în ms. 4 389: „*Vino de-m!*”; „*Ia-mblă!*”, în ms. 45 (Nm., 23, 7, 7, 13; în BB și în ms. 4 389: „*Vino!*”; „*Ia blăm!*”, în ms. 45 (Nm., 23, 27; în BB: „*Vino!*”; în ms. 4 389: „*Pasă!*”; „*Ia-mblăm!*”, în ms. 45 (Nm., 23, 13; în BB: „*Mai vino!*”; în ms. 4 389: „*Mai blăm!*”; „*Ia-mblăm!*”, în ms. 45 (Nm., 24, 14; în BB și în ms. 4 389: „*Vino!*”) [pentru originea acestor forme, vezi ST. L. FAC., p. 80, II.6.11.0.; 6.11.1.; ST. L. EX., p. 24, II.6.11.1.; alte atestări ale formei verbale *ia-mblă*, care nu-s mai vechi de anii 1672–1689, pot fi văzute în lucrarea lui Doru Mihăescu, *Cronografele românești (Cu privire specială asupra tipului Danovici)* II, în *Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte*, Seria IV, tomul II, Editura Academiei Române, București, 1979–1980, p. 152]; „*Înnalți-să!*”, în ms. 45 (Nm., 14, 17; în BB: „*Înalte-se!*”; în ms. 4 389: „*Să se înalte!*”; „*Mînet!*”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 8); „*Pasă!*”, în BB (Nm., 22, 35; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul text, forma mai apare și în: 10, 29; 23, 27; 24, 11); „*Stăi!*”, în toate cele trei texte (Nm., 23, 3; vezi ST. L. EX., p. 24, II.6.11.0.).

6.12.0. Infinitivul. Sub influența textului grecesc, pe care Nicolae Milescu și diortositorii BB, frații Greceanu, l-au urmat în mod cît se poate de servil, se întâlnesc în ms. 45 și în BB numeroase exemple cu construcții infinitivale, echivalente celor din limba greacă, în locul căror apar, de multe ori, în ms. 4 389 forme de la conjunctiv sau de la alte moduri și timpuri. Astfel, în BB și în ms. 45, apare construcția infinitivală în: „*Nu am trimis cărătirea a te chema*” (Nm., 22, 37), pe cînd în ms. 4 389 este folosită o formă de conjunctiv: „...*să te chême*” (*ibid.*) (în gr.: οὐχι ἀπέστειλα καλέσαι σε; vb. ἀποστέλλω, viit. –στελῶ ‘envoyer’; καλέω, –ῶ, viit. καλέσω ‘appeler’, ‘faire venir’, ‘convoquer’).alte exemple: în BB și în ms. 45, construcția infinitivală: „*De unde mie carne a da la tot nărodul acesta?*” (Nm., 11, 13), pe cînd în ms. 4 389 apare conjunctivul: „*Dar de unde iaste mie carne să dau acestor oameni tuturor?*” (*ibid.*) (în gr.: πόθεν μοι κρέα δοῦναι παντὶ λοιῆ τοῖς; πόθεν adv. interrog. ‘d'où?’, ‘comment, par quel

moyen?'; doără este infinitivul aor. 2, act., de la vb. δίδομι 'donner'); în BB și în ms. 45, construcția cu infinitivul: „Pentru că ce noao a ieși den Eghipet?” (Nm., 11, 20), față de construcția cu perfectul compus din ms. 4 389: „Că ce am ieșit den Eghipet?” (în gr.: ιερτὶ ἡμῖν ἔξελθεῖν ἐξ Αἰγύπτου; vb. ἔξελθεῖν este infinitivul aor. de la vb. ἔξέρχομαι 'sortir', 's'en aller', 'passer d'un lieu à un autre'); în BB și în ms. 45, construcția infinitivală: „Mai bine este noao a ne întoarce la Eghipet” (Nm., 14, 3; în ms. 45: „...iaste...Egypṭu”), față de construcția cu conjunctivul din ms. 4 389: „Să ne întoarcem” (*ibid.*) (în gr.: βέλτιον ἡμῖν ἔστιν αποστραφῆναι εἰς Αἴγυπτον; βέλτιον, formă de neutru a adj. βέλτιον, -ων, -ov, folosită ca adv., cu sensul 'mieux'; βέλτιον ἔστι 'il vaut mieux'; vb. ἀποστρέψω, pasiv -στραφῆναι 'detourner', 'drehen', 'wenden'; 'sich drehen'); în BB și în ms. 45, construcția cu infinitivul: „Să vor fi cetățile lor a lăcui” (Nm., 35, 3), față de construcția cu conjunctivul din ms. 4 389: „Să aibă ei cetăți să lăcuiască” (*ibid.*) (în gr.: καὶ ἔσονται οἱ πόλεις αὐτῶν κατοικεῖν; vb. κατοικέω, -ῶ 'habiter'; 's'établir ou se loger dans'); în BB și în ms. 45, construcțiile cu infinitivul: „Tot cela ce intră a posluși și a face lucrurile întru cortul mărturiei” (Nm., 4, 40; în ms. 45: „...întră...”), față de construcțiile cu conjunctivul din ms. 4 389: „...va intra să slujască și să facă lucruri...” (*ibid.*) (în gr.: πᾶς ὁ εἰσπορευόμενος λειτουργεῖν καὶ ποιεῖν τὰ ἔργα ἐν τῇ στηνῇ τῷ μαρτυρίῳ); în BB și în ms. 45, construcția cu infinitivul: „Nu voiu putea eu singur a purta norodul acesta” (Nm., 11, 14), față de construcția cu conjunctivul din ms. 4 389: „Nu pot eu singur să port acest nărod” (*ibid.*) (în gr.: οὐ δύνασμαι ἔγω μόνος φέρειν τὴν λαὸν τοῦτον (vb. δύναμαι, viit. δυνάσμαι 'pouvoir', 'être capable de'; φέρειν este infinitivul verbului φέρω 'porter').

6.13.0. Verb e auxiliare. Persoana a III-a singular, prezent indicativ, a verbului *a fi*, anume *iaste* (ιστέ, Ιστέ), se întâlnește în nenumărate ocorențe în toate cele trei texte studiate. Într-un singur caz, apare forma *este* (εστέ), cu trecerea diftongului *ja* la *e*, în poziție -*e*: „Mai bine este noao a ne întoarce la Eghipet”, în BB (Nm., 14, 3; în ms. 45: „Αἰστέ”; în ms. 4 389: „Ιστέ”). Inovația se va răspândi mai târziu în limba literară.

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul *acii* este atestat în ms. 45: „Stați acii” (Nm., 9, 8) și în ms. 4 389: „Acii vor muri” (Nm., 14, 35). Varianta cu -*a* se întâlnește în BB: „Stați acia” (Nm., 9, 8). Pentru acest adverb, vezi ST. L. FAC., p. 81, II.7.1.0.-7.1.2.; ST. L. EX., p. 25, II.7.1.0.

7.2.0. Adverbul *acoleă* este prezent în ms. 4 389: „Stați acoleă” (Nm., 9, 8); „Sufletele care sunt acoleă” (Nm., 19, 18).

7.3.0. Adverbul *acmu* (< lat. *eccu[m] – mó[do]) se întâlnește o singură dată în ms. 45: „Arăta-i-vor lui și nu acmu” (Nm., 24, 17; în BB: „Acum”). În

același text, este atestată și varianta *amu*, care provine din *acmu*: „Să amu au fostu început surparea întru năodu” (Nm., 16, 47). Pentru aceste forme, vezi ST. L. FAC., p. 81, II.7.2.0.

7.4.0. Adverbul *(ca) atocma* (cu) 'chiar ca', 'la fel ca', variantă a lui *tocma(i)*, este semnalat în ms. 45: „Să nu să facă ca atocma cu moartea” (Nm., 12, 12; în BB: „Ca tocma cu”; în ms. 4 389: „Ca o moartă”). Folosirea lui *atocma* de către Nicolae Milescu constituie o soluție pentru redarea gr. θοον, din: θοει θοον θανάτῳ (θοος, -α, -ov 'égal', 'pareil').

7.5.0. Adverbul interrogativ *au doard?* 'oare?' se întâlnește în exemple ca: „Au doard eu am zămislu în pîntecă pre tot năroldul acesta?”, în BB (Nm., 11, 12; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); „Au doard va fi pre tot măniia Domnului?”, în ms. 4 389 (Nm., 16, 22); „Au doard nu te-ăș fi putut cinsti?”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 37); „Au doard n-au făcut părinții voștri așa?”, în ms. 4 389 (Nm., 32, 8). Adv. interrog. mai apare în BB (Nm., 11, 23; 12, 2; 22, 30) și în ms. 45 (Nm., 11, 12, 23; 22, 30). Vezi mai jos, sub 7.9.0.; vezi și ST. L. FAC., p. 81, II.7.4.0.; ST. L. EX., p. 25, II.7.7.0.

7.6.0. Adverbul *ba* este atestat în BB și în ms. 45 (Nm., 13, 21; 22, 30), precum și în ms. 4 389 (Nm., 10, 30).

7.7.0. Adverbul *cîndai* 'posibil', 'poate' este prezent în BB: „Să voi mîrge, cîndai mi se va arăta Dumnezeazu” (Nm., 23, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Doard”).

7.8.0. Adverbul *curind* 'îndată', 'nu peste mult timp', 'degrabă' este semnalat în ms. 4 389: „Să du curind în strînsură [=tabără]” (Nm., 16, 46; în BB: „Degrab”; în ms. 45: „De sîrgu”).

7.9.0. Adverbul *dard* (= doară), cu sensul 1. 'oare', este prezent în propoziții interrogative, din ms. 4 389: „Dard de unde iaste mie carne să dau acestor oameni?” (Nm., 11, 13); „Dard nu sunt eu măgăreata ta?” (Nm., 22, 30); „Dară mai nainte n-ai trimis să te chême?” (Nm., 22, 37); „Dară în ce chip voiublestema?” (Nm., 23, 8); „Dard nu fi-am spus...că cuvîntul...acela voi face?” (Nm., 23, 26); „Dard n-am grădit eu solilor tăi?” (Nm., 24, 12). Această valoare de 'oare' a rezultat prin confuzia dintre adv. *dard* (< lat. *de vero*) cu adv. *doard*, din *au doard?* (< lat. *de *volat* [=velut], după H. Tiktin², DRG, s.v.), sau <*de + oard* (< *hora* 'fois', după CDDE, nr. 1 270). Confuzia dintre *doard* și *dard* 'oare' este atestată și în secolul al XVI-lea (vezi O. Densusianu, ILR, II, p. 166). Pentru *au doard*, vezi mai sus, sub 7.5.0.

Sensul 2. al adv. *dard* este 'așadar', 'prin urmare' (probabil < lat. *de vero*). Situat în interiorul propoziției, el este prezent în exemple ca: „Acum, dardă, mai bine, este noao a ne întoarce în Eghipet”, în BB (Nm., 14, 3; la fel în ms. 45); „Roagă-te, dardă, către Domnul”, în BB (Nm., 21, 7; la fel în ms. 45); „Acum, dardă, fugi la locul tău!”, în BB (Nm., 24, 11; la fel în ms. 45); „Nu să stingă, dardă, numele părintelui nostru!”, în BB (Nm.,

27, 4; la fel în ms. 45). Remarcabil este faptul că în versetele echivalente din ms. 4 389 acest *dară*, din interiorul propoziției, lipsește. Dar la fel de semnificativă este apariția exact în aceeași locuri din textul grecesc a conjuncției οὐν 'donc', 'par conséquent' (în Nm., 14, 3; 21, 7; 24, 11) și δὴ 'cert', 'donc', 'enfin' (Nm., 27, 4), fapt care ne determină să admitem o influență, și în această privință, a originalului grecesc asupra lui Nicolae Milescu și asupra fraților Greceanu.

7.10.0. A d v e r b u l *doară* 'poate că', 'în speranță că' (pentru etimologie, vezi paragraful precedent) se întâlnește în ms. 4 389: „*Doară de-i vom putea birui și să-i gonesc din tardă*“ (Nm., 22, 6); „*Doară mi se va arăta Dumnezeu întru întâmpinare*“ (Nm., 23, 3). Confuzia semnalată în paragraful precedent între adv. *doară* și adv. *dardă* se întâlnește într-un pasaj în care *dardă* are valoare 'poate că', 'în speranță că', întocmai ca *doară*: „*Ce acum vino de mi-i blăstemă, dardă de-i voi putea bate cu blestemul*“, în ms. 4 389 (Nm., 22, 11).

7.11.0. A d v e r b u l *de-acii* 'apoi', 'după aceea' cunoaște în ms. 4 389 un număr de aproximativ 10 ocurențe în cartea Numerii (Nm., 6, 20; 9, 17; 11, 25; 16, 29; 18, 5; 19, 7; 22, 25; 30, 7). El a fost întâlnit și în ms. 45 (Nm., 11, 25; în acest din urmă text și: „*De-acia*“ (Nm., 8, 25).

7.12.0. A d v e r b u l *decindea*, cu -a, însemnând 'de cealaltă parte', 'dincolo de', este prezent în BB, în exemple ca: „*Cea decindea în pustie*“ (Nm., 21, 11); „*Decindea de Arnon*“ (Nm., 21, 13); „*Muntele cel decindea de muntele Navaran*“ (Nm., 27, 12); „*Decindea de Iordan*“ (Nm., 32, 19, 19, 32; 34, 15; 35, 14); „*Decindea dentre hotărăile Moav*“ (Nm., 33, 44). În toate locurile menționate, textul ms. 45 are forma fără -a, *decinde*. Cuvântul lipsește în ms. 4 389, unde se folosește expresia „*De ceea parte de*“ (Nm., 21, 11, 13; 27, 12; 33, 44; 35, 14), în opozиie cu „*De ceasta parte*“ (Nm., 32, 19, 32).

7.13.0. A d v e r b u l *degrab* 'iute', 'repede', 'la repezală' este atestat în BB: „*Și du degrab la tabără*“ (Nm., 16, 46; în ms. 45: „*De sîrgu*“; în ms. 4 389: „*Curind*“).

7.14.0. A d v e r b u l *dencoace* 'în partea aceasta (dinspre vorbitor)' se întâlnește în BB: „*Cale de o zi dencoace și cale de o zi dencoleă*“ (Nm., 11, 31; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, în loc de *dencoleă*, apare: „*De ceea parte*“); „*Gard dencoace și gard dencoleă*“, în BB (Nm., 22, 24; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Gard și dencoace și den ceea parte*“).

7.15.0. A d v e r b u l *fără numai* 'decât', 'în afară de' este prezent în BB (Nm., 13, 28; 14, 23, 30; 18, 3, 15; 22, 35; 26, 33; 31, 23). În aceleași locuri din BB, ms. 45 are varianta *făr-numai*. Adverbul apare și în ms. 4 389: „*Fără numai*“ (Nm., 14, 30; 18, 3; 31, 22).

7.16.0. A d v e r b u l *încă* este întrebuițat, uneori, pleonastic, sub influența textului grecesc, care are și, cu sensurile 'encore'; 'de plus', 'davantage'; 'une autre fois', 'plus tard', în BB: „*Și nu va mai fi încă mănie*

întru fiți lui Israel“ (Nm., 18, 5; la fel în ms. 45), după gr. καὶ οὐκ ἔσται ἔτι θυμὸς ἐν τοῖς νιοῖς ἵσπατήλ. Un exemplu asemănător se găsește în BB, Nm., 18, 22 (la fel și în ms. 45). Vezi pentru acest fenomen ST. L. FAC., p. 82, II.7.12.0.; ST. L. EX., p. 26, II.7.31.0.

7.17.0. A d v e r b u l *întru* 'în mijlocul' (< lat. *intro*) este atestat în toate cele trei texte, într-un exemplu ca: „*Vei fi întru noi bătrân*“ (Nm., 10, 31; în ms. 4 389, în loc de *bătrân*, apare „*Hatman*“).

8. P R E P O Z I T I A

8.1.0. P r e p o z i t i a a (< lat. *ad*) este prezentă în construcții cu valoare de genitiv-dativ: „*Se arăta slava Domnului a toată adunarea*“, în ms. 4 389 (Nm., 16, 19; în BB și în ms. 45: „*La*“); „*Dumnezeulu...a tot trupul*“, în toate cele trei texte (Nm., 16, 22); „*Porâncește a tot nărodul*“, în ms. 4 389 (Nm., 16, 24); „*Și să împărtăști prada...a toată tabăra*“, în ms. 4 389 (Nm., 31, 27); „*Și dăde...a jumătate de seminția Manásiei*“, în ms. 4 389 (Nm., 32, 33). Cu valoare de 'la': „*Va stăpini a limbii multe*“, în BB (Nm., 24, 7; la fel în ms. 45). Prepoziția *a* apare în construcții stereotipe, de tipul *a mîndă*: „*Cu piatră de a mîndă*“, în BB (Nm., 35, 17; la fel în ms. 45); „*Pre a nume să socotî pre însii*“, în ms. 45 (Nm., 4, 33; în BB: „*Pre nume*“; în ms. 4 389: „*După numele lor*“); „*Le ia numărul lor pre a nume*“, în ms. 45 (Nm., 3, 40; în BB: „*Den nume*“). Vezi ST. L. FAC., p. 71, II.1.4.4.; ST. L. LV., p. 14, II.8.1.0.

8.2.0. L o c u ț i u n e a p r e p o z i t i o n a l ă *afără den* 'cu excepția', 'exceptând' este atestată în BB: „*Afără den bărbatul tău*“ (Nm., 5, 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Fără de*“); „*Afără den berbecele rugii*“, în BB (Nm., 5, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Dennafară de*“).

8.3.0. P r e p o z i t i a *dentre*, cu sensul 'din mijlocul', 'din interiorul', se întâlnește în ms. 4 389: „*Ca să nu piie numele tătăne-nostru dentre nărodul lui*“ (Nm., 27, 3; în BB și în ms. 45: „*Den mijlocul norodului*“, respectiv *nărodului*, în ms. 45); „*Peri-va susținel acela dentre adunare*“ (Nm., 19, 20; în BB și în ms. 45: „*Din mijlocul adunării*“). Sensul menționat al prepoziției *dentre* a putut rezulta din confuzia dintre prep. *între* (< lat. *inter*) cu adv. *întru* 'în mijlocul' (< adv. lat. *intro* 'id.') și cu prep. *dentre* (< *den* + *între*). Pentru alte detalii, vezi ST. L. FAC., p. 82, II.8.1.0.; ST. L. EX., p. 26–27, II.8.2.0.

8.4.0. P r e p o z i t i a *dupre* (< *dă* + *pre*, contaminat cu *după* < lat. *de post*) cunoaște 4 ocurențe în BB (Nm., 8, 22; 9, 3; 13, 26; 23, 2). Varianta *dupe* (fără -r-), care provine din *dupre*, este prezentă în BB într-un număr de 11 ocurențe. În același text, varianța cea mai răspîndită, care va rămîne în norma limbii literare, anume *după*, cunoaște, în cartea Numerii, un număr de 265 de ocurențe. Această formă este generală în ms. 45 și în 4 389. Vezi ST. L. FAC., p. 82–83, II.8.7.0.; ST. L. LV., p. 14, II.8.4.0.

8.5.0. Prepoziția intru (< adv. lat. *intro* 'înlăuntru', 'în mijlocul') are și sensurile: 1. 'între', în: „*Va fi voao de lège vêcinică intru rudele voastre*”, în BB (Nm., 10, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); prepoziția grecească corespunzătoare este εἰς 'dans', 'en'. 2. 'în', 'la': „*Intru pămîntul vostru*”, în BB (Nm., 10, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*În țara voastră*”); prepoziția grecească corespunzătoare este ἐν 'en', 'dans'; „*Si intru zilele bucurii voastre*”, în BB (Nm., 10, 10; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*În ziua veseliei*”; în gr. ἐν ταῖς ἡμέρας τῆς εὐφροσύνης ὑμῶν; „*Intru sînul tău*”, în ms. 45 (Nm., 11, 12; în BB: „*In sînul tău*”); „*De veți ieși intru războiu*”, în ms. 45 (Nm., 10, 9; în BB: „*In războiu*”; în ms. 4 389: „*La războiu*”); în gr., prepoziția εἰς (πόλεμον); „*Intru pustiul*”, în ms. 45 (Nm., 10, 12, 12; în BB și în ms. 4 389: „*În pustiia*”); în gr., prep. ἐν. 3. 'spre', 'către': „*Vor trîmbița intru rădicarea lor*”, în BB (Nm., 10, 6; la fel în ms. 4 389; în ms. 45: „*La rădicarea*”); în gr. apare prepoziția ἐπί, care are și sensul 'vers', 'dans', cînd se construiește cu dativul; „*Va fi voao intru grefă*”, în BB (Nm., 11, 20; în ms. 45: „*De holeră*”; în ms. 4 389: „*Întru uriciune*”); în grecește apare prepoziția εἰς: εἰς χολέραν. Vezi ST. L. FAC., p. 82, II.8.1.0.

8.6.0. Prepoziția pre este folosită uneori cu valoarea de 'asupra', 'către': „*Căce plîngu pre mine, zîind*”, în BB (Nm., 11, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Că plîng asupra mea*”); în gr.: ἐπ' ἐπε (ἐπί + acuz.: 'sur', 'ă', 'vers'; 'contre'). Valoarea în discuție a prepoziției *pre* a fost preluată din grecește.

8.7.0. Prepoziția preste (< lat. *per extra*) are și valoarea de 'asupra', 'contra', după modelul grecesc; prep. ἐπί + acuz. are sensurile: 1. 'sur', 2. 'ă', 'vers.', 3. 'contre'. Exemplu: „*Si să adunară preste Moisi și Aaron*”, în BB (Nm., 20, 1; în ms. 45: „*Preste Moisi și preste Aaron*”; în ms. 4 389: „*Asupra lui Moisei și a lui Aaron*”), după gr. ἐπί Μωυσῆν καὶ Ἀαρὼν. Prepoziția *preste* 'asupra', 'către' mai apare în ms. 45 (Nm., 16, 42, 42) și în BB (*ibid.*). Alte exemple, mai jos, p. 31, IV.2.1.32., *față*.

8.8.0. Prepoziția prespre (< lat. *per super*), care are sensul (1.) 'pe', 'deasupra', 'dincolo de', 'după' (vezi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 181), se întâlnește în ms. 4 389: „*Si să puie numele mieu prespre feciorii lui Israel*” (Nm., 6, 27; în BB și în ms. 45: „*Preste*”). Uneori, *prespre*, urmat de subst. *mînă* (*prespre mîna*; *prespre mîinile*), alcătuiește o loc. prep. cu sensul (2.) 'prin intermediul', 'prin'. Echivalentul grecesc este sintagma ἐν χειρὶ ἀ la main' (χειρ 'force', 'violence'; 'emploi de la force'), pe care Nicolae Milescu și diortositorii BB au transpus-o prin: „*Pren mîna lui Moisi*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 16, 40; în fr.: „*Par l'intermédiaire de*”); „*În mîna*”, în BB (Nm., 9, 23); „*Întru mîna*”, în ms. 45 (*ibid.*); „*Cu mîna*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 33, 1). Traducătorul ms. 4 389, Daniil Panoneanul, care a avut la dispoziție traduceră lui Nicolae Milescu, a înlo-

cuit prepozițiile *pren*, *intru*, *cu* prin prepoziția *prespre*: „*Prespre măinile lui Moisei*” 'prin intermediul lui M.'; în ms. 4 389 (Nm., 9, 23); „*Prespre mîna lui Moisei*” (Nm., 10, 13); „*Au ieșit...prespre mîna lui Moisei și a lui Aărón*” (Nm., 33, 1). În exemplul următor, *prespre* apare fără al doilea element al locuțiunii prepoziționale: „*Cum zise Domnul prespre Moisei*”, cu sensul 'prin intermediul lui', în ms. 4 389 (Nm., 16, 40).

8.9.0. Prepoziția supt (< lat. *sûptus*) are sensul 'față de', 'către', datorită unui calc lingvistic eronat după gr. ὑπό + acuz., care înseamnă atât 'sous', cît și 'de côte de', 'veîrs', cum rezultă din exemplul următor: „*De nu ai călcat a te pîngări supt bărbatul tău*”, în BB (Nm., 5, 19; în ms. 45 „*Suptu*”; în ms. 4 389: „*Dennafară de*”), după gr. ὑπό τὸν ἄνδρα τῆς σεαυτῆς. Vezi mai jos, p. 30, IV.2.1.18., *a călca*.

9. CONJUNCTIA

9.1.0. Conjunctia de cu valoare de (1.) 'dacă' apare în: „*De fatal ei scuipind au scuipit*”, în BB (Nm., 12, 14; în ms. 45: „*Să*”; în ms. 4 389: „*De*”). Cu sensul (2.) 'ca să', conjunctia *de* se întâlnește în exemple ca: „*Să-ți fie de-a chiema strînsură și de-a rădica taberile*”, în ms. 4 389 (Nm., 10, 2; în BB și în ms. 45: „*Ca să chemi...ca să rădici*”); „*Deaca au venit acești oameni de te chiuamă*”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 20; în BB: „*Ca să te chême*”; în ms. 45: „*Să te chême*”); „*Unde nu era loc de-a se mai da în lături*”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 26; în BB și în ms. 45: „*Nu era a să abate*”). Vezi ST. L. FAC., p. 83, II.9.6.0.

9.2.0. Conjunctia dea cu valoare temporală, se întâlnește în exemple ca: „*Si deaca să aşază preste ei duhul, și prorociră și nu mai adaoseră*”, în BB (Nm., 11, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Si cum odihni duhul pre dînsii, prorociră*”); conjunctia *și* din fața verbului *prorociră* este de prisos, vezi mai jos, sub 9.6.0.; „*Si se întoarseră de acolă deaca iscodiră pămîntul*”, în ms. 4 389 (Nm., 13, 26); „*Si deaca se da în latur norul de pre cort, de-acii feciorii lui Israel se rădica*”, în ms. 4 389 (Nm., 9, 17; în BB și în ms. 45: „*Si cînd*”). Vezi ST. L. FAC., p. 83, II.9.8.0.; ST. L. EX., p. 27, II.9.3.0.; ST. L. LV., p. 14, II.9.1.0.

9.3.0. Conjunctia după ce 'ce' se întâlnește în BB: „*Nu am cunoscut după ce am greșit*” (Nm., 12, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*N-am cunoscut ce am greșit*”). În BB și în ms. 45, avem a face cu un calc după gr. καθ' ὅτι (καθά, conj. 'selon que', 'de même que'; ὅτι, conj. 1. 'que', 2. 'parce que'; καθ' ὅτι 'en se que, 'en tant que'; 'comme').

9.4.0. Locuționea conjuncțională pentru căce (căci), cu sensul 'pentru ce', 'din cauză că', este atestată în exemple ca: „*Nu pune preste noi greșale, pentru căce n-am cunoscut după ce am greșit*”, în ms. 45 (Nm., 12, 11; în BB și în ms. 4 389: „*Pentru că*”); „*Pentru căci nu poate Domnul*”, în BB (Nm., 14,

16; în ms. 45: „*Pentru căce*”; în ms. 4389: „*Căce*”; vezi și ms. 4389, Nm., 14, 24; BB și ms. 45, Nm., 27, 14).

9.5.0. Conjuncția să 'dacă' apare în ms. 45: „*Să au să te chême au venit acestea oameni, sculindu-te urmează lor*” (Nm., 22, 20; în BB: „*De*”; în ms. 4389: „*Deaca*”). Alte ocurențe ale conjuncției să 'dacă' în ms. 45, cartea *Numerii*, sunt: 5, 19, 19; 12, 14; 14, 8; 22, 11, 18, 20, 33; 23, 27; 24, 13; 27, 9; 32, 23. În aceste locuri, BB și ms. 4389 au conjuncțiile de sau *deaca* (ultima în ms. 4389). Cu toate acestea, uneori se folosește și conjuncția să, de pildă în ms. 4389: „*Să au greșit un om, au doară va fi pre toț mănia Domnului?*” (Nm., 16, 22). Vezi ST. L. FAC., p. 83, II.9.10.0; St. L. EX., p. 27, II.9.8.0.

9.6.0. Conjunctiona și este folosită pleonastic în frazele condiționale; acest și apare înaintea propoziției principale, cind aceasta este precedată de o condițională sau de o temporală, în exemple care urmează în mod servil modelul grecesc: „*Iar de veți ieși la războiu..., și veți trîmbița*”, în BB (Nm., 10, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4389, acest și este eliminat: „*De veți ieși..., să trîmbița*”), după gr. ἐὰν δέ ἔξελθητε εἰς πόλεμον..., καὶ σαλπιεῖτε; „*Iară de nu să va pîngări muiereea și va fi curată, și nevinovată va fi*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 5, 28; conjuncția și din fața cuvîntului *nevinovată* este de prisos; ea lipsește în ms. 4389), după gr. ἐὰν δέ μὴ μιανθῇ ή γηνή..., καὶ ἀθῶα ἔσται (vb. μιανω 'salir', 'souiller'; 'polluer', 'profaner'; adj. ἀθῶος, -ος, -ον 'impuni'; 'innocent', 'qui n'a rien à souffrir'); „*Si deaca să aşză preste ei duhul, și prorociră*”, în BB (Nm., 11, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4389, lipsește și din fața verbului *prorociră*), după modelul grecesc: καὶ... ὅς δέ ἐπανεπάντατο ἐπ' αὐτούς τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπροφήτευσαν (conj. ὅς 'dès que', 'depuis que', 'lorsque', 'tandis que'). Vezi ST. L. LV., p. 15, II.9.7.1.

9.6.1. Conjunctiona și apare o singură dată sub forma *še*, în BB: „*Se veți sluji*” (Nm., 18, 7). Probabil că avem a face cu o eroare tipografică.

10. INTERJECTIONA

10.1.0. Interjecția *amar!*, *amar!* 'vai!' este prezentă în ms. 4389 în următorul context: „*Și văzind pre Og și luând pilda lui, zise: 'Amar!, amar! Cine va fi viu cind va puri acâștea Dumnezeu?'*” (Nm., 24, 23; în BB și în ms. 45: „*O!, O!*”). În dicționarele românești, interjecția *amar!* este tratată sub adj. *amar* (< lat. *amarus*, -a, -um 'id'). Nu s-a observat, însă, că ea reprezintă un calc după interjecția slavă *gore!* 'wehe!', rus. *góre!* 'id.', din subst. *góre* 'Leid', 'Gram' (= suferință, năihire), substantiv care se găsește și în alte limbi slave. Etimonul acestuia este sl. *gorj*, *gorči* 'brennen' (= a arde), cu schimbarea semantică de la 'Glut, Flamme' la "Qual, Kummer, Trauer" (vezi E. Berneker, SEW, I, p. 333). Cea mai veche atestare a

interjecției românești *amar!* 'vai!' nu este cea dată în H. Tiktin², DRG., s.v., anume 1642, CAZ. GOV., ci cea din 1620, MOXA: „*Ce se stinseră curind, o, amar!, că se sfădiră adins-eiși*” [vezi DA, s.v.; vezi Mihail Moxa, *Cronica universală*, Ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici, de G. Mihăilă, București, 1980, p. 139, 265; la p. 373 (*Indice de cuvinte*), sub *amar*, nu se precizează că este vorba de o interjecție]. În versiunea slavonă, se întâlnește interjecția „*O, Горе!*”, pe care Moxa a tradus-o prin *amar!*, apropiind-o, desigur, de adjecțivul vbg. *gorakъ* 'bitter' (= *amar*), sau, mai degrabă, de interj. bg. *gorko!* 'wehe!', care, și ea, face parte din familia cuvîntului vechi bulgar *gorakъ* 'bitter' [Adăugăm o atestare a interjecției slave *gore!* din ms. 4389, cartea *Leviticul*: *грѣ: Горе на м грѣх рѧм*, adică: 'Vezi: Vai nouă pentru păcat' (Lv., 26, 29; aceste cuvînte sunt adăugate pe marginea textului, de aceeași mînă)]. Interjecția românească *amar!* este, prin urmare, calchiată din slavonă. La început, ea a avut un caracter livresc, dar cu timpul a devenit populară. În „*Vai și amar!*”, al doilea element înseamnă tot 'vai!'. Avînd un alt etimon, interjecția *amar!* va trebui tratată separat de adj. *amar*, -ă în dicționarele românești.

10.2.0. Interjecția *O!, o!* 'vai!', 'vai!' este prezentă în BB: „*O!, o! Cine va trăi cind va puri acâștea Dumnezeu?*” (Nm., 24, 23; la fel în ms. 45). Interjecția a fost preluată de Nicolae Milescu din textul grecesc, în care găsim: ω ω (interj. ω 'oh' marchează admirarea sau durerea, de exemplu în Ω μοι 'hélas! mahleur à moi!'). În versiunea latinească a *Biblei*: „*Heu!*” 'vai!'; în cea slavonă: „*гопе! гопе!* 'vai', 'vai!'; în B 1975: „*Vai! vai!*”.

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFFIXE

1.1.0. Suffixul *-ătură* (-*itură*) se întâlnește în derivatul *numărătură*, la pl. *Numărături*, care este titlul celei de a patra cărți a *Pentateuhului* din manuscrisul 45, tradus de Nicolae Milescu. În BB, această carte poartă titlul *Numerile*, iar în ms. 4389, *Numărul*. Denumirea evreiască este *Bammidbar* 'in der Wüste' (= în pustie), avînd drept motivare modul de denumire vechi oriental după primul substantiv din prima frază. Traducătorul ms. 4389, Daniil Panoneanul, menționează și el denumirea evreiască: „*Ovrieaște Vaierdabber*”. În *Septuaginta*, numele cărții în discuție a ținut seama de conținut, care se caracterizează prin prezența numeroaselor numere sau cifre. De aici, denumirea Ἀριθμόι, care este pl. lui (ό) ἀριθμός, -οῦ 1. 'nombre', 2. 'compte', 'numeration', 'dénombrement' (= recensămînt). Denumirea latinească a aceleiasi cărti este *Numeri*, pluralul lui *numerus*, și ea este o traducere a celei grecești. Denumirea latinească a influențat titlul *Numerile* din BB, cu vocala *-i-*, în loc de

-e-, căci pluralul substantivului românesc este (două) *numere*, nu (doi) *numeri*. După modelul BB, *Biblia românească* actuală folosește denumirea *Numerii*, deși substantivul este de genul neutru. Recurgînd la derivatul *Numărături*, Nicolae Milescu a avut în vedere, desigur, sensul al doilea al cuvîntului grecesc ἀριθμός, anume cel de 'numeration', 'dénombrement', dar soluția n-a fost acceptată de diortositorii BB (în sl.: числа; číslo 'număr'). Derivatul *numărătură* este atestat și în ANON. CAR. (cca. 1670). Alte deriveate cu sufixul -ătură (-itură): *stărpitură* 'avort', în ms. 4 389: „*Ca o stărpitură ce se stărpête den pîntecete mîne-sa*” (Nm., 12, 12); față de prima atestare consemnată în H. Tiktin², DRG, s.v., anume anul 1716, aceasta din ms. 4 389 este mai veche cu aproximativ o jumătate de secol (1665–1680); *lepădătură* 'avort', în BB: „*Ca o lepădătură ieșind den zgălu mumei*” (Nm., 12, 12; în ms. 45, cuvîntul *lepădătură* este explicat pe margine prin cuvintele, scrise de aceeași mînă, ale copistului: „*Pruncul lepădat*“); *amestecătură* 'adunătură (de oameni)' (în sens peiorativ), în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 4).

1.2.0. Sufixul -ătoriu este prezent în: *sugătoriu* 'sugaci', 'copil de păă', în BB: „*Pre cel sugătoriu*” (Nm., 11, 12; în ms. 45: „*Sugător*“); în ms. 4 389: „*Pre cel ce-l apleacă*“); *ucigătoriu*, în ms. 4 389: „*Sufletul ucigătoriului*” (Nm., 35, 30).

1.3.0. Sufixul -ăcă (< sl. -ka) a fost introdus în română prin cuvinte ca *arapcă* < bg. *arabka*, *arapka* (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 231–232, unde pot fi văzute încă multe alte exemple). În textele de care ne ocupăm, apare *arapcă* 'etiopiancă' în ms. 45: „*Muière arapcă*” (Nm., 12, 1; în BB și în ms. 4 389: „*Harapcă*”, cu h-); *ethiopeancă*, în BB (Nm., 12, 1; în ms. 45: „*Ethiopancă*“); *madiiancă* (< numele geografic *Madiam*), în toate cele trei texte studiate: „*Cătră madiiancă*” (Nm., 25, 6); „*Madieneancă*“, în BB (Nm., 25, 15; în ms. 45: „*Madienencă*“; în ms. 4 389: „*Madiiancă*“).

1.4.0. Sufixul -ăldă (< sl. -ela, -el, de exemplu *scrobeală* < bg. *skrobela*; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 236) se întîlnește în: *agonisealdă*, în ms. 4 389 (Nm., 31, 9); *meșterșuguală* 'construcție', 'alcătuire' (< vb. *a meșterșugui*), în ms. 45: „*Meșterșuguala sfesnicului*” (Nm., 8, 5; cuvîntul nu-i înregistrat în dicționare; în BB: „*Meșteșugirea*“; în ms. 4 389: „*Făptura*“, vers. 4); *mirosealdă*, în ms. 4 389 (Nm., 15, 3, 5, 13; gen. dat. art. *miroseliei*, în 15, 7, 10, 14; în BB și în ms. 45: „*Mirosire*“); *prisosealdă*, în BB (Nm., 31, 32; în ms. 45: „*Prisosirea*“).

1.5.0. Sufixul -ean (< vsl. -eanină, pl. -eane, -ăne; bg. -ean, -eanin, fem. -eanka; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 305) este prezent în deriveate ca: *împrejurean* 'circovoisin', în BB: „*Pre toți cei împrejureanii noștri*” (Nm., 22, 4); *prenpreguriēnii* 'id.', în ms. 45 (*ibid.*); cuvîntul este prezent în DA, s.v.; echivalentul în textul grecesc este (ό) κύκλος, -ου 1. 'cercle', 'rond', iar în

Biblie și 2. 'les villages d'alentour' (în sintagma: Αἱ κύκλῳ κώμαι; (ή) κώμη, -ης 'bourg', 'village'). În crearea derivatului românesc *prenpreguirean* (*împrejurean*), Nicolae Milescu a avut în minte acest echivalent grecesc; derivatul *levitean* (< *levit*) se întîlnește în ms. 45: „*Iar leviteanii den feliul moșiei lor nu s-au socotit întru fiili lui Israîl*” (Nm., 1, 47; cuvîntul este explicat pe margine: „*Popii*”; în gr. οἱ λευῖται; în BB: „*Levitii*“; în ms. 4 389: „*Rinduiala preotească*“); *madiemlean* (< numele ținutului *Madian*), în ms. 4 389: „*Iovav, feciorul lui Raguil madiemleanul, socrul lui Moisel*” (Nm., 10, 29; în BB: „*Madianiteanul*“; în ms. 45: „*Madiateanul*“; în gr. τῷ Μαδιανίτῃ); și: *madiianiteani*, în BB și în ms. 45 (Nm., 31, 2; în ms. 4 389: „*Madiiani*“); (cu sufixul -ăcă) *madianeancă*, în BB: „*Si numele muierii madianeancăi cei lovite, Hazvi*” (Nm., 25, 15; în ms. 45: „*Madienencăi*“; în ms. 4 389: „*Madiiancăi*“).

1.6.0. Sufixul -eaď se întîlnește în derivatul *măgăreacă*, din ms. 4 389 (Nm., 22, 21, 23, 25, 27, 30, 30, 33); gen.-dat. art. *măgărăfei* (Nm., 22, 28). În BB și în ms. 45, apare derivatul cu suf. -iă, *măgăriță*.

1.7.0. Sufixul -enie este prezent în deriveate precum: *căpetenie* (< *capete* + -enie) 1. 'elită', 'floarea', 'cei mai de frunte', în toate cele trei texte studiate: „*Ia căpetenia filor lui Caath*” (Nm., 4, 2; și în: 13, 2; 26, 2), 2. 'șef', 'comandant', în BB (Nm., 14, 4; 16, 2; 24, 17; 25, 4); *mirosenie*, în ms. 45 (Nm., 15, 6; 28, 6; 29, 8; în BB: „*Mirosire*“; în ms. 4 389: „*Mirosealdă*“); *poslușenie*, în ms. 45 (Nm., 4, 33; în BB: „*Poslușanie*“).

1.8.0. Sufixul -ciune este prezent în: *periciune* 'moarte', în ms. 4 389: „*Să fim murit întru periciunea fraților noștri*” (Nm., 20, 3; în BB: „*În perirea*“; în ms. 45: „*Întru perirea*“; în ms. 4 389 și în: 22, 32; 16, 47, 48, 49, 50); *robiciune* (< *a robi* + suf. colectiv -ciune) 'totalitatea prizonierilor de război luati ca robi', în ms. 4 389: „*Voi și robiciunea voastră*” (Nm., 31, 20; în BB și în ms. 45: „*Robime*“; vezi mai jos paragraful 1.10.0.). Vezi ST. L. FAC., p. 84, III.1.3.0.; ST. L. EX., p. 28, III.1.4.0.; ST. L. LV., p. 15, III.1.7.0.

1.9.0. Sufixul -ie, cu valoare colectivă (ca -ime), se întîlnește în deriveate ca: *robie* 'robime', în ms. 4 389: „*Si aduseră... în tabără robiia și jahurile*” (Nm., 31, 12; în BB și în ms. 45: „*Robimea*“); gen.-dat. sg. art. *robiei*, în ms. 4 389: „*Si fu după socoteala robiei și a prăzii*” (Nm., 31, 32; în BB și în ms. 45: „*Robimei*“). Sufixul -ie mai apare în deriveate ca: *hătmănie*, în ms. 45: „*Om după hătmănia lui*” (Nm., 1, 52); *căpitănie*, în ms. 4 389: „*Fieștece om la căpitănia lui*” (*ibid.*); *voivozie*, în BB: „*Om după a lui voivozie*” (*ibid.*); *părtăsie* 'însușirea de a fi proprietar, de a avea parte de stăpînire', în ms. 4 389: „*Să dai lor și moștenire de părtăsie*” (Nm., 27, 6; în BB, vers. 7: „*Tinere de moștenire*“; în ms. 45: „*Tinere moștenire*“); *moștenie*, în ms. 4 389: „*Moșteniia lor*” (Nm., 35, 14, 15; în BB și în ms. 45: „*Sorții lor*“). Vezi ST. L. FAC., p. 84, III.1.5.0.; ST. L. EX., p. 28, III.1.9.0.

1.10.0. Sufixul *-ime* apare în derivatul cu sens colectiv *robime* 'captivi', prizonieri de război tratați ca sclavi', în BB: „*Aduseră cătră Moisi...robimea, și jafurile, și prada*“ (Nm., 31, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Robia, și jahurile, și prada*“). Derivatul *robimea* mai apare în BB și în ms. 45, în Nm., 31, 19 (în ms. 4 389: „*Robiciunea*“); forma de gen.-dat. sg. art. *robimei*, în BB și în ms. 45: „*Ia capul prăzilor robimei*“ (Nm., 31, 25). Derivatul în discuție apare și în construcția intensivă *a robi robime* 'a captura prizonieri de război', în BB: „*Dede războiu cătră Isralil și robi dentru ei robime*“ (Nm., 21, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Și se robiră dentr-înșii mulți*“), după gr. καταπροενόμευσεν. ἐξ αὐτῶν αἰχμαλωσίαν [vb. καταπρομεύω, viit. -ένσω 'ravager par des incursions, en maraudant' < vb. προνομεύω 'fourrager', 'butiner', 'piller'; la pasiv: 'être emmene prisonnier par un parti de fourageurs'; (t) αἰχμαλωσία, -ας 'captivité'].

1.11.0. Sufixul *-verb a1 -ii* se întâlnește în infinitivul lung substantivat *moștenire*, în ms. 45 (Nm., 27, 7); *moștenirea*, în ms. 45 (Nm., 17, 9, 10, 11; 35, 8; 36, 3, 7, 7, 8, 8, 9, 10), de la vb. *a moștenii, -ire*. Sufixul *-ii* se întâlnește și în: *pomenirea*, în ms. 45 (Lv., 2, 16), de la vb. *a pomenii, -ire; roșind*, în ms. 45 (Lv., 13, 31), de la vb. *a roșii, -ire*.

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *în-* se întâlnește în vb. *a înoști* (< oaste) 'a purta război', 'a se lupta', în ms. 4 389: „*Trimitet și vă înoști*“ (Nm., 31, 4; în BB și în ms. 45: „*Să stea la războiu*“; vb. *a înoști* lipsește din dicționare); adj., adv. *însorit* 'la sorti', 'în urma tragerii la sorti', presupune un vb. *a însorfi; derivatul apare în BB: „*Și veți moșteni pământul lor însorit, după feliurile voastre*“ (Nm., 33, 54; în ms. 45: „*În sortii*“, probabil după gr. κληρωτί, adv., 'au sort, par la du sort' < vb. κληρόω, -ώ 'désigner par le sort', 'ajuger par la voie du sort').

2.2.0. A b s e n t a p r e f i x u l u i *în-* este ilustrată de exemple ca: *timpinare*, în BB și în ms. 45 (Nm., 20, 20; 23, 3; în ms. 4 389: „*Întimpinare*“); *timpinarea*, în BB și în ms. 45 (Nm., 20, 18; 22, 36; în ms. 45 și în: 22, 34; aici, în BB: „*Întimpinarea*“; vezi ST. L. EX., p. 13–14, I.3.12.1.); *scriși* 'înscriși', în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 26; în ms. 4 389: „*Scriș*“).

2.3.0. Prefixul *într-* apare în derivatul *a (se) intrarma* 'a îñarma', 'a se pregăti de război' (< *într-* + armă): „*Vă veți întrarma*“, în BB (Nm., 32, 20; în ms. 45: „*Și veți întrarma...de războiu*“; în ms. 4 389: „*Vă veți oși spre războiu*“); „*Intrarmați oameni dentru voi!*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 31, 3; în ms. 4 389: „*Întrarmați-vă!*“).

2.4.0. Prefixul *ne-* apare în derivatul *nevrere* 'faptul de a nu vrea', în ms. 4 389: „*Și se va lăsa lor, că nevrere iaste*“ (Nm., 15, 25); „*Pentru nevrerea lor*“ (*ibid.*). Derivatul nu este înregistrat în dicționare.

IV. VOCABULARUL

1. CUVINTE PROPRII LIMBII ROMÂNE VECHE. CUVINTE PUTIN CUNOSCUTE SAU PĂSTRATE ÎN ANUMITE ARII DIALECTALE. PRIME ATESTĂRI

1.1.0. Elemente latine din fondul moștenit

1.1.1. *ai* 'usturoi' (< lat. *allium, alium*) este atestat o singură dată în ms. 45: „*Și crastaveții, și pêpenii, și prajii, și cêpele, și aiul*“ (Nm., 11, 5; pe margine, de aceeași mână: „*Usturoiul*“; în BB: „*Usturoiul*“; în ms. 4 389: „*Usturoi*“). După H. Tiktin², DRG, s.v., prima atestare a cuvântului *ai* este din 1645, HERODOT (datarea acestei opere este controversată). Aria de folosire actuală cuprinde graiurile din Transilvania și sudul Crișanei (vezi ALR, SN, I, p. 186; DA, s.v.). Prezența acestui ardelenism în ms. 45 se poate explica prin intervenția în textul lui Nicolae Milescu a mitropolitului Dosoftei, care a pus în circulație în acest text și alte cuvinte de aceeași proveniență: *afund*, *arină*, *fânină*, *a fulăi*, *gardină*, *gonf*, *înlontru*, *janc*, *a jâncui*, *a ștupi*, *vinars* etc.

1.1.2. *căpețel* 'piesă de lemn (scindură) la cort'. (< lat. *capitium + -el*; vezi CDDE, nr. 238), în BB: „*Căpețelele cortului*“ (Nm., 3, 36; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Scindurile cortului*“). Prima atestare dată în H. Tiktin², DRG, s.v. *căpețea*, este 1688, BIBLIA. Ea se modifică puțin: Ms. 45, 1665–1685. Recurgerea de către Nicolae Milescu și de către frații Greceanu la termenul *căpețele* a fost determinată, poate, de originalul grecesc, în care găsim cuvântul (t) κεφαλή, -ίδος, care, printre altele, înseamnă și 'la partie supérieure ou le commencement d'une chose', precum și 'chapiteu d'une colonne'; el face parte din familia gr. (t) κεφαλή, -ῆς 'tête', aşa cum *căpețel* face parte din familia cuvântului *cap*. Pe de altă parte, folosirea de către Daniil Panoneanul, traducătorul ms. 4 389, a termenului *scindură* se explică prin originalul slavonesc, care are cuvintele *ѧѢСКИ ѡ҃РАМъ* [vbg. *ѧѢСКА* 'Brett' (= scindură); vsl. *чрамъ* 'Tempel'; vezi E. Berneker, SEW, I, p. 246; 397, sub *chormъ*].

1.1.3. *a se conteni* 'a se opri', 'a înceta', 'a se potoli' [< lat. **cunctio, -are*, în locul lat. clas. *cuncitor, cunctari* (și *cuncto, -are*) 'a pregetă', 'a sta la îndoială', 'a șovăi', 'a întîrzie', 'a temporiza'; vezi DA, s.v.] a fost întâlnit o singură dată în ms. 4 389: „*Și să se contenească răpșirea lor de la mine*“ (Nm., 17, 10; în BB: „*Să să potolească cîrteala*“; în ms. 45: „*Să să potoale*“).

1.1.4. *a demica* (= *a dunica*) 'a face bucățele', 'a sfârma', 'a zdrobi' (< lat. **demicāre* < *de* + *mīca* 'bucățică', 'sfârmătură'), în ms. 45: „*Grăsimile lor le va demica*“ (Nm., 24, 8; în BB: „*Le vă suge ca măduha*“; în ms. 4 389: „*Oasele lor le va zdrumica*“). Textul din BB redă gr. ἔκμυελεῖ (vb. ἔκμυελίζω 'ôte la moele').

Prima atestare din H. Tiktin², DRG, s.v., anume 1679, DOSOFTEI, se modifică cu câțiva ani mai înainte: Ms. 45, 1665–1685.

1.1.5. funicea 'funie mică' (< lat. *funckella < *funis*, -*em*) este prezent în ms. 4 389: „*Si părușii lor, și funicelile lor*” (Nm., 3, 37; în BB și în ms. 45: „*Si streangurile lor*”). Termenul *funicelile* mai este atestat în ms. 4 389 și în Nm., 4, 26, 32.

1.1.6. fuște (s.m. și n.) 'suliță; 'javelot', 'lance', 'baionette' (< lat. *fustis*, -*em*; prezența șuierătoarei -*s*- la singular se explică prin influența formei de plural, *fuști*) se întâlnește în BB: „*Si luînd fuștele în mînd...junge pre amîndoi*” (Nm., 25, 7; în ms. 4 389, vers. 8, la fel). O formă specială apare în ms. 45: *hăștiul* (sau *hîștiul*), de declinarea a II-a, cu *h*-, în loc de *f*, și cu vocala *u* în prima silabă, care poate avea atât valoarea de *ă*, cît și de *î*. O formă asemănătoare este folosită în HERODOT, p. 700: *hășturi*, alături de forma *fușturi*, din textul de bază. În ambele cazuri, desinența neutră -*e* (*fuște*) a fost substituită prin desinența neutră -*uri*, iar, în prima formă, *f*-a fost substituit prin *h*-. După pluralul neutrul *hășturi*, a fost reconstituit un singular *hăști* (sau *hășt*, *hîșt*), semnat de N. A. Ursu, NOI INFORM., III, p. 70 (și LR XXX, 1985, nr. 1, p. 36, nota 26), în discuția privitoare la paternitatea traducerilor conținute în ms. 45 și în *Herodot*-ul de la Coșula.

Din familia *fuște*, care mai înseamnă și 'tige d'oignon' (vezi CDDE, nr. 704; cuvântul este comparat cu lat. *fusticuli* 'queues d'ail'), mai fac parte și *fiștiu*, *fiști*, s.m.; *fuștiu*, s.m., cu sensul (1.) 'semințe la usturoiul de toamnă' și (2.) 'tige de l'ail avec les semences'. Aceste cuvinte sunt înregistrate în DA, s.v., dar autorii nu le cunosc etimologia. Observăm că în ele se întâlnește același fenomen de delabializare (*u* > *i*) pe care îl prezintă variantele *hăști*, (*hăști*); *hășturi* (*hășturi*). Totodată, adăugăm informația că în graiul moldovenesc, de pildă, în județul Iași, comuna Voinești, există, de la *fuște*, derivatul verbal *a înfușta* '(despre ceapă) a crește tijele purtătoare de sămânță', și, de la acest verb, adj. *înfuștat*, -ă '(despre ceapă) cu tijele purtătoare de sămânță crescute'. Atât verbul, cît și adjecțivul nu sunt înregistrate în dicționare.

Schimbarea fonetică *f* > *h*- (*fuște* – *hăști*) se petrece în mod sporadic și în alte cazuri: *făgaș* – *hăgaș* (*hogaș*); *foiuială* – *huiuială*; *freamăt* – *hreamăt*; *vifor* – *vihor* etc.; vezi V. Arvinte, *Etimologia adv. hăt și a subst. hătălu*, în ALIL, Tomul XXXI, A, Iași 1986–1987, p. 187–196; exemplele pentru *f* > *h*, la p. 194.

1.1.7. junice 'juncă' (< lat. *juncū*, -*em*) a fost semnalat în ms. 4 389: „*Să aducă la tine o junice nevinovată*” (Nm., 19, 2; în BB: „*Juncă*”; în ms. 45: „*Giuncă*”). Mai mult folosit (peste 10 ocurențe) este cuvântul *juncă* (< lat. *iūvēica*), pl. *junci*, precum și, mai rar, masc. *junc* (< lat. *iūvēicus*). Pentru variantele cu *gi*-, vezi mai sus, p. 3–4, I.3.3.0.

1.1.8. lăptucă 'chicorée sauvage' ou 'sorte de laiture amère' (< lat. *lactūca*), în ms. 45: „*Preste azime și*

lăptuci vor mîncă pre élle” (Nm., 9, 11; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvântul: „*Papadii*”; în BB: „*Papadie*”; în ms. 4 389: „*Susaiu*”; și aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvântul: „*Papadie*”). Vezi ST. L. EX., p. 30, IV.1.1.16.; p. 37, IV.1.5.26.

1.1.9. mielușea 'mială de un an' (< lat. *agnellă* > *mīnīlă* + suf. fem. -*usea*), în BB: „*Pentru jîrtva mînturii...mielușale de un an*” (Nm., 7, 17; și în 32, 29; în ms. 45: „*Mielușeale*”; în ms. 4 389: „*Miei cîte de un an*”).

1.1.10. mioară 'mială de un an (lat. **agnelliola*)', în BB: „*Si va aduce dar...o mioară de un an*” (Nm., 6, 14; în ms. 45: „*O cîrlăniță de un an*”; în ms. 4 389: „*O miea de un an*”). Pentru răspîndirea geografică a termenului *mioară*, vezi ALR SN II, h. 387.

1.1.11. a mînea 'a rămîne', 'a poposi' (< lat. *maneo*, -*ere*), în ms. 45: „*Si mase nărodul la Cadis*” (Nm., 20, 1; în BB: „*Rămase*”). Vezi ST. L. LV., p. 17, IV.1.1.23.

1.1.12. a mîneca 'a se trezi dis-de-dimineață' (< lat. *maneo*, -*ere*), în BB: „*Si mînecind dimineața, s-au suit pre vîrful muntelui*” (Nm., 14, 40; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Sculindu-se dimineața*”).

1.1.13. mucare, folosit mai ales la plural, *mucări*, are, de regulă, sensul 'clește de curățit mucul lumînărilor, al candelelor'; în textul de față, el denumește 'un vas de vârsat uleiul în candelă' (< lat. **mucale* < *mucus*; vezi ST. L. EX., p. 30, IV.1.1.20), în BB: „*Vor acoperi sfesnicul...și mucările lui*” (Nm., 4, 9; la fel în ms. 34 și în ms. 4 389); în versiunea grecească: τάς ἐπαρυστίας αὐτῆς [(ἡ) ἐπαρυστίς, -ίδος 'vase pour verser de l'huile dans la lampe'].

1.1.14. noaten 'miel de un an' (< lat. *annōtūnus*), în ms. 4 389: „*Să aduceți prinos ardere de tot...14 noateni*” (Nm., 29, 13; în BB și în ms. 45: „*Miei cîte de un an*”). Repartiția teritorială a cuvântului poate fi văzută în ALR, SN II, h. 387, *noatenă*. Vezi și ST. L. EX., p. 49, IV.2.2.36.; ST. L. LV., p. 17, IV.1.1.25.

1.1.15. repaos (*răpaos*) 'loc de odihnă', 'popas' (< lat. **repausum*), în ms. 4 389: „*Mergea înaintea lor cale de trei zile să caute lor răpaos*” (Nm., 10, 32; în BB și în ms. 45: „*Odihnă*”). Vezi ST. L. LV., p. 6, I.3.9.3.

1.1.16. a răposa 'a se odihni', 'a face popas' (< lat. *repauso*, -*ere*), în ms. 4 389: „*Si răposă duhul pre dînsii*” (Nm., 11, 26; în BB și în ms. 45: „*Să odihni*”).

1.1.17. rost 'gură' [< lat. *rostrum* 'cioc', 'bot', '(la om) gură'], în BB: „*Au nu cîte va pune Dumnezeu în rostul meu aceasta voi păzi a grăi?*” (Nm., 23, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*În gura mea*”). Cuvântul mai apare în BB și în ms. 45, în Nm., 27, 21, 21. Vezi ST. L. FAC., p. 86, II.1.1.17.

1.1.18. staul 'adăpost pentru oi'; 'loc îngădăit unde stau oile, de obicei, iarna'; 'grajd' (< lat. *stabulum*; lat. *stabulum* > *staur*, pl. *staure*, *stauri* 'id.', vezi S. Pușcariu, *Limba română*, București, 1976, p. 178; în ALR SN II, h. 392, varianta *staul* este înregistrată în pct. 102, Feneș, jud. Alba și pct. 833, Petrila, jud.

Hunedoara; de asemenea, ea apare în 3 localități din nordul țării: 346, Negrești, jud. Satu-Mare; 363, Bîrsana, jud. Maramureș; 365, Borșa, jud. Maramureș), în ms. 4 389: „*Să facem aici staule și oboardă oilor și dobitoacelor noastre*” (Nm., 32, 16; în BB și în ms. 45: „*Odăi de oi*”). Fiind folosit în texte religioase despre nașterea lui Isus, cuvântul *staul* a fost adoptat în norma limbii bisericești și în cea a limbii literare române.

1.2.0. Elemente latine savante

1.2.1. altar 'jertfelnic' este folosit în ms. 4 389: „*și sfesnicul, și altariul, și vasele sfintului iaste*” (Nm., 3, 31; în BB: „*Jirtăvnicul*”; în ms. 45: „*Jirtăvnicile*”). Vezi ST. L. EX., p. 30, IV.1.2.1.; ST. L. LV., p. 17, IV.1.2.1.

1.2.2. coliantru (și: *coliandrăș, coriandru*), în BB: „*Și mana ca sămînța coliantrului iaste*” (Nm., 11, 6; în ms. 45: „*Coliandrășului*”; în ms. 4 389: „*Coriandru*”). Vezi ST. L. EX., p. 31, IV.1.2.5.

1.2.3. cristal [< lat. med. *chrystillum* < gr. (ό) κρύσταλλος, -ου 1. 'glace', 2. 'cristal'; 'tout objet cristallisé', din (τό) κρύος, εος, -ους 'froid', 'gelée'], în ms. 45: „*Ca chipul cristalului*” (Nm., 11, 7; în BB: „*Criștalului*”; în ms. 4 389: „*Mărgăritarului*”). Varianta cu -ș-, din BB, trebuie pusă în legătură cu magh. *kristály*, polon. *kryształ*.

1.2.4. pedestru (adj. și subst.) 'care merge pe jos (despre soldați)' (< lat. *pedeſter, -stris*), în BB: „*600 de mii norodul de pedestri*” (Nm., 11, 21; la fel în ms. 45). Vezi ST. L. EX., p. 31, IV.1.2.7.

1.2.5. suma (și: *summa*) 'număr', 'total', 'sumă' [< lat. med. *summa* 'Gesamtzahl', la origine: 'oberste Zahl als Ergebnis der von unten nach oben vollzogenen Addition' (KLUGE¹⁹, EWDS, p. 764); lat. *summa* 'la chose la plus haute', fem. de la *summus* 'le plus haut', 'très haut'], în ms. 4 389: „*Luaf suma a toată adunarea feclorilor lui Israil*” (Nm., 1, 2; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvântul: „*Cisla*”; în BB și în ms. 45: „*Începătură*”, pentru care vezi mai jos, p. 32, IV.2.1.39.). Cuvântul *suma* 'număr total' mai apare în ms. 4 389 în următoarele locuri: Nm., 1, 45, 49 (în ultimul loc, pe margine, pentru *număr*, din text); 2, 1; 3, 34, 39; 26, 51 (în ultimul loc: „*Summa*”). Termenul folosit în BB și în ms. 45 este: „*Socoteală*”. Apariția lat. med. *summa* în traducerea lui Daniil Panoneanul se explică prin folosirea de către acesta și a versiunii latinești, în care găsim: „*Tollite summan universae congregations filiorum Israel*” (Nm., 1, 2). Termenul *suma* din ms. 4 389 se alătură altor cuvinte preluate din sursa latinească în acest text: *agru, altar, fur, pedestru* etc. Cf. ST. L. FAC., p. 85, IV.1.1.1., *agru*; ST. L. EX., p. 30, IV.1.2.1., *altar*; 1.2.2., *agru*; ST. L. LV., p. 17, IV.1.2.1., *altar*, 1.2.2., *agru*; ST. L. EX., p. 29, IV.1.1.8., *fur*.

1.3.0. Elemente neolatine (italienești)

1.3.1. carăță 'cărăță elegantă, închisă', 'car imperial', 'char royal' (< it. *caretta* 'faeton'; cf. și ngr. *karetta*), în ms. 4 389: „*Şazu în a doaoa carăță*” (Fac., 41, 43; vezi ST. L. FAC., p. 97, IV.2.3.16.). Exemplul de mai sus conține prima atestare a cuvântului *carăță* (și: *carătă*): cca 1665–1680, puțin mai veche față de atestarea propusă în H. Tiktin², DRG, s.v., anume 1675, MIRON COSTIN. În ultima lucrare, a fost ignorată prezența cuvântului *carăță*, pl. *carăte*, în 4 locuri din *Herodot*-ul de la Coșula, a cărui traducere a fost atribuită de unii lui Nicolae Milescu, iar anul realizării a fost stabilit la 1645. Datarea această este însă greșită, pentru că Milescu avea în 1645 numai 9 ani. Prezența cuvântului *carăță* în HERODOT (p. 349, 359, 460) constituie un indiciu că termenul îi era cunoscut lui Nicolae Milescu, care l-a folosit și în traducerea *Bibliei*, păstrată în ms. 45 și tipărită în BB. Supozitia noastră se bazează pe interpretarea următorului pasaj din cartea *Numerii*, în varianta din BB și din ms. 45: „*Și au adus darurile lor înaintea Domnului și se cară cu roate..., un car de la doi boiari*” (Nm., 7, 3). În ms. 4 389, sintagma care ne interesează, *cară cu roate*, este modificată în: „*Cară curate*”. În primul caz, folosirea determinantului *cu roate* pe lîngă cuvântul *cară* este redundantă, căci car fără roate nu se poate. În al doilea caz, punerea adj. *curate* pe lîngă pl. *cară* este fără sens. De aceea, trebuie să admitem că Milescu a folosit în versiunea sa termenul *carăte*: „*șase carăte*”, pl. de la *carăță*, cuvînt pe care copistul ms. 45, Dumitru din Cîmpulung, nu-l cunoștea; se poate presupune și o grafie greu de descifrat. Din acest motiv, copistul muntean l-a modificat, prin etimologie populară, în *cară cu roate*. Din ms. 45, sintagma a trecut în textul tipărit al BB. Altă soluție a fost găsită în ms. 4 389. Autorul traducerii a avut în față aceeași dificultate grafică privind termenul *carăță*. Daniil Panoneanul mărturiscește în *Cuvînt înainte către cetitor* că a folosit traducerea românească a lui „Nicolae spătaru”. Dacă diortositorii bucureșteni ai BB, precum și Daniil Panoneanul, s-ar fi uitat în versiunile grecească, latinească și slavonească ale *Bibliei*, ar fi evitat soluțiile eronate menționate. Într-adevăr, în versiunile amintite sunt folosite denumiri care corespund sensului 'cărăță elegantă, închisă'; 'car imperial sau regal' al cuvântului v. rom. *carăță*. Astfel, în gr. avem: ἔξ ὀμάξος λαμπτηκας [(ή) ὄμαξα, -ης] 'chariot', 'voiture'; adj. λαμπτηνικός, -ή, -όν 'semblable à un char royal'; subst. (ή) λαμπτήνη, -ης 'grand chariot couvert', 'char royal'; έξ 'six'], care se traduce: 'Sase care acoperite, asemănătoare carelor regale', 'faetoane', 'carăte'. Tot astfel și în limba latină: „*Sex plaustra tecta*” (*plaustrum, -i* 'car', 'cărăță'; *tectus, -a, -um* 'care are acoperiș', 'acoperit'); în versiunea slavonă: **З колесници царескы** 'car imperial' [vbg. *kolestnica* 'Wagen' (= car); *caraskoe* 'impărătesc']; în limba germană: „*Sechs Lastwagen*”; în limba franceză: „*Six chariots couverts*”; în BB 1975: „*Sase care acoperite*”.

Confuzia dintre *carăte* și adj. *curate* din ms. 4389 este cu atât mai de neînteleasă cu cît traducătorul acestui text, Daniil Panoneanul, este primul care folosește în limba română împrumutul italianesc *caretta* 'faeton', în forma *carădă* (Fac., 41, 43; vezi mai sus).

1.4.0. Elemente slave

1.4.1. cislă 'număr' (< vsl. *číslo*), în ms. 4 389: „*Cisla*” (Nm., 1, 2; cuvântul este scris pe margine, de aceeași mână, pentru sinonimul *sună*, din text).

1.4.2. a cislui 'a numără' (< *cislā + -ui*; cf. vsl. *čisliti* 'id.'), în ms. 4 389: „*Si-i cisluiră în pustia Sinaei*” (Nm., 1, 19; în ms. 45 și în BB: „*Să socotiră ei*”). Prima atestare a acestui cuvânt din H. Tiktin², DRG, s.v., anume anul 1710 NEC. COSTIN, se modifică: 1665–1680, ms. 4 389.

1.4.3. cisluit, -ă 'numărat' (< vb. *a cislui*), în ms. 4 389: „*Si toată puterea lui cisluită, 74 000 și 600*” (Nm., 2, 4; și în 2, 6, 8, 11, 13, 19, 21, 23, 26, 28; în BB și în ms. 45: „*Cei socotipi*”). Prima atestare a acestui cuvânt din H. Tiktin, DRG, s.v., anume 1683, DOSOFTEI, se modifică puțin: cca. 1665–1680, ms. 4 389.

1.4.4. deșugubină 'răscumpărare', 'plată de răscumpărare a unei infracțiuni' (< vsl. *dušegubňa* 'animam perdens'), în ms. 4 389: „*Si să nu luă deșugubină de la ucigaș pentru cel ucis*” (Nm., 35, 31; pe margine, de aceeași mână, sunt adăugate cuvintele: „*Vezi pentru deșugubină*”; în BB și în ms. 45: „*Răscumpărare pentru suflet*”, după gr. λύτρα περὶ ψυχῆς). Vezi ST. L. EX., p. 34, IV.1.4.58., *șugubină*.

1.4.5. a dodei 'a supără', 'a incomoda', 'a deranja' (< vsl. *dodějati*, sîrb. *dodejati*), în ms. 45: „*Pân-cindu mă dodăiește nărodul acesta și pân-cindu nu-m crède mie*” (Nm., 14, 11; pe margine, de aceeași mână, este adăugat cuvântul: „*Bîntuiiește*”; în BB: „*Mă zădărăște*”; în ms. 4 389: „*Mă vor mănia*”). Vezi ST. L. FAC., p. 86, IV.1.2.4.

1.4.6. a dosădi 'a insultă', 'a ofensa', 'a ocără', 'a persecuta', 'a trata rău pe cineva' (< vsl. *dosaditi*, *dosaždati* 'a încrunta'), în ms. 4 389: „*Si dosădia oamenii spre Moisei*” (Nm., 20, 3; în BB și în ms. 45: „*Suduia*”).

1.4.7. a dvori (și: *a zvori*) 'a sluji', 'a servi'; 'a face treabă' (< vsl. *dvoriti* 'dienen' < *dvorū* 'curte domnească'; vsl. *dvorčinū* 'curtean'), în ms. 45: „*Să dvoriți înaintea adunării*” (Nm., 16, 9; în BB: „*Să zvoriți*”; în ms. 4 389: „*Să stai înaintea*”).

1.4.8. harapcă (adj. și subst.) 'etiopiană', 'abisiniană' (< bg., sîrb. *arapka*; vsl. *arapinū*; ngr. ἀράπης), în BB: „*Căce muiere harapcă au luat*” (Nm., 12, 1; în ms. 45: „*Arapcă*”; în ms. 4 389: „*Muiereea cea harapcă*”). Termenul grecesc este Αἰθίοψ.

1.4.9. a se încropi 'a se stropi cu apă lustrală' [< vbg. *krop'q*, *kropiti* 'bespriten', 'bespreng' (= a stropi, a împroșca cu apă)], în ms. 45: „*Căce apă de curăjenie nu*

s-au încropit preste însul” (Nm., 19, 20; la fel și în vers. 13; în BB și în ms. 4 398: „*Nu se-au stropit*”). Sensul special din ms. 45 este identic cu cel al etimonului slav menționat. Acesta din urmă stă și la baza rom. *uncrop* 'apă clocoțită', vb. *a uncropi*. Varianta cu *u-* este și ea atestată în ms. 45, în subst. *uncropire* 'stropire' < vb. *a uncropi* 'a stropi': „*Cel ce să atinge de apa uncropirei necurat va fi pân-in sard*” (Nm., 19, 21; în BB și în ms. 4 389: „*Apa stropirii*”); „*Căce apă de uncropire nu s-au încropit preste el*” (Nm., 19, 13; în BB: „*Apa stropirei nu s-au stropit*”; la fel în ms. 4 389). Varianta cu *u-* are ca etimon vbg. *ukrop*, rus. *ukrop* 'heißes, siedendes Wasser'; acestea sunt etimonurile rom. *uncrop* 'apă clocoțită'. După modelul derivatelor, foarte numeroase, cu prefixul *în-* sau de la o variantă dialectală în care a avut loc delabializarea lui *u-*, a apărut forma verbală *a încropi*, cu sensurile: 1. 'a face călduț un lichid', 2. 'a aduna cu greu laolaltă', 'a înjgheba', 'a înfiripa' (DEX, s.v.). Sensul 'a stropi', atestat în ms. 45, este etimologic. El nu a fost înregistrat în dicționare.

1.4.10. inorog 'animal fabulos, cu un corn în frunte' (< sl. *inorogij*), în ms. 4 389: „*A căroră putere iaste ca a inorogului*” (Nm., 23, 22; în BB și în ms. 45: „*Celui-cu-un-corn*”).

1.4.11. ispovedanie (= *spovedanie*) (< vsl. *ispovědanje*), în ms. 4 389: „*Vezi ispovedanie*” (Nm., 5, 7; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de aceeași mână).

1.4.12. a se leni 'a se lenevi' (< vsl. *lēniti*; *a lenevi* < vsl. *lenivū* 'leneș'), în ms. 45: „*Nu te leni a veni cără mine!*” (Nm., 22, 16; în BB: „*Lenevi*”; în ms. 4 389: „*Lenivi*”).

1.4.13. a năzări, tranz. 'a zări', 'a vedea' (< vsl. *nazṛi*, -zṛj; cf. *a zări* < sl. *zṛi*), în ms. 45: „*Îl voi năzări pre el*” (Nm., 23, 9; la fel în ms. 4 389; în BB: „*Cunoaște-voi pre dînsul*”).

1.4.14. obor, pl. *oboară* 'împrejmuire', 'îngrăditură', 'țarc de oi' (< bg., sîrb., sloven. *obor*), în ms. 4 389: „*Să facem aici staule și oboară*” (Nm., 32, 16); „*Să zidiți... oboară dobitoacelor*” (Nm., 32, 24; în BB și în ms. 45: „*Ogrăzi*”). După datele din ALR SN, II, h. 393, *staur*, termenul *obor* 'loc îngrădit unde stau oile' formează o arie discontinuă în Oltenia (4 puncte), Muntenia (3 puncte) și Dobrogea (2 puncte). Pentru sinonimul aproximativ *staul*, vezi mai sus, p. 20–21, IV.1.1.18. Folosirea cuvintelor *obor* și *staul* de către Daniil Panoneanul indică apartenența acestuia la zona de interferență a arilor cuvintelor menționate, situată în nordul Olteniei și sud-vestul Transilvaniei.

1.4.15. a oborî 'a desființa', 'a demonta' (< vsl. *oboriti* 'a desființa'), în ms. 45: „*Si rădicîndu-se cortul, ei îl vor oborî*” (Nm., 1, 51; în BB: „*Coborî*”; în ms. 4 389: „*Să-l strîngă*”).

1.4.16. obroc 'vas de lemn (sau de coajă de tei) folosit ca unitate de măsură' [cf. vrus. *uboruk*, sîrb. *uborak*, ucr. *uborok*; varianta rom. *obroc* provine, prin metateză, din *oborc sau a apărut sub influența cuvântu-

lui *oboroc*², cu sensul 'tain', 'cantitate zilnică de alimente', 'rație' (< sl. *obrokij*); vezi H. Tiktin, *DRG*, s.v.), în ms. 4 389: „*10 obroace strinse și uscară lor șușală împrejurul taberii*“ (Nm., 11, 32; în BB și în ms. 45: „*Cori*“).

1.4.17. *odraslă* 'mlădiță', 'lăstar' (< vsl. *otraslă*), în BB (Nm., 17, 8; în ms. 45: „*Odreaslă*“).

1.4.18. *a odrăslă* 'a da mlădițe', 'a da lăstari' (< *odraslă*), în BB: „*Toiagul lui va odrăslă*“ (Nm., 17, 5; în ms. 45: „*Va odresli*“); „*Odrăslise*“, în ms. 4 389 (Nm., 17, 8; în BB: „*Scoase odrasla*“; în ms. 45: „*Scoase odreasla*“); „*Odreslitoiagul lui Aaron*“, în ms. 45 (Nm., 17, 8; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de aceeași mînă).

1.4.19. *olovină* 'bere' (< sl. *olovina* 'băutură fermentată'), în ms. 4 389: „*Si să se opreasca de vin... și de oțet de olovind*“ (Nm., 6, 3; în BB: „*Oțet den rachiu*“; în ms. 45: „*Oțat de slcherd*“). În ms. 4 389, cuvîntul a fost preluat din versiunea slavonă, în care găsim: *ѹтъ олови́на*; sl. bis. *olovina* avea sensurile 'Treber', 'Hefe', 'Absatz von Bier' (= tescovină, drojdie de bere); bg. *olovina*, sloven. *olovina* 'Bierhefe', 'Bier'; radicalul acestor cuvinte este sl. *olū* 'jedes alkoholische Getränk außer Traubenwein'; 'Dünnbier', 'Bier' (M. Vasmer, *REW*, II, p. 262). Rom. *olovină* cunoaște în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă: 1665–1680, pentru că cea propusă în H. Tiktin², *DRG*, s.v., anume 1620, MOXA, este eronată. La locul indicat, se află un alt cuvînt, anume *olovirn*, cu sensul 'stofă de purpură' (< mgr. ὀλόβητος): „*Si asternutul lui era de olovirne*“. Acest cuvînt este tratat în H. Tiktin, *op. cit.*, sub *olofir*. După datele oferite de DLR, termenul *olovină* este cunoscut în graiurile din sudul Transilvaniei, avînd și variante ca: *olăvîna*, *olăghîna*, *ologîna*, *oloîna*, *olătnă* etc. El ar putea fi inclus în lista elementelor lexicale care caracterizează limba lui Daniil Panoneanul.

1.4.20. *pámente* 'pomenire', 'amintire' (< vsl. *pamęt*), în BB: „*Jirtvă de pámente*“ (Nm., 5, 15; în ms. 45, la fel; aici însă: „*Jirtvă*“; în ms. 4 389: „*Järtva pomenirii*“); „*Jirtva pámetei*“, în BB (Nm., 5, 18; în ms. 45: „*Jirtva páminții*“; în ms. 4 389: „*Järtva aducerii-aminte*“). Mai sunt atestate formele de gen.-dat. sg. art. *pámintei*, în ms. 45 (Nm., 5, 26); *pámentii*, în BB (*ibid.*). Vezi ST. L. EX., p. 33, IV.1.4.38.

1.4.21. *polc* 'unitate militară', 'regiment' (< rus., ucr. *polk*), în BB: „*Polcurile taberii lui Ruvim*“ (Nm., 2, 10; în ms. 45: „*Șiragurile*“; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: „*Pîlcurile*“, al cărui etimon este vsl. *plukъ*'pîlc', 'mulțime').

1.4.22. *poslușanie* 'slujire', 'servire' (< vsl. *poslušanije*), în BB: „*Si toate poslușaniile lor*“ (Nm., 4, 33; în ms. 45: „*Poslușeniile*“; în ms. 4 389: „*Slujirea*“); „*Poslușaniile sfîntului*“ 'serviciul sau slujirea pe care o fac preoții în Sfânta Sfintelor' (Nm., 7, 9; în ms. 45: „*Slujbele sfîntului*“; în ms. 4 389: „*Slujba sfîntului*“). Vezi ST. L. FAC., p. 87, IV.1.2.19.

1.4.23. *a posluși* 'a sluji' (< vsl. *poslušiti*), în BB: „*Vom posluși lui*“ (Nm., 3, 6); „*Tot cela ce intră a posluși*“ (Nm., 4, 40 și 44; *intră*); „*Tot lucrul poslușit*“ (Nm., 28, 25, 26; 29, 1, 12, 35); *poslușaste* (Nm., 4, 41); (să) *poslușască* (Nm., 4, 24, 31). Tot așa în ms. 45. În ms. 4 389, se folosește vb. *a sluji* în aproape toate ocorentele.

1.4.24. *prinos* 'ofrandă', 'jertfă' (< vsl. *prinosū < nositi, nesti* 'a purta, a aduce'), în ms. 4 389: „*Când veți lua prinos de la dînsii*“ (Nm., 18, 30; în BB și în ms. 45: „*Începătură*“).

1.4.25. *prohrab*, s.m. 'ciucure', 'franjuri' (cf. în textul slavonesc termenul προφράκη), în ms. 45: „*Si să-șe facă și prohrab pre aripile hainelor lor, întru rudele lor. Si vei pune pre prohrabii aripilor înpletitură albastră și va fi voadă la prohrabi*“ (Nm., 15, 36; în BB: „*Singifu...singifurile...singifuri*“; în ms. 4 389, vers. 38: „*Ciucuri*“; aici, pe margine, de aceeași mînă, este notată o observație pentru întregul verset: „*Să facă semn ca să-șe aducă aminte de lîgea Domnului*“). În BJ: „*Des houppe*“; în lat. „*Fimbrias*“ (= tiv la o haină, franjuri, ciucuri). Etimologia cuvîntului *prohrab* este neclară.

1.4.26. *a răpști* (asupra, înaintea, împotriva cuiva) 'a cări', 'a vorbi de rău', 'a murmură' (< vsl. *răpușati, răpuștə*), în ms. 4 389: „*Si răpștia oamenii rîle înaintea Domnului*“ (Nm., 11, 1; în BB: „*Era...cîrtind*“; în ms. 45: „*Era...cîrtindu*“); „*Răpștia asupra lui Moisei*“, în ms. 4 389 (Nm., 14, 2; în BB: „*Cîrtita*“; în ms. 45: „*Cîrtea*“; forma *răpștia* apare în ms. 4 389 și în Nm., 14, 27; 21, 5); „*Va răpști...rău împotriva mea*“, în ms. 4 389 (Nm., 14, 27); „*Au răpști spre mine*“ (Nm., 14, 28; în BB și în ms. 45: „*Cîrtita*“); „*Am răpștit*“, în ms. 4 389 (Nm., 21, 7); „*Răpștirea...care răpștesc ei asupra voastră*“ (Nm., 17, 5; în BB și în ms. 45: „*Cîrtescu*“; „*Deaca veniră, ei răpșiră de dînsa*“, în ms. 4 389 (Nm., 14, 36); „*Dară Aaron ce iaste de răpști asupra lui?*“, în ms. 4 389 (Nm., 16, 11). Vezi ST. L. EX., p. 34, IV.1.4.50.

1.4.27. *răpștire* 'cărtire', 'murmurare', 'vorbire de rău' (< vb. *a răpști*; vezi cuvîntul precedent), în ms. 4 389: „*Că răpștirea feciorilor lui Israel cu carea răpștia spre voi am auzit*“ (Nm., 14, 27; în BB și în ms. 45: „*Cîrteală*“); „*Si voiua lua de la tine răpștirea feciorilor lui Israel*“ (Nm., 17, 5). Vezi ST. L. EX., p. 34, IV.1.4.51.

1.4.28. *rocoș*, s.m. 'răscoală', 'împotrivire', 'revolta nobilimii poloneze contra regelui și senatului' (< polon. *rokość*, rus. *rokoš*), în ms. 45: „*Aceștea-s ceia ce s-au răcoșit...întru rocoși împotrivă Domnului*“ (Nm., 26, 9; în BB: „*Întru împotrivire*“; în ms. 4 389: „*Întru răsipire*“).

1.4.29. *a se rocoși* (*răcoși*) 'a se răscula', 'a se împotrivi' (< polon. *rokoszyć się*; pentru varianta cu silaba inițială *ră-*, cf. ceh. *rákoš*, magh. *rakás*; vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.), în ms. 45: „*Adunarea...ce să răcoșește preste mine*“ (Nm., 14, 35; în BB: „*Au flicenit*“; în ms. 4 389: „*Se-au sculat asupra mea*“); „*Si*

că ce vă răcoșîfi?“ (Nm., 16, 3; în BB: „Vă puneti împotrivă“; în ms. 4 389: „Vă sculați“); „Să să răcoșiră asupra lor“, în ms. 45 (Nm., 16, 19; în BB: „Să ridică asupra“; în ms. 4 389: „Se sculară asupra“); „Să fu cîndu să răcoșia adunarea preste Moisi și Aaron“, în ms. 45 (Nm., 16, 42; în BB: „Învăluia“; în ms. 4 389: „Se întoarse...asupra lui“); „Aceștea-s ceia ce s-au răcoșit pre Moisi și pre Aaron“ (Nm., 26, 9; în BB: „Au stătuit împotrivă“; în ms. 4 389: „Se sculară asupra lui“). Vezi ST. L. FAC., p. 87, IV.1.2.29.

1.4.30. sad 'livadă', 'plantație de pomi fructiferi' (< vbg. *sadū* 'copac', 'plantă', 'pădurice' < sl. com. *sadū* 'plantație'; vezi M. Vasmer, *REW*, II, p. 567), în ms. 4 389: „Să sănt într-însul sădite saduri de pomi“ (Nm., 13, 21). Vezi ST. L. FAC., p. 87, IV.1.2.30.

1.4.31. semet 'mîndru', 'trufă', 'dîrz', 'plin de încredere în sine' (cf. sl. *sümeti* 'a îndrăzni'), în ms. 4 389: „Oameni semet și năsîlnici“ (Nm., 16, 26).

1.4.32. șușală ('făsie de) carne uscată' a fost întîlnit în ms. 4 389: „Să sculindu-se oamenii, adunără prépelije [pe margine: cîrstei] toată ziua și toată noaptea... și uscară lor șușală împrejurul taberii“ (Nm., 11, 32; în BB: „Să și să au zvîntat loru zvîntări“; în ms. 45: „Au zvîntat și zvîntări“). În versiunea grecească: καὶ ἔψυχαν ἐστιοῖς ψυγμόδες κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς [(ό) ψυγμός, -οῦ (în *Bible*) 'séchoir', 'lieu où l'on étend une chose pour faire sécher'; vb. ψύχω, viit. ψύξω, aor. ἔψυχα 1. 'souffler', 'respirer', 2. 'dessécher par l'évaporation', 'dessécher']; în latinește: *Et siccaverunt eas per gyrum castrorum*; în slavonește: І иссвáшыла сеятъ свáшынъца ѿкъстъ полкá.

Etimonul rom. șușală este slav, cum rezultă din cuvintele slave care urmează: rus. *suša* 'trockenes Land', 'Festland' (= uscat); rus. *suši* 1. 'Reisig' (= 1. uscături, vreascuri, 2. mărcăniș), 2. *trockene Erde*, 3. 'getrocknete Fische'; ucr. *suša*; sl. bis. *suša* ξηρά (= la terre ferme, le continent < adj. ξηρός, -ά, -όν 'sec', 'desséche'); bg. *suša* 'Festland', 'Regenlosigkeit'; scr. *suša* 'Dürre'; sloven. *suša* 'Dürre' (cuvîntul există și în cehă, slovacă, polabă, polonă, cu sensul 'Dürre', 'secată', 'uscăciune'). Etimonul slav comun este *suh 'trocken' (= uscat), cu descendență în limbile slave cum sănt: rus. *suhoj* 'id.', *suh*, *suhá*, *súho*; ucr. *suchýj*; vrus. *such*; vbg. *such*; bg. *such* etc. Cuvîntul șușală, din ms. 4 389, are drept radical subst. *sušd* 'uscătură' + suf. -eală, cu rostirea dură a șuierătoarei ș. De la același radical, cu sufixul -an(ă), există derivatul șușană 'bucată de carne uscată în făsie'. Primul derivat, șușală, este atestat în sudul Transilvaniei, prin Făgăraș, Sibiu, apoi în nord-vestul Munteniei, pe la Cîmpulung. În ultimul caz, sensul este 'zdreanță', 'ruptură', fiind dezvoltat din sensul 'făsie' (de carne afumată, uscată). După DLR, s.v., de unde provin datele privitoare la ariile dialectale, prin Transilvania și în nord-vestul Munteniei este cunoscut un alt derivat de la șușă, anume șușalcă, format cu suf. -ală + că. În graiurile populare, este cunoscut și cuvîntul șușaniță, 1. 'făsie de carne sau de slănină afumată',

2. 'făsie lungă și îngustă de pămînt', 'ogor îngust și lung', al cărui etimon este bg. *sušanica*, *sušenica* (< *suša*). De asemenea, în DRL, litera Ș, mai sănătătăva cuvinte fără etimologie pe care le putem explica prin etimonul slav bulgăresc *suša* 'uscat'. În această situație, este derivatul șușină, care, în Banat, are sensul 'făsie îngustă de pămînt (arabil)', iar în Moldova, 'felie subțire dintr-un aliment'. Un alt cuvînt este șușild 'leașă de nuiele pe care se usucă sau se afumă fructele', explicitat în DRL prin scr. *sušilo*. Se adaugă termenul șușmete 'halcă (de carne)', 'codru'; apoi pl. șușcuri 'crengi, vreascuri (aduse de apă)' < scr. *suška* (cf. rus. *suši* 'vreascuri'); și șușară 1. 'pădure de goruni cu rariști', 2. 'tufiș' (cf. rus. *suši* 'mărcăniș'); șușarcă (prin Trans., Bucov.) 'rogoz (folosit la acoperit casa, șura)' (cf. mai sus șușalcă); șușai, pl. șușaiuri 'nisip pe malul râului', pus în relație în DLR cu ucr. *suša* 'uscat', 'la terre ferme'.

Sub aspect fonetic, este de remarcat apariția în formele românești a șuierătoarei ș-, în loc de s-, sub influența asimilatorie a lui ș- următor: *suşa* > *șușa*, ca în hidronimul *Şuşița*, de la același radical slav, care în limbile slave are S-: sloven., croat. sîrb. *Sušitsa*; ucr. *Sušyća*; ceh. *S(o)ušítse* (Vezi I. Iordan, *Toponomia românească*, București, 1963, p. 128). Fenomenul invers, de propagare a lui ș- (inițial) în locul unui s următor, este, de asemenea, prezent în vorbirea populară. Astfel, cuvîntul dialectal, oltenesc și muntenesc de nord-vest, șușlete, din germ.-sâs. *šos-letər*, are al doilea -s- în urma fenomenului de asimilație progresivă ș-s > ș-ș; tot astfel și fr. *chaussée* – rom. pop. *șușă*; fr. *chausson* – rom. *șoșon*. Vezi V. Arvinte, *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului șușlete*, în „Kurier der Bochumer Gesellschaft für rumänische Sprache und Literatur“, 15, Bochum, 1990, p. 186–194.

Prima atestare a cuvîntului șușală este aceasta din ms. 4 389: 1665–1680. Termenul este caracteristic pentru aria dialectală transilvăneană de sud-vest, nord oltenească și nord-vest muntenescă, în care sănt cunoscute și alte cuvinte proprii textului ms. 4 389 al învățătului mitropolit Daniil Panoneanul. Este vorba de cuvinte ca: *bêre*, *biglariu*, prefixul *dăs-*(*dăz*), *jeț*, *hodaie*, *olovină*, *plehupă*, *tron*, ale căror ariile dialectale se suprapun peste teritoriul menționat.

1.4.33. uncropire, vezi mai sus, p. 22, IV.1.4.9., *a se încropi*.

1.4.34. a zădărî 'a întărîta', 'a ațîta' (< sl. *zadrati, -derq; cf. bg. *zadiram* 'necken', 'reizen'; rus. *zadiriti* 'sticheln'; vezi H. Tiktin², DRG, s.v.), în BB: „Păna cînd mă zădărîște norodul acesta?“ (Nm., 14, 11; în ms. 45: „Mă dodăiște“; pe margine, de aceeași mînă: „Bîntuiște“; în ms. 4 389: „Mă vor măniia“).

1.4.35. a zbori, vezi mai sus, p. 22, IV.1.4.7., *a dori*.

1.5.0. Elemente greceschi

Sînt incluse în acest subcapitol și cîteva elemente lexicale de origine ebraică sau din alte limbi orientale,

preluate în *Septuaginta*, iar de aici, în versiunile românești studiate.

1.5.1. anathemă 'afurisenie', 'blestem'; 'excomuni-care' (< gr. ἀνάθεμα, -οτος 'objet devoué, maudit'; 'anathème'), în BB: „*Numi numele locului aceluia Anáthema*“ (Nm., 21, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Si puse numele acelui loc Pustiire, adecă Anathema*“). În BJ, p. 184, nota g, se fac următoarele precizări: „On donna à ce lieu le nom de *Horma*“; acest cuvînt ebraic „est rattaché à une racine signifiant 'vouer par anathème'. L'auteur insinue déjà le caractère religieux de la conquête“.

1.5.2. a anathematisi 'a afurisi', 'a blestema', 'a lovi cu anatemă' (< gr. ἀναθεμιστίζω), în BB: „*Si voi anathematisi pre el și pre cetățile lui*“ (Nm., 21, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Voiu blestema*“); „*Si anathematisi pre dînsul și cetățile lui*“, în BB (Nm., 21, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Si-l blestema pre dînsul*“).

1.5.3. arhiereu 'preotul cel mare la evrei' [(ō) ἄρχιερεύς, -έως 'grand-prêtre', 'grand-pontif'], în ms. 4 389 (Nm., 35, 28; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*Preotul cel mare*“, din text). Vezi ST. L. LV., p. 20, IV.1.4.3.

1.5.4. azimă 1. (subst.) 'pînă nedospită' [< gr. (τὰ) ἄξυμα, -ών], în BB: *azime* (Nm., 6, 15; 9, 11; 28, 17); *azimelor* (Nm., 6, 17). Cuvîntul apare și în ms. 45, și în ms. 4 389; **2.** (adj.) 'nedospit' (< gr. ὄξυμος, -ος, -ον 'sans levain'), în BB: „*Si va lua preotul...o pînă azimă*“ (Nm., 6, 19; la fel în ms. 45). Vezi ST. L. EX., p. 20, IV.1.4.6.

1.5.5. cor 'unitate de măsură de capacitate pentru cereale, făină etc. [< gr. (ό) κόπος, -ον 'mesure de blé, chez les Juifs'; cuvînt semitic, cf. ebr. kor eig. 'rundes Gefäß', în H. Frisk, *GEW*, I, p. 923; cuvîntul *cor* nu este înregistrat în dicționarele românești], în BB: „*Cel cu cel puțin au strînsu 10 cori*“ (Nm., 11, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*10 obroace*“); în versiunea latinească: „*Decem coros*“; în gr. δέκα κόρους; în BJ: „*Dix muids*“; în B 1975: „*Zece cosuri*“.

1.5.6. cristal, vezi mai sus, p. 21, IV.1.2.3.

1.5.7. efi, vezi mai jos, 1.5.9., *ifi*.

1.5.8. holéră 'maladie caracterizată prin dejectii lichide abundente și prin crampe nervoase' [< gr. (ή) χολέρα, -ας < χολή 'bile'; 'fiel'; 'Galle'], în ms. 45: „*Veți mânca păñ-va ieși den nările voastre și va fi voao de holéră*“ (Nm., 11, 20; pe margine, de aceeași mînă, este adăugată explicația: „*Boală de fiere*“; în BB: „*Întru greață*“; în ms. 4 389: „*Întru uriciunea*“). În ms. 45, Nicolae Milescu a urmat servil textul grecesc: εἰς χολέραν. În ms. 45, se află și prima atestare a cuvîntului în română: cca. 1665–1685, cu aproximativ 150 de ani mai veche decît cea consemnată în H. Tiktin², *DRG*, s.v.: 1815.

1.5.9. ifi (și: *efi*) 'măsură de capacitate pentru cereale' (< gr. ὥψι (οἰψι) < ebr. ḥephah; cf. și sl. *efi*], în BB: „*Al zecilea lui ifi de făină de orzu*“ (Nm., 5, 15; la fel în ms.

45; în ms. 4 389: „*Efi*“, după sl. *ефи*. Cuvîntul mai apare în Nm., 28, 5, în BB și în ms. 45, iar în ms. 4 389, *efi* (*ibid.*). Vezi ST. L. LV., p. 21, IV.1.4.9., *efa*.

1.5.10. in 'unitate de măsură pentru lichide (la evrei)' [< gr. ἱν (lat. *hin*) < ebr.], în BB: „*Frămîntată în a patra al lui în cù untdelemn*“ (Nm., 15, 4 și 15, 5, 6, 7, 9, 10; la fel în ms. 45). O confuzie cu rom. *in* 'lin' pare a fi prezentă în ms. 4 389: „*Amestecat cu a patra parte de ulei de in*“ (Nm., 15, 4). Dar în alte părți, este avut în vedere sensul 'unitate de măsură pentru lichide': „*A patra parte a măsurii de in*“ (Nm., 15, 5); „*Măsura inului*“ (Nm., 15, 7); „*Jumătate de măsură a inului*“ (Nm., 15, 10); „*A patra parte a inurilor*“ (Nm., 28, 7); „*A treia parte de măsura inurilor*“ (Nm., 28, 14); „*Măsurile inurilor*“ (Nm., 28, 14). Vezi ST. L. EX., p. 38, IV.1.6.5., *hin*.

1.5.11. isop (și: *issop*) 'plantă din care se făceau sfeștoace la biserică' [< gr. ὕσσωπος f. (-ov, n.) < ebr. ἑζōב; lat. *hyssopus* (și: -um); vsl. *isopū*], în BB Nm., 19, 6, 18; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Issop*“). Vezi ST. L. EX., p. 38, IV.1.6.7.; ST. L. LV., p. 21, IV.1.4.19.

1.5.12. mană (și: *mannă*) 'hrană miraculoasă, trimisă de Dumnezeu evreilor în pustie' (un fel de lichen comestibil, în formă de mici ghemuri cenușii, care, purtate de vînt, cad ca o ploaie, vezi DEX, s.v.) [< gr. (ῆ) μάννα, -ῆς 1. 'grain d'encens', 2. 'la manne des Hébreux' < ebr. *man*; lat. *manna*, -ae], în BB: „*Si mana ca sămînța coliandrului iaste și chipul ei ca chipul criștalului*“ (Nm., 11, 7; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Manna*“).

1.5.13. mărgăritar 'perlă, boabă rotundă, dură și strălucitoare ca sideful, formată în corpul unor scoici, care este folosită ca podoabă' [< gr. (ῆ) μαργαρῖτης, -ιδος 'perle'; cuvînt de origine orientală, indiană sau persană, vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 174; diminutiv μαργαρίταριον, ngr. μαργαρίταρι], în ms. 4 389: „*Iar fața ei [a manei] ca fața mărgăritarului celui curat*“ (Nm., 11, 7; în BB: „*Ca chipul criștalului*“; în ms. 45: „*Ca chipul cristalului*“). Daniil Panoneanul, traducătorul ms. 4 389, a avut ca model versiunea slavonă, în care găsim cuvintele **бисера** чиста [vbg. *bisra*, *biseră* 'Perle', un cuvînt de origine orientală în limbile slave (turcă, arabă); vbg. *čistъ* 'rein'; vezi E. Bermecker, *SEW*, I, p. 58; 157]. În ms. 45 și în BB, modelul a fost cel grecesc: ὁς εῖδος κρυστάλλου. În versiunea latină: „*Erat...coloris bdellii*“; în BJ: „*Et avait l'aspect du bdellium*“; în germană: „*Und seine Aussehen wie das des Bedolachharzes*“; pentru cuvîntul lat. *bdellium*, -i, vezi ST. L. FAC., p. 89, IV.1.3.14., *rubin*.

1.5.14. papadie [probabil < gr. παπλώδης, -ῆς, -ες 'aigretté, en parlant des graines' < (ό) πάππος, -ον 'aigrette cotonneuse de certaines semences'; 'prin ext. 'duvet', 'coton'; vezi ST. L. EX., p. 37, IV.1.5.26., *papádie*], în BB: „*Preste papadie vor mînca pre élle*“ (Nm., 9, 11; în ms. 45: „*Lăptuci*“; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: „*Păpădii*“; în ms.

4 389: „*Susaiu*“; aici, pe margine, de aceeași mînă: „*Păpădie*“). Prezența cuvântului în ms. 4 389, schimbă data primei atestări din H. Tiktin², DRG, s.v.: în loc de 1688 BIBLIA, trebuie pus cca 1665–1680, ms. 4 389.

1.5.15. *pashă* 'mielul pascal' (< gr. πάσχα < ebr.; vezi ST. L. EX., p. 37, IV.1.5.27), în ms. 4 389: „*Să facă pasha Domnului în luna a doao... și să o mânince cu azime și cu susaiu*“ (Nm., 9, 10–11; în BB și în ms. 45: „*Paștele*“).

1.5.16. *rodie* 'granată', 'fructul arbustului numit *rodiu*' (< gr. ρόδι, vgr. ρόδιον; cf. și vsł. *rodi*), în BB: „*Din rodiu*“ (Nm., 13, 24; în ms. 4 389, la fel). Variante: *rudii*, în ms. 45 (Nm., 20, 5); *roidii*, în ms. 45 (Nm., 13, 24). Vezi ST. L. EX., p. 4, I.2.7.3.; p. 37, IV.1.5.29.

1.5.17. *sicheră* 'băutură fermentată, ca berea, cidrul' [< gr. (τὸ) σίκερα, gen. σίκερος < ebr. *sēhar* 'vin de fructe'; lat. *sicera* n.pl. și f. 'sorte de boisson enivrante'; 'cidre'?], în ms. 45: „*Oțăt den sicheră nu va bea*“ (Nm., 6, 3; deasupra cuvântului *sicheră* este adăugat, de aceeași mînă, termenul *rachiū*; în BB: „*Oțet den rachiū*“; în ms. 4 389: „*Oțet de olovină*“]. Echivalentul în textul grecesc este: ὅξος ἐκ σίκερα [(τὸ) ὅξος, -εος, -ους 'vinaigre']. Cuvântul *sicheră* mai pare în același loc din ms. 45 (Nm., 6, 3), fiind scris pe margine, de aceeași mînă, pentru sintagma *vin arsu*, din text.

1.5.18. *siclă* 'monedă și măsură de greutate la evrei' [< gr. (ό) σίκλος, -ου < ebr. *šekel*], în ms. 4 389: „*Să iai câte 5 sicle de cap, după sicla cea sfintă și sicla să fie de 20 de bani*“ (Nm., 3, 47; în BB și în ms. 45: „*Siclu*“). Vezi mai sus, p. 6, II.1.2.1.

1.5.19. *stafidă* 'boabă uscată de strugure' (< gr. σταφίδα; vgr. σταφίς, -ίδος 'raisin cuit au soleil', 'raisin sec'), în BB: „*Si stafide nu va mîncă toate zilele rugii lui*“ (Nm., 6, 3; în ms. 45: „*Stafidă*“; în ms. 4 389: „*Struguri...stafidă*“).

1.5.20. *stafidit* (< *stafidă*, vezi cuvântul precedent), în ms. 4 389. Prima atestare literară a acestui adj. din H. Tiktin², DRG, s.v., anume 1862, se modifică cu aproximativ 200 de ani: 1665–1680, în ms. 4 389.

1.6.0. Elemente maghiare

1.6.1. *a bîntui* 'a supără', 'a incomoda', 'a deranja', 'a molesta' (< magh. *bánt* 'anrühren', 'beleidigen', 'quälen', 'verdriessen', 'anfechten' < *bán* 'bedauern', 'bereuen'; Lajos Tamás, EWUR, p. 126), în BB: „*M-au bîntuit aceasta a zăcea și n-au ascultat glasul meu*“ (Nm., 14, 22; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*M-au ispitit*“); forma *bîntuiête* apare în ms. 45 (Nm., 14, 11), fiind scrisă pe margine, de aceeași mînă, pentru *dodăiête*, din text.

1.6.2. *chip* 1. s.n. 'idol' [< magh. *kép* 'Bild', 'Bildnis', 'Standbild', 'Angesicht', 'Gesicht'; sensul 'idol' s-a dezvoltat în sintagma *chip cioplit* 'Götzenbild' (= idol)], în BB: „*Si-i chemără pre ei la jîrtvele idolilor lor... și s-au închinat chipurilor lor*“ (Nm., 25, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Idolilor...idolilor*“); în BB: „*Si toate*

chipurile cele vîrsate ale lor le veți piérde“ (Nm., 33, 52; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Idolii lor cei vîrsați*“), 2. loc. adv. în *chip, cu chip* 'în mod evident', 'în mod clar', 'pe față', în BB: „*Voiu grădi lui în chip și nu pren pilde*“ (Nm., 12, 8; în ms. 45: „*Cu chip*“).

1.6.3. *feliu* 'neam', 'trib', 'semintie' [< magh. -félé '-lei' (de exemplu magh. két-félé 'zweierlei'), din *fél* 'Hälften']. Sensul menționat apare în ms. 45, de unde a fost preluat și în BB. El este prezent și în Herodot-ul de la Coșula, tradus din grecește, după unii cercetători, de Nicolae Milescu; vezi HERODOT, Glosar, p. 697, unde, însă, sensurile 'neam', 'trib', 'semintie' nu sunt consemnate, cu toate că ele există în text, de exemplu în I, 101, 125, 173; IV, 46; V, 62 și în alte locuri. Sensul special al subst. *fel, feliuri* a apărut în traducerile menționate sub influența cuvintelor grecești asemănătoare sub aspect fonetic (ή) φυλή, -ῆς 'tribu', 'section ou portion d'un peuple'; (τὸ) φῦλον, -ον 'tribu', 'race', 'famille', 'peuple', 'nation', prin fenomenul lingvistic numit atracție paronimică. În toate cazurile în care în textele românești menționate (BB, HERODOT) apare substantivul *feliu*, cu sensurile menționate, putem presupune că în textele echivalente grecești se află cuvintele grecești (ή) φυλή sau (τὸ) φῦλον. V. rom. *feliu*, cu sensurile menționate, cunoaște în BB, cartea *Numerii*, peste 30 de atestări, după cum urmează: *feliu*, 9 ocurențe; *feliul*, 16 ocurențe; *feliului*, 1 ocurență; *feliuri*, 2 ocurențe; *feliurile*, 4 ocurențe. Un număr asemănător de ocurențe se găsește și în ms. 45. Dar în ms. 4 389, tradus de Daniil Panoneanul, subst. *feliu*, cu sensurile menționate, nu apare, ci aici găsim denumirile *semintie, neam, ceată*. Spre ilustrare, vom da un singur exemplu: în timp ce în BB și în ms. 45 apare sintagma „*Feliul lui Levi*“ (Nm., 18, 2), în ms. 4 389 se spune „*Semintia lui Lévi*“; cf. gr. φυλὴν Λεύτ.

Sensul special al cuvântului *feliu*, pl. *feliuri*, în textul *Bibliei de la București*, a fost remarcat de autorii *Dicționarului Academiei Române*, care formulează următoarea observație (DA, s.v.): „În scrierea aceasta [BB], tradusă din grecește, *fel* redă pe gr. φυλή, și e cu puțință ca semănărarea formală să-l fi hotărât pe traducător să aleagă acest cuvînt“. Atribuirea sensurilor 'neam', 'trib', 'semintie' cuvântului *feliu* constituie o inovație a lui Nicolae Milescu. Faptul este important în disputa științifică privind paternitatea traducerii Herodot-ului de la Coșula, cu raportare la ms. 45 și la BB. Pentru alte aspecte (de natură fonetică) referitoare la cuvântul *fel*, vezi ST. L. FAC., p. 51, I.2.4.0.; p. 67, I.3.22.0.

1.6.4. *marfă* 'bagaje', 'catrafuse', 'calabafic'; 'avuție', 'lucruri' (< magh. *marha* 'Gut', 'Wahre'; 'Vieh'), în BB și în ms. 45 (Nm., 10, 12; 16, 27; 31, 9; 32, 16, 24); și *marhă*, în BB (Nm., 31, 9). Vezi ST. L. FAC., p. 89–90, IV.1.4.3.

1.6.5. *neam* 'trib', 'semintie' (< magh. nem 'Geschlecht', 'Stamm') este prezent în toate cele trei texte studiate, în numeroase ocurențe. Dăm un singur exemplu din BB: „*Den neamul lui Manási*“ (Nm., 1, 35;

în ms. 45, la fel; în ms. 4 389, vers. 33: „*Den seminția Manásiei*“).

1.6.6 oraș 'cetate', 'fortăreață' [< magh. *város*, *vársi* (< *vár* 'Festung') 'Stadt', 'Festung'], în ms. 4 389: „*Si dêde Moisei feciorilor lui Ruvim...cetățile și hotărdele și orașele denprejurul fării*“ (Nm., 32, 33; în BB și în ms. 45: „*Cetăți*“). Deși termenul *oraș* este atestat începând din secolul al XV-lea în texte slavo-române (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 579), în texte de care ne ocupăm el nu apare decât cu totul sporadic, în locul său apărând fie *tîrg*, fie *cetate*.

1.6.7. pildă 1. 'enigmă', 'ambiguitate', 'obscuritate'; 'aluzie', 'insinuare' [< magh. *példa* 'Beispiel', 'Muster', 'Vorbild' (< mhd. *bilde*)], în BB: „*Gură cu gură voiu grăi lui în chip și nu pren pilde*“ (Nm., 12, 8; în ms. 45, la fel), după gr. λαλήσω αὐτῷ ἐν εἶδει, καὶ οὐ δι αἰνιγμάτον [(τὸ) εἴδος, -εως, -ον] 'aspect', 'apparence'; (τὸ) αἰνιγμα, -οτος 'parole ambiguë, obscure'; 'allusion', 'insinuation'; 'énigmes']; în latinește: „*Palam, et non aenigmata et figuræ Dominum videt*“; în BJ: „*Dans l'évidence, non en énigmes*“. 2. 'poem', 'alegorie', în BB: „*Si luînd pilda lui, zise*“ (Nm., 23, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ἀναλογῶ τὴν παραβολὴν αὐτοῦ [(ἡ) παραβολή, -ῆς, 'parabole', 'alégorie'); în BJ: „*Il prononça son poème*“.

1.6.8. pilduitor 'care vorbește enigmatic, ambiguu, obscur, prin aluzii, insinuant'; 'poet' (< *pildă*; vezi cuvîntul precedent), în BB: „*Pentru aceea vor grăi pilduitorii*“ (Nm., 21, 27; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel); în gr. οἱ αἰνιγματισταί [(ὁ) αἰνιγματιστής, -οῦ 'qui parle par énigmes (parole ambiguë, obscure); 'allusion', 'insinuation', 'énigme'].

1.6.9. ponoslu 'ocară', 'rușine' (< vb. *a ponoslui* < magh. *panaszol* < vsl. *ponosū*), în BB: „*Si adusără ponoslu pămîntului*“ (Nm., 13, 33; în ms. 45: „*Întristare*“; în ms. 4 389: „*Înfricoșare*“); în gr. (ἡ) ἔκστασις, -εως (la fig.) 'trouble d'esprit', 'colère violente', 'égarement', 'stupeur', 'extase'. Vezi ST. L. FAC., p. 90, IV.1.4.4.; ST. L. LV., p. 22, IV.1.5.7.

1.6.10. a (se) sudui 'a (se) certă', 'a (se) insultă' (< magh. *szid* 'fluchen', 'schimpfen'; 'jurer', 'injurier', 'réprimander'), în BB: „*Aceasta e Apa Pricii, căci se-au suduit fiili lui Israîl înaintea Domnului*“ (Nm., 20, 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Huliră*“); în BB: „*Si suduia nărodul pre Moisi*“ (Nm., 20, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Đosădija*“).

1.6.11. şirag (și: *şireag*) 'unitate militară'; 'ceată', 'multime' (< magh. *sereg* 'Heer', 'Schar'; 'Haufen', 'Menge') este prezent în toate cele trei texte studiate, în variante și forme ca: *şiragul*, în ms. 45 (Nm., 1, 52; în BB: „*Rînduială*“; în ms. 4 389: „*Ceată*“); *şireagul*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 2, 2, 3; în BB și în 2, 25, 31, 34; 10, 18, 22); *şireagului*, în ms. 4 389 (Nm., 2, 17); *şireagurile*, în BB (Nm., 2, 18); *şiragurile*, în ms. 45 (Nm., 10, 14, 25); *şireagurile*, în BB (Nm., 10, 14).

1.6.12. urias 'géant', 'Riese' (< magh. *őriás* 'id.', dial. *őprjás*; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 830–831), în BB: „*Si acolo am văzut uriiașii*“ (Nm., 13, 34; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel).

1.7.0. Elemente germane (săsești)

1.7.1. cîrlan 'miel de un an' (< săs. *gärlen*; vezi ST. L. LV., p. 22–23, IV.1.6.2.), în ms. 4 389: *cîrlan* (Nm., 28, 21, 29); *cîrlani* (Nm., 28, 27); *cîrlanii* (Nm., 28, 21, 29); în ms. 45: *cîrlaniță* (Nm., 6, 14; în BB: „*Mioară*“; în ms. 4 389: „*Miea*“).

1.7.2. ştreang 'ață groasă', 'coardă', 'funie', 'cablu' (< săs. *štrank* 'gebinde Garn'; vezi ST. L. FAC., p. 92, IV.1.5.4.), în BB: „*Ştreangurile*“ (Nm., 3, 37; 4, 33, 37; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Funicêlele*“).

1.8.0. Elemente turcești

1.8.1. ghierdan 'colan', 'lanț de aur la gât, ca podoabă' (< tc. *gerdan*; vezi ST. L. FAC., p. 92, IV.1.6.4.), în ms. 4 389: *Au adus dar... brățări și ghierdane*“ (Nm., 31, 50; în BB: „*Gherdan*“ și „*Împletitură*“; în ms. 45: „*Împletit*“).

1.8.2. gravaní 1. (adj.) 'roșu-stacojiu', 2. (subst.) 'stofă de culoare stacojie' (< tc. *harvani*; vezi ST. L. EX., p. 39–40, IV.1.9.7.), în ms. 4 389: „*Toată haina gravant*“ (Nm., 4, 7, 13; în BB și în ms. 45: „*Haină tot mohorită*“).

1.8.3. ibric 'vas de metal folosit la libății' (< tc. *ibrik*; vezi ST. L. EX., p. 40, IV.1.9.8.), în BB: „*Ibricile cu care toarnă*“ (Nm., 4, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Ibricele*“).

1.8.4. iuzbaș 'comandanț mai mare peste o sută de soldați' (< tc. *yüzbaşı* < *yüz* 'sută' + *başı* 'șef'; vezi ST. L. EX., p. 40, IV.1.9.9.), în ms. 4 389: „*Pre căpitani și pre iuzbaș*“ (Nm., 31, 14; în BB și în ms. 45: „*Cei preste mii și cei preste sute*“); „*Cătră iuzbașii care veniau de la tăierea războiului*“ (Nm., 31, 21; în BB și în ms. 45: „*Oamenii puterii*“); *iuzbaș* (pl.) (Nm., 31, 52, 54; în BB și în ms. 45: „*Cei preste sute*“).

1.8.5. lighin 'lighean' (< tc. *legen* 'Waschschüssel'; vezi ST. L. EX., p. 40, IV.1.9.10; ST. L. LV., p. 24, IV.1.7.5.), în ms. 4 389: „*Să acopere lighinul*“ [NM., 4, 14; în BB (vers. 15): „*Spălătoarea*“; în ms. 45: „*Medeleniță*“].

1.8.6. a mozaviri 'a calomnia', 'a defâima', 'a ponegni' (< *mozavir* 'calomniator' < tc. *müzavir*; ngr. μοζαβίρης; vezi ST. L. FAC., p. 92, IV.1.6.6.; ST. L. LV., p. 24, IV.1.7.6.), în ms. 4 389: „*Că au mozavirit cuvîntul Domnului*“ (Nm., 15, 31; cuvîntul *mozavirit* este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *hulit*, din text; în BB, vers. 29: „*Au defâimat*“; în ms. 45, vers. 29: „*Au hulit*“).

1.8.7. odaie (și: *hodaie*) 'tamazlîc', 'țarc, loc îngrădit în care stau oile'; 'staul de oi' (< tc. *oda*; bg., sîrb. *odaja*;

din română, cuvântul a pătruns în maghiară: *hodály*, vezi A. Scriban, *Dicț.*, s.v.), în BB: „*Odăi de oi vom face aicea dobîtoacelor noastre*” (Nm., 32, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Staule și oboară oilor*”); „*Luo odăile lor și le numi pre éle Odăile lui Iair*” (Nm., 32, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Hodăile*”); „*Odăi de oi*” (Nm., 32, 36; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Hodăi de oi*”); „*Va ieși la odaia Aradu*” (Nm., 34, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Hodaia lui Arad*”). Varianta cu *h-* se mai întâlneste în ms. 4 389 în Nm., 35, 3 (*hodăi*); 35, 7 (*hodăile*). Pe baza datelor oferite de ALR-II/II, p. 115, MN [3 780]; și p. 13, h. 257, *cocioabă*, se poate constata aria de răspândire a variantei cu *h-* protetic: nord-vestul Munteniei (pct. 762, 784), centrul și nordul Olteniei (pct. 836, 848). Varianta *hodaie* mai este consemnată în pct. 235 de lîngă Tîrgu-Mureș și în pct. 769, “București (informatorul de aici este tîgan). Apariția acestei forme în ms. 4 389 s-ar putea explica prin originea traducătorului acestui text din zona lingvistică cu *h-* din nordul Olteniei sau din nord-vestul Munteniei. Către această regiune trimit și alte fapte lingvistice din acest text.

1.8.8. singif 1. ‘bordură la haină’, ‘ramă’, ‘chenar pe marginea unei haine’, 2. ‘ciucure’, ‘canaf’, ‘franjuri’ (< tc. *sincef*; vezi ST. L. EX., p. 41, IV.1.9.12.), în BB: „*Să-ș facă loru sîngifu pre arepile hainelor lor*” (Nm., 15, 36; în ms. 45: „*Prohrab*”; în ms. 4 389: „*Ciucuri*”); în BB: „*Să veți pune pre sîngifurile aripilor împletitura vîndă și va fi voao la sîngifuri*” (*ibid.*).

1.8.9. tipsie ‘farfurie de metal, întinsă’, ‘tabla’ (< tc. *tepsi*; vezi ST. L. EX., p. 41, IV.1.9.14.), în ms. 4 389: „*Să aduse darul său o tipsie de argint*” (Nm., 7, 13; cuvântul mai apare și în vers. 19, 25, 31, 37, 49 etc.; în BB și în ms. 45: „*Blid*”).

2. CUVINTE CU SENS DIFERIT DE CEL ACTUAL

2.1.0. Calcuri lingvistice

Sînt incluse în acest capitol calcurile semantice propriu-zise după limba greacă, uneori și după cea slavonă, și construcțiile intensive de tipul *a păzi pază* ‘a păzi’, *a scuipi scuipind* ‘a scuipa’, pe care traducătorii români le-au preluat în mod servil din grecește, iar în această limbă ele fuseseră, adesea, calchiate din ebraică. În cazul ms. 4 389, al cărui traducător, Daniil Panoneanul, a avut ca principal model versiunea slavonă, construcțiile de acest tip au putut fi preluate din această limbă, care, și ea, fusese modelată ca limbă literară după versiunea grecească. Unele eventuale reluări din studiile precedente sînt motivate de îmbogățirea cu date noi, semantice, etimologice sau de altă natură, a cuvintelor și expresiilor asupra căror ne-am mai oprit.

2.1.1. a se adaoge ‘a se alătura’, ‘a trece de partea cuiva’, ‘a se asocia’ reprezintă o calchiere a gr. προστίθημι ‘poser auprè’, ‘approcher’, ‘ajouter’; ‘mettre avec’, ‘associer’, ‘adjoindre’; uneori ‘attacher à un parti’; la mediu: ‘s’attacher’, s-adjoindre à; ‘se ranger du parti

de’, în BB: „*Si Aaron adăugîndu-se să moardă acolo*” (Nm., 20, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Lui Aáron î se va apropiâ și va muri*”), după gr. καὶ Ἀαρὼν προστέθετο ἀποθανέτω ἐκεῖ. În BJ: „*Aaron sera réuni aux siens*”. Vezi ST. L. FAC., p. 92, IV.2.2.1.; ST. L. EX., p. 41, IV.2.1.1.

2.1.2. aducere ‘prinos’, ‘jertfa’, ‘ofrandă’, în ms. 4 389: „*Iată eu am dat paza aducerilor mîle*” (Nm., 18, 8; în BB și în ms. 45: „*Începătărilelor*”), calchiat după sl. *приносъ мояхъ*. Etimonul cuvântului sl. *prinosū* are sensul ‘aducere’: vbg., vrus. *nesti, nesq* ‘a purta’, ‘a aduce’; rus. *несу, nesti* ‘id.’; bg. *nesъ*; cu reprezentanți în toate limbile slave (vezi M. Vasmer, REW, II, p. 215; A. Scriban, *Dicț.*, sub *prinos*). Alte exemple pentru sensul ‘prinos’ al cuvântului *aducere*, în ST. L. LV., p. 25, IV.2.1.3.

2.1.3. a aduna, în construcția intensivă: *a aduna adunarea*, în BB: „*Si toată adunarea au adunat-o*” (Nm., 1, 18; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Si adunara toată strînsura*”), după gr. πᾶσαν τὴν συναγωγὴν συνήγαγον [vb. συνάγω ‘réunir’, ‘rassambler’; (ή) συναγωγή, -ῆς ‘rassemblement’, ‘réunion’].

2.1.4. aminte, în expr.: *a lua aminte* ‘a iscodi’, ‘a spiona’, în BB: „*Si veniră pînă la Valea Strugurului și luară aminte pre ea*” (Nm., 13, 24; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*O iscodiră*”), după gr. ὅτε ἀπέστειλα αὐτὸν…κατανοῆσα τὴν γῆν (vb. κατανοέω, -ῶ, viit. -νοήσω ‘observer’, ‘remarquer’, ‘comprendre’; în sens neutru ‘avoir sa connaissance’).

2.1.5. arătare ‘sentină sau răspuns primit de preot de la oracolul divin’, în BB: „*Si-l vor întreba pre el judecata arătărilor*” (Nm., 27, 21; în ms. 45: „*Giudeful arătărilor*”; în ms. 4 389: „*Judecată cu arătare*”), după gr. καὶ ἐπερωτήσουσιν αὐτὸν τὴν κρίσιν δῆλων [vb. ἐπερωτάω, -ῶ, viit. -ήσω ‘interroger’; ‘consulter’; ‘demander’; (ή) κρίσις, -εως ‘jugement’, ‘sentence’; (τὰ) δῆλα, -ῶν ‘visions’; adj. δῆλος, -η, -ον ‘apparent’; ‘claire’, ‘évident’; ‘certain’]. Sintagma „*Judecata adevărului*” este redată în versiunea franceză (BJ) prin: „*Qui consultera pour lui selon le rite de l'Urim*”, cu precizarea că e vorba de răspunsurile primite de la oracolul divin de către preot, răspunsuri pe care acesta le va transmite conducătorului poporului evreu Iosua Navi.

2.1.6. aripă ‘poală’, ‘marginea de jos a unei haine’, în BB: „*Să-ș facă loru sîngifu pre arepile hainelor lor... și veți pune pre sîngifurile aripilor împletitură vîndă*” (Nm., 15, 36; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, vers. 38: „*Poalele*”; „*La poale*”), după gr. τὰ πτερύγια τῶν ἴματίων αὐτῶν [(τὰ) πτερύγιον, -ον 1. ‘petite aile’, 2. ‘but de l'aile’, 3. (par. ext.) ‘extrémité ou appendice tel que frange d'une étoffe’, 4. ‘pan d'un habit’]. Ultimul sens a fost avut în vedere de Nicolae Milescu atunci cînd

a atribuit cuvântului românesc *aripă* sensul 'poală', care a fost preluat și de diortositorii bucureșteni ai BB. Dar în ms. 4 389, traducătorul a recurs la termenul propriu românesc *poală*. În DA, sensul 'poală de haină' al cuvântului *aripă* este atestat dintr-o sursă care datează abia de la sfîrșitul secolului trecut (Frédéric Damé, *Nouveau Dictionnaire roumain-français*, I-IV, Bucarest, 1883-1885).

2.1.7. aruncare 'sägeată', în ms. 45: „*Si cu aruncările lui va săgeta de tot pre nepriateni*“ (Nm., 24, 8; în BB și în ms. 4 389: „*Cu săgețile*“), după gr. καὶ ταῖς βολίστιν αὐτοῦ κατατοξεύσει ἔχθρόν [(ἡ) βολίς, -ίδος 1. 'sonde', 'plomb qui sert à sonder', 2. 'coup de dés', 3. 'trait' ou 'jet' (= sägeată), din vb. βάλλω 'jeter', 'lancer', 'lancer un trait ou des traits'; vb. κατατοξεύω, viit. -εύσω 'attaquer à coups de flèches'; 'percer de ses flèches'; (ό) ἔχθρος, -οῦ 'ennemi']. Sensul 'sägeată' al cuvântului rom. *aruncare* nu este înregistrat în DA, s.v.

2.1.8. a ascunde, în expr.: *a ascunde din ochii cuiva* 'a ascunde de cineva ceva', în BB: „[Femeia] va ascunde den ochii bărbatului ei și va tăgădui“ (Nm., 5, 13; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Va ascunde de ochii*“), după gr. καὶ λάθῃ ἐξ ὁρατιλιῶν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς (vb. λανθάνω, viit. λήσω sau λήσομαι, aor. ἔλαθον, perf. λέληθα 'se tenir cache'; 'être caché ou inconnu à qn.').

2.1.9. a asterne 'a masacra', 'a potopi', 'a ucide pînă la unul', în BB: „*I-au aşternut pre dînsii în pustie*“ (Nm., 14, 16; în ms. 45: „...pre însii intru pustiu“; în ms. 4 389: „*I-au potopit*“), după gr. κατέστρωσεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἡρήμῳ (vb. καταστρώνυμη, viit. στρώσω 1. 'étendre à terre', 'coucher', 2. 'tuer', 'abattre'). Sensul 2. al verbului grecesc a fost atribuit de Nicolae Milesicu verbului românesc *a asterne*, al cărui sens de bază coincide cu sensul 1. al cuvântului grecesc. Evoluția semantică 'a întinde la pămînt' → 'a ucide' este consemnată și în cazul verbului românesc *a asterne* (vezi DA, s.v., sensul 3.), dar ea se află într-o fază incipientă și incertă, fiind ilustrată cu exemple de dată relativ recentă (A. Pann). Exemplul de mai sus, din ms. 45, mult mai vechi, este calchiat din limba greacă.

2.1.10. auri (pl., rar, al subst. *aur*) 'monede de aur', 'galbeni', în BB: „*Cătie, una, de zêce auri, plină de tămîte*“ (Nm., 7, 14, 32; în ms. 45: „*De auri*“; în ms. 4 389: „*De 10 galbeni de auri*“), după gr. θυΐσκην μίαν δέκα χρυσῶν [(ό) χρυσός, -ου 1. 'or', 2. 'monnaie d'or', 3. 'vase d'or' (și: somme d'or'); (ἡ) θυΐσκη, -ῆς 'encensoir']. Nicolae Milesicu a transpus în română forma de plural genitiv a substantivului grecesc, χρυσῶν, creând un plural, neobișnuit, *auri*. Tot acest traducător a folosit și forma de plural *aururi*, calchiată din grecește, vezi ST. L. EX., p. 41, IV.2.1.5. (și *aure*).

2.1.11. a băga, în expr.: *a băga în urechi martorul* 'a asculta', în ms. 45: „*Scoală-te, Valac, și ascultă < bagă în urechi martorul > feciorului lui Sepfor*“ (Nm., 23, 18; cuvintele dintre parantezele ascuțite sunt adăugate pe margine, de aceeași mînă; în text apare, în mod eronat, și cuvîntul *mortul*, în loc de *martor*, greșeala din urmă

apartîinînd copistului; în BB: „*Scoală-te, Valac, și ascultă! Asculta mărturie!*“; în ms. 4 389: „*Ia aminte mărturie!*“), după gr. καὶ ἀκούε, ἐνόπισαι μάρτυς νῖδς Σεπφόρ [vb. ἐνοπίζομαι, în limbajul biblic: 'entendre', 'écouter', alcătuit din ἐν 'dans', 'en' + (τὸ) οὖς (gen. ὄτος, dat. pl. ὄτοι) 'oreille'; (ό) μάρτυς, -υρος 'temoin'; cuvîntul *mărturie* din BB și din ms. 4 389 are sensul 'martor'; cf. versiunea franceză, din BJ: „*Écoute, prête-moi l'oreille*“]. Nicolae Milesicu a transpus în românește elementele componenete ale verbului grecesc menționat. Expresia verbală *a băga în urechi* 'a asculta cu atenție și a ține bine minte' este semnalată în DA, s.v. *a băga*, pe baza unui exemplu din *Biblia de la București*; dar există în acest dicționar și atestări de dată mai nouă (Jipescu, Teodorescu), ceea ce ar proba că poate fi vorba, în ultimul caz, și de o evoluție semantică internă. Pentru textele vechi, trebuie admisă influența modelului grecesc. Vezi mai jos, p. 33, IV.2.1.50., *martur*.

2.1.12. bătrân 'șef (al poporului)', 'șef', 'conducător', în BB: „*Si vei fi întru noi bătrân*“ (Nm., 10, 31; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Hatman*“), după gr. καὶ ἔσῃ ἐν ἴμνῳ πρεσβύτης [(ό) πρεσβύτης, -ου 1. 'veillard', 'homme d'âge', 2. 'ancien du peuple', 'chef']. Traducătorul a adăugat cuvântului românesc *bătrân* sensul 2. al cuvântului grecesc. Acest sens nu este consemnat în DA și nici în H. Tiktin², DRG, s.v.

2.1.13. bătrâname 'consiliul bătrânilor, senat'; 'totalitatea bătrânilor', în BB: „*Si zise Moav bătrâname lui Madiam*“ (Nm., 22, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Cătră bătrâni*“), după gr. καὶ εἶπε Μωάβ τῇ γερουσίᾳ Μαδιάμ [(ἡ) γερουσία, -ας 'senat'; 'conseil des veillards'; (ό) γέρων, -οντος 'veillard']. Derivatul *bătrâname* cu sensul menționat este atestat în DA și în H. Tiktin², DRG, s.v., pe baza exemplelor din BB.

2.1.14. boiairi (și: *boiaren*, *boiarin*) 'conducător', 'șef', 'căpitanie', în toate cele trei texte studiate (vezi Indicele de cuvinte), transpunere gr. (ό) ἄρχων, -οντος 'chef', 'commandant'; 'magistrat' (< vb. ἄρχω 'être le chef', 'être à la tête', 'commender à'). Vezi St. L. LV., p. 18, IV.1.3.5.

2.1.15. braț 'pulpă (la animale)', 'șoldul din față (la animale)', în BB: „*Si va lua preotul brațul fierăt den berbêce*“ (Nm., 6, 19; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Un umere de berbêce*“), după gr. (ό) βραχίον, -οντος 1. 'bras', 2. 'épaule chez les animaux'. Sensul 2. al cuvântului grecesc a fost transferat și asupra cuvântului românesc *braț*. Acesta din urmă se întîlnește și în sintagma: „*După-brațul*“, cu sensul 'șoldul din față la animale', în BB: „*Si după-brațul cel dirept fie va fi*“ (Nm., 18, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Umărul cel dirept*“), după gr. καὶ κατὰ τὸν βραχίονα τὸν δεξιὸν τοι ἔσται. Vezi ST. L. EX., p. 41, IV.2.1.10.; ST. L. LV., p. 25, IV.2.1.11.

2.1.16. cap 1. 'capitol al unei opere scrise (cărți)', atestat în toate cele trei texte studiate, este calchiat după gr. (ἡ) κεφαλή, -ῆς 1. 'tête', 2. 'chapitre d'un ouvrage'. 2. în expr.: *a lua capul cuiva* 'a socoti', 'a număra', în

BB: „*Slugile tale au luat capul oamenilor celor războinici*” (Nm., 31, 49; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Au făcut căutare bărbaților*”), după gr. *οἱ πάθεις σου εἰλήφασι τὸ κεφάλιον τῷ ἀνδρῶν* [vb. λαμβάνω, aor. ἔλαβον, perf. εἴληφα ‘prendre’, ‘saisir’; (τὸ) κεφάλαιον, -ον ‘capital d’une somme préisée’, ‘le principal d’une somme’; vb. κεφαλαιόω, -ῶ ‘additionner, et par ext.’ ‘compter’, ‘supputer’]. Traducătorul român, Nicolae Milescu, a atribuit expresiei românești *a lua capul un sens cu totul neobișnuit*, din cauza transpunerii servile, cuvînt cu cuvînt, a versiunii grecești, iar diortositorii BB au preluat această soluție, fără a ține seama că sensul frazei românești este complet opus celui din fraza grecească. În BJ: „*On fait le compte*“.

2.1.17. casă 1. ‘familie’, 2. ‘neam’, ‘popor’, după gr. (ό) οἶκος, -ου, care, alături de sensul principal ‘maison’, înseamnă și ‘familie’. Exemplu: în BB: „*După casele moșilor lor*” (Nm., 1, 2; în ms. 45: „*După casele vițelor lor*”; în ms. 4 389: „*Casele rudenilor*”), după gr. καὶ οἴκους πατρῶν αὐτῶν. În BJ: „*Par clans et par familles*“; în BB: „*Toată casa lui Israël*” (Nm., 20, 29; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr. πᾶς οἶκος ‘Ierusalim’.

2.1.18. a călca ‘a depăși limita’, ‘a călca o lege’, ‘a ofensa prin-tr-o serie de contravenții’, în BB: „*De nu ai călcăt a te pîngări supt bărbatul tău*” (Nm., 5, 19; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. εἰ μη παραβέβηκας μιανθῆναι ὑπό τὸν ἄνδρα τῆς σεωυτῆς [vb. παραβάνομαι, perf. παραβέβαμι ‘être enfreint’; παραβάνω ‘depasser’, ‘passer autre’]. Vezi ST. L. LV., p. 25, IV.2.1.13.

2.1.19. căpetenie (< *capete*, pl. al lui *cap* + suf. *-enie*), cu sensul ‘elită’, ‘cei mai de frunte’, ‘floarea’, ‘lamura’, este un calc după gr. (τὸ) κεφάλιον, -ου ‘le haut, le sommet d'une chose’; ‘le point important’, ‘le principe’, fiind atestat în BB: „*Ia căpetenia filor lui Cath*” (Nm., 4, 2; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.1.20. căpețel, vezi mai sus, p. 19, IV.1.1.2., *căpețel*.

2.1.21. ceas, în expr.: *întru ceasul lui* ‘la timpul oportun (cînd trebuie să cadă o sărbătoare, de pildă Paștele)’, după gr. καθ'ώραν αὐτοῦ [(ἡ) ὥρα, -ας 1. ‘division quelconque du temps’, 2. ‘an, année’, 3. saison d’année, de la vie etc.’, 4. ‘division de la jour’, ‘heure’], în BB: „*Zi și facă fiții lui Israël Paștele întru ceasul lui*” (Nm., 9, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*La vrîmea ei*”). Traducătorul român a atribuit cuvîntului românesc *ceas* ‘oră’ sensul 3. ‘vreme’, ‘perioadă’, al cuvîntului grecesc.

2.1.22. corn, în sintagma: *cel-cu-un-corn* ‘animal fabulos cu un corn în frunte, inorog’, după gr. (ό) μονόκεφας, -ωτος ‘licorne’; vsl. *inorogă*, în BB: „*Ca slava celui-cu-un-corn*” (Nm., 24, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.1.23. a curățî, în construcția intensivă: *a curățî cu curăție* ‘a ispășit’, ‘a purifică’, ‘a expia’, în BB: „*Si cu curăție nu va curățî pre cel vinovat*” (Nm., 14, 18; la fel

în ms. 45; în ms. 4 389: „*Nu va cruța cu cruce*”, după gr. καὶ καθαρισμῷ οὐ καθαρεῖ τὸν ἔνοχον [(ό) καθαρισμός, -ον ‘purification’ < καθαρός, -α, -ον ‘pur’, ‘propre’; vb. καθαρεύω, viit. -εύσα ‘être pur’, ‘être innocent’; ἔνοχος, -ος, -ον ‘dénoué à la vengeance de’; ‘accusé de’].

2.1.24. cuvînt, în expr.: *a fi cuiva greu cuvîntul* ‘a-i veni greu’, ‘a-i fi greu cuiva’, în BB: „*Căce greu-m iaste mie cuvîntul acesta*” (Nm., 11, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Îmi iaste foarte cu greu*”), după gr. ὅτι βαρύ μοι ἔστι τὸ ρῆμα τοῦτο [(τὸ) ρῆμα, -ωτος 1. ‘parole’, ‘mot’, 2. ‘sentence’, ‘maxime’, 3. ‘dicton’, ‘adage’, 4. ‘tout ce qui se dit ou se prononce comme discours, chant, poème’, 5. (gram) ‘verbe’; βαρύς, -εῖα, -όν ‘pesant, lourd’; ‘grave’, ‘accablant’, ‘pénible’]. În latinește: „*Quia gravis est mihi*”; în franceză (BJ): „*C'est trop lourd pour moi*”. Nicolae Milescu a transpus în românește cuvînt cu cuvînt construcția grecească, iar modelul său a fost preluat de diortositorii BB.

2.1.25. a da, în construcția intensivă: *a da dare* ‘a dărui’, ‘a dona’, ‘a face o ofrandă’, în BB: „*Dare dați sînt aceștea mie*” (Nm., 3, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Că dați sînt aceștea*”), după gr. δόμα δεδομένοι [(τὸ) δόμα, -ωτος ‘don, ce que l’on donne’; vb. δέδομαι, perf. pasiv de la vb. δίδωμι ‘a da’].

2.1.26. drept (și: *dirept*) ‘imediat’, ‘îndată’, ‘pe loc’, în BB: „*Si mîrse dirept*” (Nm., 23, 3; în ms. 45: „*Dreptu*”; în ms. 4 389: lipsește), după gr. ἐπορεύθη εὐθεῖαν [adj. εὐθύς, -εῖα, -όν ‘droit’, ‘direct’; adv. εὐθύς 1. ‘directement, en ligne droit’, 2. ‘aussitôt’, ‘à l’instant même’, ‘aussitôt après’]. Cuvîntului românesc *drept* îs-a adăugat sensul 2. al adverbului grecesc.

2.1.27. dreptare, vezi mai jos, p. 32, IV.2.1.40., *îndreptare*.

2.1.28. duh ‘vînt’, în BB: „*Si ieși duh de la Domnul și au trecut prepelițe de la mare*” (Nm., 11, 31; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ πνεῦμα ἔξηλθε παρὰ κυρίου [(τὸ) πνεῦμα, -ωτος 1. ‘souffle’, ‘haleine’, ‘vent’, 2. ‘esprit’, ‘le Saint Esprit’ < vb. πνέω 1. ‘souffler’, 2. ‘respirer’].

2.1.29. a se face, 1. în expr.: „*Facă-se, facă-se!*” ‘amin, aşa să fie!’, în BB: „*Si va zice muierea: «Facă-se, facă-se!»*” (Nm., 5, 22; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Amin, aşa să fie!*”), după gr. γένοιτο γένοιτο (vb. γίγνομαι ‘être’, ‘exister’, ‘avoir lieu’). În latinește: „*Amen, amen!*“. 2. ‘a fi’, ‘a exista’, în BB: „*De să va face voao proroc*” (Nm., 12, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*De va fi întru voi*”), după gr. ἔὰν γένηται [γίγνομαι ‘être’, ‘exister’, ‘naître’].

2.1.30. facere ‘obiect’, ‘lucru’, în BB: „*Si toată facerea den piele de capră*” (Nm., 31, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Tot ce va fi făcut de piele de capră*”), după gr. πᾶσαν ἐργασίαν ἔξ αἰγείας [(ἡ) ἐργασία, -ας ‘travail’, ‘occupation’; ‘l’action de mettre en oeuvre, de faire valoir’, din familia cuvîntului (τὸ) ἐργον, -ου ‘ouvrage’, ‘travail’; ‘chose’].

2.1.31. fapt 'lucru', în ms. 45: „Tot cela ce intră în lontru cără faptul faptelor” (Nm., 4, 48; în BB: „Spre lucrul lucrurilor”; în ms. 4 389: „Să lucrăze lucrul”), după gr. πρὸς τὸ ἔργον τῶν ἔργων. Vezi cuvântul precedent. Vezi ST. L. LV., p. 26, IV.2.1.23.

2.1.32. față, în expr.: *preste față* 'cu față la pămînt', 'cu față în jos', în BB: „Si căzu Moisi și Aaron preste față înaintea a toată adunarea” (Nm., 14, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Căzură jos”), după gr. καὶ ἐπεσε...ἐπὶ πρόσωπον [vb. πίπτω, viit. πεσοῦμαι, aor. ἐπεσον (și: ἐπεσα) (în *Bible*) 'se prosternar pour adorer'; ἐπὶ (cu acuz.) 'sur'; 'à, vers'; 'contre'; (ό) πρόσωπον, -ου 'visage', 'face']. Cf. ST. L. FAC., p. 94, IV.2.2.24.

2.1.33. a fi (+ subst. sau pron. în dat. sau acuz.), în construcții ca: a fi cuiva 'a poseda'; a fi la cineva 'id.'

1. a fi + dativul, în BB: „Căci nu iaste lui fecior” (Nm., 27, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Căci n-are feciori”), după gr. ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ νιός; în BJ: „Puisqu'il n'a pas eu de fils”; în BB: „Ca niște oi căroru nu iaste păstoriu” (Nm., 27, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Oi care n-au păstor”), după gr. ωσὲι πρόβατα οἶς οὐχ ἔστιν ποιμήν [(τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton', 'brebis'; (ό) ποιμήν, -ένπς 'berger', 'pasteur']; în BB: „Si dobitoacele multime era fiilor lui Ruvim” (Nm., 32, 1; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Feciorii lui Ruvim...avea dobitoc foarte mult”), după gr. καὶ κτήνη πλῆθος ἦν τοῖς νιόῖς Ρουβήν [(τὸ) κτῆνος, -εος, -ους 'bétail'; în BJ: „Les fils de Ruben...avaient de grands troupeaux, très importants”; în BB: „și acolo nu era apă norodului să bea” (Nm., 33, 14; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel; în loc de: *'Nu avea norodul apă să bea'*), după gr. καὶ οὐκ ἦν ἕκεī υδροφόβη λαῷ πιεῖν.

2. a fi + acuzativul 'a avea', 'a poseda, a aparține cuiva'; în grecește, echivalentă este tot construcția a fi + dativul 'id'. De exemplu, în BB: „Si feciori nu era la dinșii” (Nm., 3, 4; în ms. 45: „Nu era la însii”; în ms. 4 389: „Feciori dentr-însii nu fură”; sensul este: 'Nu aveau feciori'), după gr. καὶ παιδία οὐ ἦν αὐτοῖς [(τὰ) παιδία, -ον, pl. de la (τὸ) παιδίον, -ον 'petit enfant']; în BB: „Iară de nu va fi la om rudenie” (Nm., 5, 8; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „De nu va avea omul rudenii”; versiunea din ms. 4 389 este corectă), după gr. εὖν δὲ μή ἦ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ ἀγχιστεόνων [(ό) ἀγχιστεύς, -εως 'proche parent']; în BB: „Si toate cîte sînt la dinșii” (Nm., 16, 30; în ms. 45: „Sîntu la însii”; în ms. 4 389: „Sînt ale lor”; sensul este: 'Toate cîte posedă'), după gr. καὶ πάντα δσα ἔστιν αὐτοῖς. Construcția a fi + dativul, cu sensul 'a poseda', 'a avea', se întâlnește și în ms. 4 389: „Dară de unde iaste mie carne să dau acestor oameni?” (Nm., 11, 13).

2.1.34. folos, în sintagma: *de folos* 'măcar să', 'mai bine să', în ms. 45: „De folos să him perit întru perirea fraților noștri” (Nm., 20, 2; pe margine, de aceeași mîna: „Măcară”; în BB: „Măcară să fim perit”; în ms. 4 389: „Mai bine ară fi fost să fim murit”), după gr. ὄφελον ἀπωλόμεθα ἐν τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν; ὄφελον se

folosește pentru a exprima o dorință: Ὅφελον ἐκλιπεῖν βίον 'J'aurais bien dû quitter la vie', 'plut aux dieux que j'eusse quitté la vie'! < vb. ὄφειλω 'devoir', 'être débiteur', 'être obligé à', 'être tenu de'; cf. și interj. ὄφελον 'plut à Dieu!', 'plut au ciel!'; (τὸ) ὄφελος, -εος, -ους (nefolosit în cazurile oblice) 'utilité', 'profit', 'avantage', în expresii ca: τί ὄφελος τούτου 'à quoi bon cèle?'; 'qu'en est-il besoin?' (< vb. ὄφελλω 'augmenter', 'accroître', 'grossir', 'amplifier', 'enrichir', 'faire prospérer'. Cuvântul ὄφελος este etimonul rom. *folios*, atestat pentru prima dată în 1480 (H. Tiktin², DRG, s.v.), ca împrumut din greaca-bizantină. Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a îmbogățit acest cuvânt, prin atracție paronimică, cu sensul și funcțiile gr. ὄφελον.

2.1.35. glas, în expr.: *a da glas* 'a vorbi (toti deodată)' 'a striga', în BB: „Toată adunarea au dat glas” (Nm., 14, 1; în ms. 45: „Toată tabăra au dat glas”; în ms. 4 389: „Slobozi toată strînsura glas”), după gr. ἔδωκε φωνὴν [vb. δίδωμι, viit. δῶσω, aor. ἔδωκα; (ή) φωνή, -ῆς 'voix', 'cris', 'parole'; 'bruit', 'rumeur']; în BJ: „Toute la communauté éleva la voix”.

2.1.36. groapă 1. 'vale', în ms. 45: „Iar Amalic și Hananeul lăcuiescu în groapă” (Nm., 14, 25; în BB: „În vale”; în ms. 4 389: „În văt”), după gr. ἐκ τῇ κοιλάδι [(ή) κοιλάς, -αδος 1. 'creux', 'trou'; 'enfoncement'; 2. 'vallon']. Traducătorul ms. 45 a atribuit rom. *groapă* sensul 2. al cuvântului grecesc. 2. 'puț', 'fântână', în ms. 45: „Nice vom bea apă den groapa ta” (Nm., 20, 17; în BB: „Fântână”; în ms. 4 389: „Puțurile”), după gr. ἐκ λάκκου σου [(ό) λάκκος, -ου 1. 'puissard', 'citerne', 2. 'fosse', 'fossé', 'fosse où l'on tombe'. Traducătorul ms. 45 a atribuit cuvântului românesc *groapă* sensul 1. al cuvântului grecesc. Vezi ST. L. LV., p. 26, IV.2.1.28.

2.1.37. gură, în expr.: *gură cu gură* 'față în față', în BB: „Gură cu gură voi grăi lui” (Nm., 12, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Gură cără gură”), după gr. στόμα κατ'στόμα [(τὸ) στόμα, -ατος 'bouche'; κατὰ στόμα 'en face'; στόμα πρὸς στόμα 'face à face' (în *Bible*)].

2.1.38. a hrăni 'a crește', 'a se dezvolta', în BB: „Sfînt va fi hrănid chica părul capului” (Nm., 6, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Sfînt va fi crescind părul capului său”), după gr. ἄγιος ἔσται τρέφων κόμην τρίχα κεραλῆς (vb. τρέφω 1. 'nourrir', 2. 'élever', 3. 'faire croître'). În ms. 45, iar de aici în BB, a fost folosit în mod eronat vb. *a hrăni*, în loc de vb. *a crește*, pentru că traducătorul a crezut că termenul românesc *a hrăni* ar avea toate cele trei sensuri menționate ale vb. grecesc τρέφω, prin urmare și sensul 'nourrir'. Aceeași greșeală a fost făcută și în cartea *Facerea*, vezi ST. L. FAC., p. 94–95, IV.2.2.32., *hrănaci*. De aceea, construcția *va fi hrănid*, din citatul de mai sus, are valoarea 'va crește', fiind, foarte probabil, o construcție de tipul *a fi + gerundiu*. Această interpretare este sprijinită de versiunile *Bibliei* pe care le-am citat adeseori. Astfel, în latinește: „Sanctus erit crescente caesarie capitis eius”; în BJ:

„Il...laissera croître librement sa chevelure“, în germ: „Indem er die freie Fülle seines Haupthaares wachsen läßt“.

2.1.39. Începătură este atestat în cele trei texte studiate cu următoarele sensuri calchiate după gr. ἀρχή, ἀπαρχή: 1. 'commencement', 2. (la pl.) 'prémices', 3. (prin ext.) 'offrandes', 'libations': 1. 'braț de rîu' (vezi ST. L. FAC., p. 98, IV.2.3.61). 2. 'pîrgă, prima și cea mai bună parte a recoltei adusă ca ofrandă la altar', 'jertfă'. 3. 'generație', 'neam', 'gintă', 'familie' (vezi ST. L. EX., p. 43, IV.2.1.34). Nici unul din aceste sensuri nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v. În *Dicționarul Academiei (DA)*, sub cuvîntul *începătură*, este menționat sensul 2. (pîrgă), de mai sus. De la sensul 3. 'generație', 'neam', 'gintă', 'familie', s-a dezvoltat, în textele studiate, alte două sensuri: 4. 'totalitatea poporului (israelitean)' și 5. 'recensămînt', 'numărătoarea întregului popor', 'număr'. Ultimul sens este redat în gr. prin (τ) ἀρχή, -ῆς. De exemplu, în BB: „*Luati începătură a toată adunarea fiilor lui Israel*“ (Nm., 1, 2; în ms. 45: „*Începături*; în ms. 4 389: „*Suma*“; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul de origine slavă, cu același sens, „*Cislă*“ ('numărătoare'), după gr. λάβετε ἀρχήν πάσης συναγωγῆς νιῶν Ἰσραὴλ (vb. λαμβάνω, aor. ἔλαβον 'prendre', 'saísir'); în BJ: „*Le recensement*“; în germ: „*Die Gesamtzahl*“; în BB: „*La începătura fiilor lui Ghedson*“ (Nm., 4, 23; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Căpeteniaia*“), după gr. λάβετε τὴν ἀρχὴν τῶν νιῶν Γεδώνων; în lat.: „*Sumam*“; în BJ: „*Le recencement*“.

2.1.40. Îndreptare (și: *indireptare; dreptare*) 'principiu de justiție'; 'act de justiție'; 'chestiune de drept', în BB: „*Aceasta e îndereptarea legii carea au poruncit Domnul lui Moisi*“ (Nm., 31, 21; în ms. 45: „*Îndreptarea*“; în ms. 4 389: „*Îndireptarea*“), după gr. τὸν τὸ δικαιώματον νόμου [(τὸ) δικαιώματος, -ατος 'acte de justice', 'principe reconnu juste'; 'question de droit, 'point de droit']; „*Dreptare de lege*“, în ms. 45 (Nm., 27, 11; în BB: „*Direptate de judecată*“; în ms. 4 389: „*Îndireptare a judecății*“), după gr. δικαιώματον κρίσεως [(τὸ) κρίσις, -εως 'jugement', 'sentence', 'procès']; „*La dreptate de judecată*“, în BB (Nm., 35, 29; în ms. 45: „*La dreptate de giudeț*“; în ms. 4 389: „*La îndireptarea judecății*“), după gr. εἰς δικαιώματον κρίματος [(τὸ) κρίμα, -ατος 1. 'jugement', 'arrêt', 2. (în Biblie) 'cominandement', 'lois divine'].

2.1.41. Înnoire 'inaugurare prin sfîntire a unui altar', 'sfîntire', 'tîrnosire', în BB: „*Aceasta e înnoirea jărtîvnicului*“ (Nm., 7, 88; la fel și în vers. 10, 11; în ms. 45: „*Înnoirea jîrtîvnicului*“; în ms. 4 389: „*Sfîntirea altariului*“), după gr. αὐτη̄ ή ἐγκαίνιος τοῦ θυσιαστηρίου [(ό) ἐγκαίνιος, -εως 1. 'renouvellement', 2. (plus souvent) 'dédicace'; (τὸ) ἐγκαίνια, -ων 'dédicace', 'inauguration'; vb. ἐγκαίνειν, viit. -ίσω 1. 'renouveler', 2. (plus souvent) 'dédier, faire ou célébrer la dédicace' < adj. κανός, -ά, -όν 'nouveau', 'neuf']. Traducătorul român a atribuit cuvîntului rom. *înnoire* sensul 2. al cuvîntului grecesc ἐγκαίνιος.

2.1.42. Întunerec 'zece mii', în ms. 4 389: „*Întunerece de mii*“ (Nm., 10, 36; în BB și în ms. 45: „*Mii și zeci de mii*“), după vsl. *třna* 1. 'întunerec', 2. 'zece mii'. Vezi ST. L. FAC., p. 95, IV.2.2.38.

2.1.43. Iăcuitar, în sintagma *iăcuitar-de-pămînt* 'băstinaș', 'autohton' (aici: 'israelitean'), în BB: „*O lege...și la cel iăcuitaru-de-pămînt*“ (Nm., 9, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Moșteanului*“), după gr. καὶ τῷ αὐτόχθονι τῆς γῆς [αὐτόχθον, -ον, -ον, gen. -ονος 'indigène; (τῇ) χθόν, χθονός 'terre', 'la terre'; 'sol'; 'pays', 'contrée', 'patrie']. Ultimul cuvînt a fost tradus în textele de care ne ocupăm și prin sintagmele: *de loc, cede-loc*, care constituie echivalentele corecte ale cuvîntului grecesc. Recurgerea la termenul *iăcuitar*, care provine de la vb. *a iăcui* 'wohnen', 'bewohnen' < magh. *lakni* 'id.', se dătoarește unei confuzii cu rom. *loc* < lat. *locus*, fapt care va duce la înlocuirea vocaliei -ă- prin vocala -o-; în loc de *a iăcui*, *iăcuitar*, se va spune *a locui, locuitar*. Dar această inovație se va impune abia în secolul al XIX-lea, căci varianta cu -o-, în *locuitar*, datează din anul 1853 (I. Gheție, BDRL, p. 532). Confuzia în planul semantic, cum s-a văzut, este mai veche. Vezi ST. L. LV., p. 28, IV.2.1.46.

2.1.44. a lăsa 1. 'a ierta (păcatele) cuiva', în BB: „*Lasă greșala norodului acestuia*“ (Nm., 14, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Lasă păcatele*“), după gr. ἀφες τὴν ὄμαρτίαν τῷ λαῷ τοντῷ [ἀφές este imperativul aorist 2 al verbului ἀφίημι 1. 'envoyer', 'lancer', 'pousser', 'faire jaillir', 2. 'lăcher', 'laisser aller', 'laisser tomber', 'perdre', 3. 'délivrer', 'acquitter', 'absoudre', 4. 'affranchir', 5. 'pardonner']. Ultimul sens (5.) al cuvîntului grecesc a fost atribuit și cuvîntului rom. *a lăsa* 'a ierta'. 2. *a i se lăsa* 'a i se acorda împăcarea divină', 'a fi îspăsit', în BB: „*Si să va ruga preotul...și li se va lăsa lor*“ (Nm., 15, 23; la fel în vers. 24, 28; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel; în ultimul caz, în vers. 26), după gr. καὶ ἀφεθήσεται σύντοῖς (ἀφεθῆναι este infinitivul aorist 1, pasiv, de la vb. ἀφίημι). Expresia *a i se lăsa*, cu sensul menționat, mai apare și în cartea *Leviticul*, în toate cele trei texte: „(I) se va lăsa lui“ (Lv., 5, 13; și vers. 18, la fel), cu sensul 'i se va acorda împăcarea divină', 'va fi îspăsit'. De data aceasta, însă, în grecește apare un alt verb: καὶ ἔξιλάσεται περὶ αὐτοῦ (vb. ἔξιλάσω, -ῶ 'rendre favorable'; la mediu ἔξιλάσκομαι < ἔκ + adv. ἵλεω 'favorablemente'). Este foarte posibil ca prin atracție paronimică traducătorul să fi atribuit rom. *a i se lăsa* sensul formei verbale grecești ἔξιλάσεται, care conține grupul sonor *-las-*. Vezi, pentru atracție paronimică, și ST. L. FAC., p. 100, IV.2.1.11., *a părăsi*; ST. L. NM., p. 26, IV.1.6.3., *felu*; IV.2.1.34., *folos*; vezi, pentru vb. *a se lăsa (cuiva)*, ST. L. LV., p. 27, IV.2.1.43.

2.1.45. Iuceru, în expr.: *a face lucruri* 'a sluji la templu', 'a oficia slujba religioasă', în BB: „*Să facă lucrurile la cortul mărturiei*“ (Nm., 4, 24; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ποιεῖν τὰ ἔργα ἐν τῇ σκυνῇ τοῦ μαρτυρίου [ποιέω, -ῶ 'faire'; (τὸ) ἔργον, -ον 'affaire', 'chose']; în lat.: „*Ministrant in tabernaculo*

foederis". Vezi ST. L. LV., p. 26, IV.2.1.23., *a face*; p. 28, IV.2.1.51., *lucru*.

2.1.46. **luminare** (infinitivul lung substantivat al verbului *a lumina*) 'candelă', 'lampă (cu ulei) într-un candelabru', în BB: „*Si vor acoperi sfesnicul celuminează și luminările lui*” (Nm., 4, 9; în ms. 45: „*Fufedzele*”; în ms. 4 389: „*Găocile*”), după gr. καὶ κάλύψουσι τὴν λυχνίαν τὴν φωτίζουσαν καὶ τοὺς λύχνους αὐτῆς [vb. καλύπτω, viit. —ψφ 'couvrir', 'cacher'; (ἡ) λυχνία, -ας 'chandelier'; (δ) λύχνος, -ου 1. 'lampe', 2. 'lumière'; '(tragbare) Leuchte', 'Lampe']. Sensul 'lampă' al cuvântului *luminare* nu este înregistrat în dicționare (H. Tiktin², DRG, s.v.; CADE; Scriban, Dicf., s.v.); el este calchiat din grecește: sensul 1. al gr. λύχνος a fost transferat asupra rom. *luminare*; cf. vb. λυχνεύω, viit. λυχνεύσω 'éclairer avec la lampe'.

2.1.47. **luminătoare** (pl.: la fel; și: *luminători*, f.) 'lampă', 'candelă', în BB: „*Cind vei pură luminătoare de o parte despre față sfesnicului, vor lumina cele 7 luminătoare*” (Nm., 8, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Lumini*”), după gr. ὅταν ἐπιθῆς τὸς λύχνους ἐκ μέρους καὶ πρόσωπον τῆς λυχνίας, φωτιῶσιν οἱ ἐπτὰ λύχνοι. (vezi cuvântul precedent). Sensul 'lampă' al cuvântului *luminătoare* nu este înregistrat în dicționare.

2.1.48. **lună**, în expr.: *luna-cea-nouă* 'prima zi a lunii', 'nouămeie', în BB: „*Întru lunele-voastre-celeneoao veți trîmbița*” (Nm., 10, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. ἐκ ταῖς νουμηνόσις [(ἡ) νουμηνία, -ας 1. 'nouvelle lune', 2. 'le premier jour du mois'].

2.1.49. **lung** 'înalț', în BB: „*Am văzut...oameni foarte lungi*” (Nm., 13, 33; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Oameni nali*”), după gr. ἄνδρες ὑπερμήκεις [ὑπερμήκης, -ης, -ες 'd'une longueur démesuré'; (τὸ) μῆκος, -ες, -ους 1. 'longueur', 2. 'hauteur', 3. 'grandeur'].

2.1.50. **martur**, în expr.: *a băga în urechi marturul a 'asculta'*, în ms. 45: „*Scoală, Valac, și ascultă, < bagă în urechi marturul>*” (Nm., 23, 18; cuvintele dintre croșete sunt adăugate pe marginea manuscrisului, de aceeași mînă; în BB: „*Si ascultă! Ascultă mărturie!*”; în ms. 4 389: „*Ascultă și ia aminte mărturisire!*”), după gr. καὶ ἀκούει, ἐνώτισαι μάρτως [vb. ἐνώτισομαι (în Biblie) 'tendre', 'écouter' este alcătuit din ἐν + (τὸ) οὐς, gen. ὃτος 'oreille'; (δ) μάρτως, -νρος 'temoin']. Expr. *bagă în urechi* este o traducere servilă a elementelor care compun vb. ἐνώτισομαι, iar întreaga construcție este un calc nereușit după versiunea grecească. Vezi mai sus, p. 29, IV.2.1.11., *a băga*.

2.1.51. **mult**, în sintagme ca: „*Domnul, mult-îngăduitoriu și multi-milostiv*”, în BB (Nm., 14, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Răbdător și multi-milostiv*”), este folosit după gr. κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος [μακρός, -ά, -όν 'long', 'grand'; 'haut', 'profond' și (ό) θυμός, -οῦ 'mouvement de l'âme', 'passion'; πολυέλεος, -ος, -ον 'très-compatissant', 'très-miséricordieux', din πολύς, πολή, πολύ 'beaucoup de';

'nombreux', 'abondant' și (ό) έλεος, -οῦ 'pitié', 'compassion', (bisericesc) 'miséricorde']. Sintagmele alcătuite cu *multi-* constituie o caracteristică a limbajului bisericesc, fiind preluate în românește din grecește. .

2.1.52. **neam**, în sintagme ca: *cel-de-alt-neam* 'străin', în BB și în ms. 4 389 (Nm., 3, 38); *cel-striin-de-neam*, în ms. 45 (*ibid.*), după gr. (ό) ἀλλογενής (adj. ἀλλογενής, -ής, -ές 'né ailleurs', 'd'un autre pays ou d'une autre famille', 'étranger').

2.1.53. **necurat**, în sintagme ca: „*Tot necuratul-lasuflet*” 'întinat prin atingere de mort', în BB și în ms. 45 (Nm., 5, 2); „*Cei necurați-cu-sufletul*”, în ms. 4 389 (*ibid.*), după gr. πᾶντα ὀκάθαρτον ἐπὶ ψυχῇ (όκαθαρτος, -ος, -ον 'impur', 'sale'; 'infâme', 'scélérat'). În germ.: „*Jedem durch eine (Toten-) «Seele» Unreinen*”; în latinește: „*Pollutusque est super mortuo*”; în BJ: „*Toute personne...qu'un cadavre aurait rendue impure*”.

2.1.54. **negrăit**, -ă 'neluat în calcul', 'nepus la socoteală', în BB: „*Zilele câle mai denainte negrăite vor fi*” (Nm., 6, 12; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să nu fie lui în număr*”), după gr. αἱ ἡμέραι αἱ πρότερον ἄλογοι ἔσονται (ἄλογος, -ος, -ον 1. 'privé de la parole', 2. 'qui ne compte pas'; 'qui n'entre pas en compte'). Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milesu, a atribuit cuvântului românesc *negrăit* sensul 2. al cuvântului grecesc.

2.1.55. **nezid** (la pl.: *neziduri*) 'fără ziduri', 'nefortificat', în BB: „*De sănt [cetățile] întru ziduri au întru neziduri*” (Nm., 13, 20; în ms. 45: „*Întru făr-de-ziduri*”; în ms. 4 389: „*Sunt îngrădite cu zidu au fără de zid*”), după gr. εἰ ἐν τειχίσεων η̄ εν ἀτειχίστοις [τειχίρης, -ης, -ες 'entouré de rempart'; 'fortifié'; (τὸ) τεῖχος, -ος, -ους 'rempart', 'mur d'une ville'; 'fortification'; ἀτειχίστος, -ος, -ον 'qui n'est pas muni de remparts']. Prefixul *ne-* traduce pe α- *privativus*, rezultând cuvântul neobișnuit *nezid*, pl. *neziduri* '(oraș) neînconjurat de ziduri', 'nefortificat'.

2.1.56. **număr**, în sintagma: *cu număr* 'cîțva, cîteva', 'oricît, oricâtă', în BB: „*Si va fi cînd va acoperi norul zile cu număr preste cori*” (Nm., 9, 20; sensul este: 'Si cînd va acoperi norul cîteva zile cortul'; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Zilele câle numărate*”), după gr. καὶ ἔσται ὅταν σκεπάζῃ η̄ νεφέλη ἡμέρας ὀριθμῷ ἐπὶ τῆς σκηνῆς [vb. σκεπάζω 'couvrir'; (ἡ) νεφέλη, -ης 'nuage', 'nuée'; (ή) ἡμέρα, -ας 'jour', 'journée'; (ό) ὀριθμός, -οῦ 1. 'nombre', 2. 'partie d'un nombre ou d'un tout']. Traducătorul român a transpus sensul 2. al ultimului cuvânt grecesc prin sintagma calchiată *cu număr*, în loc să folosească pronumele și adjecțivul nedefinit *cîteva*. Cf. în BJ: „*Peu de jours*”; în germ.: „*Nur wenige Tage*”; în lat.: „*Quotquot diebus*”; în B 1975: „*Puțină vreme*”.

2.1.57. **ochi**, în sintagma: *cu ochii la ochi* 'față în față', în BB: „*Tu ești Domnul...carele cu ochii la ochi te arăți*” (Nm., 14, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Cu ochii înaintea ochilor*”), după gr. ὅστις ὀφθαλμοῖς καὶ ὀφθαλμοῖς ὅπτάζῃ [(ό) ὀφθαλμός, -ού 'oeil'; par. ext.

'vue', 'face', 'regard'; vb. ὄπτάζω (în *Biblie*) 'voir'; (la pasiv) 'se faire voir', 'être vu']. Cf. în BJ: „*Tu te fais voir face à face*“; în lat.: „*Et facies videaris ad faciem*“. Construcția grecească este calchiată din ebraică.

2.1.58. om (pron. nehot.) 'fiecare', 'oricare', 'cineva' (vezi ST. L. LV., p. 10–11, II.4.6.15.) apare în BB: „*Si vor tăbărī fiți lui Israîl om întru a lui rînduială și om după a lui voivozie*“ (Nm., 1, 52; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Fieștece om*“), după gr. ...ἄνθρ...καὶ ἄνθρ. [(ό) ἄνθρ., gen. ἄνθρος 'homme']. În alte cazuri, echivalentul grecesc este (ό) ἄνθρωπος. Exemplu: „*Om, om*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 9, 10; în ms. 4 389: „*Omul care*“), după gr. ἄνθρωπος ἄνθρωπος; „*Om după om*“ 'fiecare', în BB și în ms. 45 (Nm., 4, 50), după gr. ἄνθρα κατ' ἄνθρα; „*A omului, a omului*“ 'cineva', 'oare cine', în BB: „*A omului, a omului de va greși muiereea lui*“ (Nm., 5, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pre bărbat*“), după gr. ἄνθρος, ἄνθρος.

2.1.59. osebire 'loc îngrădit de ținut animalele', 'țarc', 'tamazlîc', în BB: „*Si osebirile lor vor fi dobitoaceelor lor*“ (Nm., 35, 3; în ms. 45: „*Usăbirile*“; în ms. 4 389: „*Hodăi*“), după gr. καὶ τὰ ἀφορίσματα αὐτῶν ἔσται τοῖς κτήνεσιν αὐτῶν [(ό) ἀφορίσμα, -ατος 'chose déterminée, définie'; 'chose sépare ou mise à part'; (ό) ἀφορίσμός, -οῦ 'delimitation', 'séparation' < vb. ἀφορίζω 'séparer par une ligne de démarcation'; 'déterminer'; 'définir' < vb. ὅριζω 'borner'; 'limiter'; 'terminer'; 'séparer par une limite' < (ό) ὅρος, -ου 'borne'; 'limite'; 'frontière']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a avut în minte sensul concret al cuvântului grecesc, acela de '(loc) limitat', 'îngrădit', 'proprietate delimitată', pe care l-a atribuit și infinitivului lung substantivat *osebire*, al verbului *a osebi* 'a separa', 'a delimita'. Cf. în lat.: „*Suburbana*“ (lat. *suburbanum*, -i 'proprietate sau casă aproape de Roma'); în BJ: „*Les pâturages attenants*“. Vezi ST. L. EX., p. 45, IV.2.1.59.; vezi mai sus, p. 27–28, IV.1.8.7. Sensul 'țarc', 'loc îngrădit' al cuvântului *osebire* nu este înregistrat în dicționare.

2.1.60. pat apare în sintagme eufemistice pentru denumirea actului sexual, cum sunt: *a se culca pat muieresc*; *a se culca pat de seminție*; *a da patul în seminție*; *a dormi pat de sămînță*; *a dormi pat femeiesc*; *a face pat* etc. (vezi ST. L. LV., p. 30–31, IV.2.1.72.). În cartea *Numerii*, a fost atestată o altă expresie în care apare termenul *pat*, pe care n-am întîlnit-o în cărțile precedente ale *Pentateuhului*: *a cunoaște patul bărbătului sau pat de bărbat* 'a avea relații sexuale (despre o femeie)', în BB: „*Muiereea carea au cunoscut patul bărbătului*“ (Nm., 31, 17; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Au cunoscut pat de bărbat*“), după gr. οἵ τις ἔγνω κοίτην ἄρσενος [vb. γιγνώσκω, aor. ἔγνων, -ως, -ω, -ωμεν etc. 'connaître'; (ό) ἄρσην, -ενος 'mâle'; 'homme'; (ή) κοίτη, -ης 'lit'; 'couche']. În grecește, expresiile în care apare cuvântul κοίτη 'pat' au fost calchiate după ebraică.

2.1.61. primăvară, în expr.: *zile de primăvară* 'început', în BB: „*Si zilele zile de primăvară înaintea strugurului*“ (Nm., 13, 21; în ms. 45: „*Dzilele primăverii înaintea poamei*“; în ms. 4 389: „*Iară zilele era zile de vară în vremea pîrgei vișinelor*“), după gr. καὶ οἱ ἡμέραι ἡμέραι ἔαρος πρόδρομοι σταχυλῆς [(ό) ἔαρ, gen. ἔαρος 1. 'printemps', 2. (la fig.) 'commencement', 'prémices']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvântului *primăvară* sensul 2. ('commencement') al cuvântului grecesc ἔαρ. Soluția a fost preluată și de diortositorii BB, frații Greceanu, deși fraza nu are sens în forma dată.

2.1.62. putere 'trupă', 'armată', 'contingent', 'forță armată', în BB: „*Puterile lor cei socotîți 70 000 și 600*“ (Nm., 2, 4; și în 2, 6, 8, 9, 11, 13, 15 etc.; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), calc după gr. ἐπὶ τῆς δυνάμεις αὐτοῦ [(ή) δύναμις, -εως 1. 'puissance', 'pouvoir', 'force', 2. 'troupe', 'armée']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvântului românesc *putere* sensul 2. al cuvântului grecesc δύναμις.

2.1.63. puțin, în sintagma: *cel cu cel puțin* 'cel care adunase cel mai puțin' (este vorba de prepelețe), în BB: „*Cel cu cel puțin au strînsu 10 cori*“ (Nm., 11, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cine strînsese puțin*“), reprezentă o traducere servilă a gr. ὁ τὸ δλίγον συνῆγαγε δέκα κόρους (δλίγος, -η, -ov 'peu considerable', 'petit'; la pl. 'peu nombreux, en petit nombre').

2.1.64. a răspunde, vezi cuvântul următor.

2.1.65. răspuns 'legămînt', în construcția intensivă: *a răspunde răspuns* 'a face un legămînt, un jurămînt, o promisiune față de divinitate', 'a făgădui', în BB: „*Iară de să va ruga muiere rugă Domnului său, va răspunde răspunsu în casa părintelui ei*“ (Nm., 30, 4; în ms. 45: „*Va răspunde răspunsă*“; în ms. 4 389: „*Va pune soroc pentru sufletul lui*“), după gr.: ...ἢ ὁρίστηται ὄρσμὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτῆς [vb. ὅριζω, viit. ὅρισθαι 'borner', 'terminer', 'limiter'; (la figurat) 'déterminer', 'statuer', 'établir'; (ό) ὅρισμός, -οῦ 'action de borner, de limiter'; 'délimitation'; 'obligation']. În BJ: „*Si une femme fait un voeu à Yahvé ou prend un engagement formel, alors que, jeune encore, elle habite la maison de son père*“. Recurgerea traducătorului manuscrisului 45 la verbul *a răspunde* urmează să fie clarificată. Vezi mai jos, p. 42, IV.2.2.71., *soroc*.

2.1.66. a (se) ridica 1. 'a purta', 'a duce', 'a transporta', în BB: „*Aceasta e slujba norodului lui Ghedson: să slujască și să rădice. Si va rădica pieile cortului, și cortul mărturiei, și acoperămîntul lui*“ (Nm., 4, 25; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. λειτουργεῖν καὶ αὔρειν [vb. αὔρω 1. 'lever', 'élever', 2. 'partir, se mettre en route', 'lever le camp'; (la mediu) αὔρομαι 1. 'lever', 2. 'se charger de'; 'prendre sur ses épaules'; 'prendre', 'porter']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvântului românesc *a ridica* sensul 2. al verbului αὔρομαι. 2. (reflex) 'a pleca la drum', în BB: „*Si după aceasta, s-au rădicat fiili lui*

Israel" (Nm., 9, 17; la fel în 9, 18, 19, 20, 21, 23 etc.; în ms. 45: „*Să rădica*”; în ms. 4 389: „*Se rădica*”), după gr. καὶ μέτ' ταῦτα ἀπῆραν οἱ νιοὶ Ἰσραὴλ (vb. ἀπαίρω, aor. ἀπήρα 1. ‘enlever’, ‘ôter’, 2. ‘démarer’, ‘s’en aller’, ‘partir’). Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a ridica* sensul 2. al verbului grecesc ἀπαίρω. 3. în construcția intensivă: *a ridica ridicînd* ‘a anula o decizie’, ‘a suspenda o decizie’, în BB: „*Iară de ridicînd va rădica bărbatul ei*” (Nm., 30, 13; în ms. 45 [vers. 12], la fel; în ms. 4 389: „*Iar de o va certa bărbatul ei și-i va tinji*”), după gr. Εἳν δὲ περιαιρῶν περιέλη ὡντά ὁ ἀνήρ αὐτῆς [vb. περιαιρέω, -ώ, viit. -αιρόσω, aor. περιελον 1. ‘enlever’, 2. ‘priver de’; (ό) ἀνήρ, gen. ἀνδρός ‘homme’; ‘mari’, ‘époux’]. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a ridica* sensul 2. al verbului grecesc περιαιρέω, -ώ.

2.1.67. **ridicare** 1. ‘povară’, ‘sarcină’, ‘greutate de purtat’, în BB: „*Vor tocmai pre ei fiștecarele după rădicarea lui*” (Nm., 4, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, vers. 19), după gr. καὶ κατασ्थίσουσιν αὐτούς ἔκαστον κατ' τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ [vb. καθίστημι, viit. κατασ्थίσω ‘mettre dans un lieu’, ‘établir’; ‘mettre en ordre’, ‘régler’; ἔκαστος, -η, -ον ‘chacun’, ‘chaque’; (ή) ἀναφορά, -ᾶς ‘mouvement ou transport de bas en haut’]. Cf. mai sus, *a ridica*, sensul 1. 2. ‘plecare’, în ms. 4 389: „*Și scrise Moisei rădicarea lor și sălașurile lor*” (Nm., 33, 2; în BB și în ms. 45: „*Sculările lor*”); vezi cuvântul precedent, *a ridica*, sensul 2.

2.1.68. **rîvnă**, vezi cuvântul următor.

2.1.69. **rîvnire ‘gelozie’**, în BB: „*Aceasta e lègea rîvnirii*” (Nm., 5, 29; în ms. 45: „*Rîvniturei*”; în ms. 4 389: „*Rîvnei*”), după gr. οὗτος ὁ νόμος τῆς ζηλοτυπίας [(ή) ζηλοτυπία, -ας ‘jalouse, surtout en amour’; (ό) ζηλός, -ον 1. ‘émulation’, ‘rivalité’, ‘jalouse’, 2. (par. ext.) ‘envie’, ‘haine’, 3. (uneori) ‘désir’, ‘pasion’, ‘ambition’, ‘empressement’, ‘ardeur’]. Ultimul sens al cuvântului ζηλός a constituit punctul de plecare pentru traducătorul român, Nicolae Milescu, să recurgă la folosirea cuvântului românesc *rîvnă* (*rîvnitură*), care are chiar sensul ‘invidie’, ‘dorință nemăsurată’, ‘ambitie’, și să-i atribuie acestuia un înțeles pe care nu-l avea, acela de ‘gelozie’. Este aproape sigur că în epocă lipsea în română o denumire proprie pentru conceptul ‘gelozie’. Vezi și ST. L. LV., p. 32, IV.2.1.98., *rîvnitor*.

2.1.70. **rîvnitură**, vezi cuvântul precedent.

2.1.71. **rost ‘cuvînt’, ‘vorbă’; ‘poruncă’**, în BB: „*Pren rostul lui va ieși și pren rostul lui va intra el*” (Nm., 27, 21; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cu cuvântul lui*”), după gr. ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ ἔξελεύσεται, καὶ ἐπὶ τῷ στόματi αὐτοῦ εἰσελεύσεται αὐτὸς [(τὸ) στόμα, -ατος 1. ‘bouche’, 2. ‘la voix’ ou ‘la parole de qn.’, 3. ‘parole’, ‘langage’, ‘discours’; vb. ἔξερχομαι, viit. ἔξελεύσομαι ‘sortir’, ‘s’en aller’; εἰσέρχομαι ‘entrer dans’]. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu,

a atribuit cuvântului românesc *rost* ‘gură’ (< lat. *rostrum* 1. ‘cioc’, 2. ‘bot’) sensul 2. al cuvântului grecesc στόμα, eventual și sensul 3. Acest sens special al cuvântului *rost* nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v.

2.1.75. **scos, ‘scoasă’ ‘repudiat,-ă’, ‘respins, -ă’, ‘alungat, -ă’**, în BB: „*Și ruga văduvei și ceii scoase de la bărbat*” (Nm., 30, 10; în ms. 45, la fel, dar lipsește adj. dem., gen. sg. *ceii*; în ms. 4 389: „*Lăsate de bărbat*”), după gr. καὶ εὐχή χήρας καὶ ἐκβεβλημένος [(ή) εὐχή, -ῆς ‘prière’; (ή) χήρα, -ας ‘veuve, femme veuve’; ἐκβάλλω 1. ‘jeter ou pousser dehors’, 2. ‘rejeter’, ‘repousser’.

2.1.72. **a scuipa**, în construcția intensivă: *a scuipa scuipînd* ‘a scuipa’, în BB: „*De tatal ei scuipind au scuipat în fața ei*” (Nm., 12, 14; în ms. 45: „*Tatăl ei să va stiuuiupi să stiopască*”; în ms. 4 389: „*De scuipind tată-său să scuipe*”), după gr. εἰ ὁ πατέρος αὐτῆς πτύων ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς [vb. ἐμπτώω, viit. ἐμπτόσω, aor. 1. ἐνέπτυσα ‘cracher dans ou sur’ < ἐν + πτύω ‘cracher’, ‘expectorer’]. Pentru formele verbului românesc *a scuipa* (*a stiopi* etc.), vezi ST. L. LV., p. 7-8, I.3.12.0.

2.1.73. **sculare ‘plecare’**, în BB: „*Și scrise Moisi sculările lor și popasurile lor*” (Nm., 33, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Rădicare*”), după gr. καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὰς ἀπάρσεις αὐτῶν [(ή) ἀπαρσις, -εως ‘départ’ < vb. ἀπαίρω 1. ‘enlever’, ‘ôter’, 2. ‘démarrer’, ‘s’en aller’, ‘partir’]. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a adăugat cuvântului românesc *sculare* (și verbului *a se scula*) sensul 2. al verbului grecesc ἀπαίρω, anume ‘pornire’, ‘plecare’ (respectiv ‘a porni’, ‘a pleca’).

2.1.76. **slujbă**, vezi cuvântul următor.

2.1.77. **a sluji**, în construcția intensivă: *a sluji slujbe* ‘a sluji (la cortul mărturiei)’, în BB: „*A sluji slujbele cortului mărturiei*” (Nm., 18, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să slujască...slujba*”), după gr. λειτουργεῖν τὰς λειτουργίας [vb. λειτουργέω, -ώ ‘remplir un emploi public’; (eccl.) ‘faire le service divin’, officier’; ‘célébrer la messe’; (ή) λειτουργία, -ας ‘fonction publique’; (eccl.) ‘liturgie’, ‘service divin’].

2.1.78. **a socoti ‘a iscodi’, ‘a spiona’**, în BB: „*Și să intoarseră de acolo, socotind pămîntul, dupre 40 de zile*” (Nm., 13, 26; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Deaca iscodiră pămîntul*”), după gr. κατασκεψάμενοι τὴν γῆν (vb. κατασκέπωμα, viit. κατασκέψομαι 1. ‘examiner avec soin’, 2. ‘observer’, ‘guetter’). Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a socoti* sensul 2. al verbului grecesc menționat. Sensul ‘a iscodi’, ‘a spiona’ al verbului *a socoti* se mai întâlnește în BB: „*Să socotească*” (Nm., 13, 3; și în 17, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să iscodească*”); „*Afi socotit*”, în BB (Nm., 14, 34; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Af iscodit*”). Vezi mai jos, p. 42, IV.2.2.67.

2.1.79. **strajă**, în sintagma: *straja-cea-dentăi* ‘avangardă’, ‘avanpost’, în ms. 4 389: „*Vom mîrge întăi înarmați în straja-cea-dentăi a fe cioèilor lui Israel*” (Nm., 32, 17; în BB: „*Strajă-înainte*”; în ms. 45:

„Straje-înainte“), după sl. **на страже** пръвни, după gr. προφύλακτη [(ό) προφύλαξ, -ακος 'celui qui est aux avant-post' < προ- 'devant'; 'avant' + φύλαξ, -ακος 'garde'; 'gardien']. Vezi ST. L. EX., p. 46, IV.2.1.86.

2.1.80. a se sui, în construcția intensivă: *a se sui suind*, în BB: „*Nu, ce suind ne vom sui și vom moșteni pre el*“ (Nm., 13, 31; la fel în ms. 45), după gr. Οὐχὶ, ἀλλὰ ἀναβάντες ἀναβήσωμεθα καὶ κατακληρούμετωμεν αὐτὴν [vb. ἀναβαίνω, viit. ἀναβήσομαι, aor. ἀνέβην 'monter'; vb. κατακληρονομέω, -ῶ, viit. -ῆσω 'hériter'].

2.1.81. sută, în sintagma: *preste sută* 'comandant peste o sută de ostași', 'sutaș', în BB: „*Cei preste mii și preste sute*“ (Nm., 31, 14; și în vers. 48, 52, 53, 54 etc.; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Iuzbaș*“), după gr. ἑκατόνταρχος [ἕκατόν = 100 + (ό) ἀρχός, -οῦ 'șef']. Vezi ST. L. EX., p. 46, IV.2.1.91.

2.1.82. a tînji, în construcția intensivă: *a tînji tînjind* 'a-și arăta dezaprobaarea', 'a nu fi de acord', 'a face opoziție', în BB: „*Iară de va tînjind va tînji bărbatul ei*“ (Nm., 30, 9; și în vers. 5, 6, 12; în ultimul loc: „*Si va tăcea ei și nu va tînji ei*“; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, vers. 12: „*Va certa*“), după gr. Εἳν δὲ ἀνανεώνω ἀνανεύσῃ ὁ ἄγριος αὐτῆς [vb. ἀνανεύω, viit. -νεύσω 'faire avec la tête un signe de refus'; 'refuser']. În BJ: „*Mais si...son mari lui fait opposition*“.

2.1.83. a se trage (despre nori) 'a zăbovi', 'a rămâne'; 'a se tîrî cu greutate', în BB: „*Si cînd să trage norul preste cort zile multe*“ (Nm., 9, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Va zăbovi*“), după gr. καὶ ὅταν ἐφέλκηται ἡ νεφέλη ἐπὶ τῇ σκηνῆς ἡμέρας πείσων [vb. ἐφέλκω, viit. -έλξω, aor. ἐφείλκυσσα 'attirer', 'traîner'; (la pasiv) 'se traîner avec peine'].

2.1.84. tras 'greutate (la cîntar)', în BB: „*Blid de argint unul, o sută și treizeci trasul lui*“ (Nm., 7, 13; și în vers. 19, 25, 30, 37 etc.; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Cumpăna*“), după gr. τρυβλίον ἀργυροῦν ἔν, τρύακοντα καὶ ἑκατὸν ὀλικὴ αὐτοῦ [(ό) τρυβλίον, -ου 'plat', 'assiette'; ἀργυροῦς, -ῆ, -οῦν 'd'argent'; (ό) ὀλικός, -οῦ 1. 'action de tirer, de traîner', 2. 'poids qui fait pencher la balance', 'poids', 'poids d'une drachme'; vb. ἔλκω 1. 'tirer', 2. 'faire pencher la balance', 'peser', 'avoir tel ou tel poids']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milesescu, a atribuit cuvîntului românesc *tras* sensul 2 al cuvîntului grecesc ὀλκός.

2.1.85. a trece, în expr.: *a trece cu ochii (pe cineva)* 'a privi cu indiferență', 'a privi de sus (pe cineva)', 'a privi cu dispreț', 'a disprețui', în BB: „*De-l va trêce cu ochii pre dînsul*“ (Nm., 5, 12; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Nu-l va băga...în seamă*“), după gr. καὶ ὑπερδοῦσα περίδη αὐτὸν [vb. ὑπερδεῖν, inf. aor. de la verbul περοράω, -ῶ, viit. -όψομαι 'regarder par-dessus'; 'regarder avec mépris', 'mépriser', 'dédaigner'; 'voir avec indifférence' < ὑπερ 'au-dessus de', 'par-dessus', 'sur' + ὄψω, -ῶ 'voir', 'sentir'; 's'apercevoir de'; vb. περιδεῖν, inf. aor. de la verbul περοράω, -ῶ 'regarder avec indifférence'; 'dédaigner', 'mépriser']. 2. în expr.: *a*

trece brici 'a rade', în BB: „*Si va trece brici preste tot trupul lor*“ (Nm., 8, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să suie briciul*“), după gr. καὶ ἐπελεύσεται ἔχρον ἐπὶ πᾶν τῷ σῶμα αὐτῶν [vb. ἐπέρχομαι, viit. ἐπελεύσομαι 1. 'venir dans ou sur'; 'survenir', 2. 'parcourir'; (ό) ἔχρος, -οῦ 'rasoir'; (ό) σῶμα, -οτος 'corps'].

2.1.86. trufie, în expr.: *a face în mîndă de trufie* 'a face ceva din mîndrie (trufie)', în BB: „*Si sufletul care va face în mîndă de trufie*“ (Nm., 15, 28; în ms. 45: „*Întru mîndă de mîndrie*“, în ms. 4 389, vers. 30: „*Cu mîndă de trufie*“), după gr. ἐν χειρὶ ύπερηφανίας [(ή) χείρ, gen. χειρός 'main'; 'force', 'violence'; 'emploi de la force'; (ή) ύπερηφανία, -ας 'fierté', 'orgueil'; 'air méprisant', 'dédain']. Pentru alte valori ale cuvîntului *mîndă*, vezi mai sus, p. 16, II.8.8.0.

2.1.87. tînere 'posesiune', 'proprietate', 'stăpînire' (< vb. *a tînea*, *tînere*), în BB: „*Să socotească [=iscondească] pămîntul hananeilor carele eu dau fiilor lui Israîl întru finere*“ (Nm., 13, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Întru moștinare*“), după gr. ἐν κατασχέσει [(ή) κατασχετις, -εως 1. 'l'action de retenir, d'arrêter', 2. 'prise de possession' < vb. κατέχω 'tenir', 'posséder']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milesescu, a folosit cuvîntul românesc *tînere* (< *a tînea*) cu sensul 2. al verbului grecesc κατέχω

2.1.88. ucidere 1. în expr.: *a omorî cu ucidere* 'a. omorî', 'a ucide', în BB: „*Omoară-mă cu ucidere*“ (Nm., 11, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Ucide-mă cu omorire*“) este o traducere servilă după gr. ἀποκτεινόν με ἀναιρέσι [vb. ἀποκτείνω 'tuer', 'faire périr'; (ή) ἀναιρέσις, -εως 'destruction', 'meurtre']. În BJ: „*Tue-moi plutôt*“. 2. în expr.: *cu ucidere de sabie*, în BB: „*Si lovi pre dînsul Israîl cu ucidere de sabie*“ (Nm., 21, 24; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. φόνῳ μαχαίρας [(ό) φόνος, -ου 'meurtre', 'carnage', 'assassinat', 'mort violente'; (ή) μάχαιρα, -ας 'coutelas', 'épée courte', 'épée', 'glaive'].

2.1.89. umăr, în sintagma: *la umărul mării* 'la suprafața mării', 'la țărmul mării', în BB: „[Hotarele] vor lovi la umărul mării“, adică 'vor atinge țărmul mării' (Nm., 34, 11; în ms. 45, la fel; aici, pe marginea textului este adăugat, de aceeași mînă, cuvîntul: „*Spată*“, pentru cuvîntul *umăr*, din text), după gr. ἐπὶ νῶτον θαλάσσης [(ό) νῶτος, -ou (și: (ό) νῶτον, -ou) 1. 'le dos de l'homme et des animaux', 2. (la fig.) 'surface'; expr. νῶτα θαλλάσσης înseamnă 'la surface de mer, le dos de la plaine liquide']. În BJ: „*Elle touchera la rive...de la mer*“. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milesescu, a atribuit cuvîntului românesc *umăr* (și *spate*) sensul cuvîntului grecesc νῶτος, din expresia grecească menționată.

2.1.90. a umple, în expr.: *a umple mîinile cuiva* 'a-i face daruri', 'a dăruí', în BB: „*După ce au împlut mîinile lui*“ (Nm., 7, 88; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*După umplerea măinilor lor*“), după gr. μετά τῷ πληρῶσαι τας χειρας αὐτοῦ [(ή) πλήρωσις, -εως 'l'action de remplir'; vb. πληρώω, -ῶ 'emplir', 'remplir']. În BJ: „*Les offrandes pour la dédicace de l'autel*“.

2.1.91. undiță, în sintagma: *undiță de carne* 'furculiță', în BB: „*Si undeile de carne*“ (Nm., 4, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Furculițile*“), după gr. τὰς κρεάτρας [(ῆ) κρεάτρα, -ας 'crochet pour tirer la viande de la marmite', alcătuit din (τὸ) κρέας, gen. κρέατος 'chair', 'viande' + vb. ἀρέω, -ῶ 'prendre']. Vezi ST. L. EX., p. 50, IV.2.2.61.

2.1.92. unealtă 'vas', în BB: „*Si toată unealta deschisă...necurat taste*“ (Nm., 19, 15; în ms. 45, la fel; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: „*Vasul*“; în ms. 4 389: „*Vasul neacoperit*“), după gr. καὶ πᾶν σκεῦος ἀνεῳγμένον...ἀκάθαρτόν ἔστι [(τὸ) σκεῦος, -εος, -ους 1. 'meuble', 2. 'vase', 3. 'instrument', 'ustensile', 'tout objet d'équipement', 4. 'chose'; ἀνεῳγμένος, -η, -ov (part. perf. pasiv de la vb. ἀνοίγω 'ouvrir') 'deschis', 'descoperit']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *unealtă* sensul 2. al cuvîntului grecesc σκεῦος. Vezi ST. L. FAC., p. 50, I.2.2.3.; p. 102, IV.2.3.148.; ST. L. EX., p. 50, IV.2.2.62.

2.1.93. a unge 'a sfînti', în BB: „*Aceasta e înnoirea jîrtăvnicului intru carea zi l-au unsu pre dînsul*“ (Nm., 7, 84; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*În zioa cîea ce-l un-e*“), după gr. ἡ ἡμέρᾳ ἔχρισεν αὐτῷ [vb. χρίω, viit. χρίσω, aor. ἔχρισα, perf. κέχρικα, perf. pasiv κέχρισμα, aor. pasiv ἔχριθην 'oindre', 'graisser'; χριστός, -ῆ, -όν 'oint', 'enduit']. Sensul sacru al verbului românesc *a unge* a fost preluat din grește.

2.1.94. verde, în sintagma: *cele verzi 'verdeață'*, 'iarbă', în BB: „*Ca cînd ar alége vițelul cîle verzi den cîmpu*“ (Nm., 22, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Verdeață*“), după gr. τὰ χλωρά ἐν τοῦ πεδίον [χλωρός, -ά, -όν 'vert', 'de couleur vert'; (τὸ) πεδίον, -οῦ 'plaine, plate campagne'].

2.1.95. zăvor 'pîrghie', 'bară de lemn', 'traversă', în BB: „*Zăvoarăle lui*“ [ale cortului] (Nm., 4, 32; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Zovoarăle*“), după gr. τοὺς μοχλοὺς αὐτῆς [(ό) μοχλός, -οῦ 1. 'levier', 'machine mue par un levier, comme treuil, cabestan'.

2.1.96. zi 1. în sintagma: *zioăi cei den șapte zile* 'în fiecare zi a săptămînii', în ms. 4 389: „*Să faceți zioăi cei den șapte zile dar în arderea-de-tot*“ (Nm., 28, 24; pe margine, de aceeași mînă: „*Zilelor preste săptămînd*“; în BB: „*Veț face ziua în cîte 7 zile*“; în ms. 45, ca în BB, dar cu varianta: „*Dzua*“), după sl. АЛНІО ЗА З АЛНІИ (vsl. дñи 'Tag'). Pentru fragmentele din BB și din ms. 45, modelul este cel grecesc: τὴν ἡμέραν εἰς τὰς ἑπτά ἡμέρας [(ῆ) ἡμέρα, -ας 'jour', 'journée']. 2. (pl. art.) *zilele* 'timp', 'perioadă', 'epocă', în BB: „*Si zilele, zile de primăvară înaintea strugurului*“ (Nm., 13, 21; în ms. 45: „*Dzilele, dzilele primăverii înaintea poamei*“; în ms. 4 389: „*Iără zilele era zile de vară în vrîmea pîrgei vișinelor*“), după gr. καὶ αἱ ἡμέραι ἡμέραι ἔχαρος πρόδρομοι σταφυλῆς [(ῆ) ἡμέρα, -ας 1. 'jour', 2. 'temps', 'durée'; ἄγε]. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *zi* sensul 2. al

cuvîntului grecesc ἡμέρα, acela de 'perioadă', 'epocă'. Textul a devenit, în acest mod, iminteligibil. În aceeași direcție, a contribuit, apoi, și calcharea semantică eronată a cuvîntului grecesc (τὸ) ἔχαρ, gen. ἔχαρος 1. 'primăvară', 2. 'început'. Traducătorul român a atribuit cuvîntului românesc *primăvară* sensul 2. al cuvîntului grecesc ἔχαρ (vezi mai sus, p. 34, IV.2.1.61.), iar rezultatul a fost următorul fragment lipsit de sens: „*Zile de primăvară înaintea strugurului*“ (în ms. 45: „...înnaintea poamei“). Sensul real al textului este: 'În vremea primilor struguri'; cf. în BJ: „*C'était l'époque des premiers raisins*“; în latinește: „*Erat quando iam praecoquae uvae vesici possunt*“; în B 1975: „*Aceasta se petreceea pe vremea coacerii strugurilor*“.

Merită a fi comentată și versiunea din ms. 4 389 a lui Daniil Panoneanul. Aici, în loc de sintagma *înnaintea strugurului* (sau *poamei*), din BB și din ms. 45 [după gr. (ῆ) σταφυλή, -ῆς 'raisin', 'grappe de raisin'; πρόδρομος, -ος, -ov 'qui précède', 'antérieur', 'préalable'], apare succesiunea: „*În vrîmea pîrgei vișinelor*“, iar în loc de *primăvară*, este folosit cuvîntul *vară*. Apariția cuvîntului *vișine* este motivată, parțial, de textul slavon, care are termenul *jágoda*, al cărui sens nu este însă 'vișină', ci 'Beere' (= boabă, regional și strugure); cf. rus. *jágoda* 'Beere'; ucr. *jahoda* 'id.'; bg. *jágoda*; sl. bis. *agoda* 'fruct' (M. Vasmer, REW, III, p. 481).

2.2.0. Cuvinte cu sens diferit de cel actual. Cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată

2.2.1. a alege are sensul neobișnuit 'a paște'; 'a distruge', în BB: „*Acum va alége adunarea aceasta pre toți împrejuranei noștri ca cînd ar alége vițelul cîle verzi den cîmpu*“ (Nm., 22, 4; în ms. 45: „*Va linge...ar linge*“; în ms. 4 389: „*Va potopi...ară lingue*“). În BJ: „*Voilà cette multitude en train de tout broueter autour de nous comme un boeof broute l'herbe des champs*“; în lat.: „*Ita delebit hic populus omnes qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas usque al radices carpe;* în gr. νῦν ἐκλείξει...όστει ἐκλείξαι [vb. ἐκλείχω, viit. ἐκλείξω 'lécher' ou 'essuyer en léchant' < ἐκ + λείχω 'lécher'].

2.2.2. amestecătură 'băutură fermentată' traduce gr. (τὸ) σίκερα, gen. σίκερος 'boisson fermentée, comme bière, cidre' (< ebr.), în BB: „*Si turnarea lui a patra a lui in la un miel, la sfintă vei turna turnare amestecătură Domnului*“ (Nm., 28, 7; în ms. 45, la fel; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul „*Rachiu*“; în ms. 4 389, ca în BB). În BJ: „*Boisson fermentée*“. Sensul în discuție nu este consemnat în dicționare. Vezi mai sus, p. 26, IV.1.5.17.

2.2.3. biruință 'stăpînire (de pămînt)' (sens arhaic), 'proprietate' (< vb. *a birui* 'a stăpîni', ca și magh. *bir* 'Macht über etwas haben', 'unterwefen'; 'besitzen', vezi Lajos Tamás, EWUR, p. 120), în ms. 4 389: „*Porâncêște...să dea preoților den moștinăriile biruințelor lor cetăți...și hodăi*“ (Nm., 35, 2; în BB și în

ms. 45: „*Den sorții finării lor*“). Vezi ST. L. EX., p. 47, IV.2.2.6.

2.2.4. biserică 'parte a templului evreiesc numită *Sfânta Sfintelor*', în ms. 4 389 (Lv., 12, 4; cuvîntul cu acest sens special este scris pe marginea textului, de aceeași mînă, ca sinonim al termenului *sfântire*, din text; în ST. L. LV., nu a fost semnalat și, de aceea, am făcut acest lucru aici.

2.2.5. blînd 'milostiv', 'clement', în BB: „*După cum blînd te-ai făcut lor de la Eghipet până acum*“ (Nm., 14, 19; și în vers. 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Milostiv*“); traduce gr. ὕλεως, -ως, -ων 'doux', 'indulgent', 'clément'.

2.2.6. a se burduși 'a se umfla ca un burduf', în ms. 4 389: „*Dășărtul tău și pîntecele tău să se umfle și să se burdușască*“ (Nm., 5, 21). Cuvîntul cunoaște aici prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), cu mult mai veche decât cea dată în H. Tiktin², DRG, s.v.: 1822.

2.2.7. căutare (și: *cătare*) 'socoteală', în expr.: *a face cătare cuiva* 'a trece în revistă', 'a inspecta', 'a socoti', 'a face numărătoarea', în ms. 4 389: „*Au făcut cătare bărbaților căi au fost cu noi în oaste*“ (Nm., 31, 49; în BB și în ms. 45: „*Au luat capul oamenilor*“; vezi mai sus, p. 29–30, IV.2.1.16., *cap*; în BJ: „*Ont fait le compte des combattants*“); în ms. 4 389: „*Aceasta este căutarea...carea socotiră pre feciorii lui Israël*“ (Nm., 26, 63; în BB și în ms. 45: „*Socoteala*“). Vezi ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.9. bis, *căutare*.

2.2.8. căuș 'vas de ars tămîie', 'cădelniță', în BB: „*și căușale*“ (Nm., 4, 7; în ms. 45: „*Căușile*“; în ms. 4 389: „*Cădelnițele*“). Echivalentul în textul francez este: „*Les coupes*“; în cel grecesc: (ἡ) θυΐσκη, -ῆς 'encensoir'.

2.2.9. clinci, pl. *clinciuri* 'țeapă', 'ghimpe', în BB: „*Va fi pre căi veți lăsa dentru dînii clinciuri în ochii voștri*“ (Nm., 33, 55; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, este adăugat pe margine, de aceeași mînă, sinonimul: „*Tăpi*“). Autorii *Dicționarului Academiei* (DA, s.v. *clenciu*), menținând sensul de mai sus, îl consideră arhaic și 'impropriu'. Demn de remarcat este faptul că acest sens apare și în scrierile lui Dosoftei (în *Viețile Sfintilor*), ceea ce constituie un motiv ca acest cuvînt să fie inclus în lista elementelor comune limbii acestui cărturar și limbii din ms. 45, listă alcătuită de N. A. Ursu. Echivalentul din textul grecesc este (ό) σκόλοψ, -οπος 1. 'picu', 2. aiguillon'.

2.2.10. coapsă 'uter'; 'organ genital feminin', în BB: „*Cînd va da Domnul coapsa ta căzută în pîntecile tău unflat*“ (Nm., 5, 21; în ms. 45: „*Stănghea ta căzută*“; în ms. 4 389: „*Să căză dășărtul tău*“; aici, pe margine, de aceeași mînă, sănt adăugate cuvintele: „*Să se sloboază în jos*“); alt exemplu, în BB: „*Și va intra apa aceasta care iaste blestemată în pîntecile tău să-ți umfle pîntecile și să căză coapsa ta*“ (Nm., 5, 22; în ms. 45: „*Să cadă stănghea ta*“; în ms. 4 389: „*Să-ți pufuiască pîntecele*“). În grecește (vers. 21): τὸν μηρὸν σου διαπεπτώκαται; (vers. 22): καὶ διαπεσεῖν μηρόν σου [(ό) μηρός, -οῦ 'cuisse'; vb. διαπίπτω, viit. διαπεσοῦμαι, aor. διέπεσον

'tomber entre']. În versiunea franceză din BJ: (vers. 21) „*En faissant flétrir ton sexe*“; (vers. 22) „*Pour que s'enfle ton ventre et que se flétrisse ton sexe!*“. Menționăm că rom. *coapsă* are în română veche și sensul figurat de 'izvor al puterii de procreație, la bărbat' și de 'seediul fertilității, la femeie', cum rezultă dintr-un exemplu ca: „*Toate sufletele cari au intrat cu Iacov în Egipt, cari au ieșit din coapsele lui* (CADE, s.v.). Vezi mai jos, p. 42, IV.2.2.76., *stinghe*.

2.2.11. crastavete, vezi mai jos, p. 41–42, IV.2.2.66., *smochină*.

2.2.12. curvie 'infidelitate'; 'desfrînare', în BB: „*Iară fiți voștri...vor purta curviia voastră pînă se vor topi oasele voastre în pustie*“ (Nm., 14, 33; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În BJ: „*Et vos fils seront nomades dans le désert pendant quarante ans, portant les poids de votre infidélité*“.

2.2.13. custură 'placă de metal' (sens consemnat în DA, s.v., după BB), în BB: „*Și fă pre élle custuri bătute, punere jîrtăvnicului*“ (Nm., 16, 38; în ms. 45: „*Custure bătute*“; în ms. 4 389: „*Bătute puneri*“; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: „*Ferecate*“, în locul termenului *bătute*, din text). În BJ: „*Qu'en batte le métal en plaques pour recouvrir l'autel*“.

2.2.14. deplinire, în expr.: *întru toată deplinirea complet*', 'în întregime', 'cu desăvîrșire', în BB: „*Acum ucideți toată partea bărbătească întru toată deplinirea*“ (Nm., 31, 17; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.2.15. dulceață 'gust', 'savoare', în BB: „*Și era dulceața ei [a manei] ca gustarea turtei de untdelemnă*“ (Nm., 11, 8; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Gustarea*“). Echivalentul în limba greacă este (ἡ) ἡδονή, -ῆς 1. 'plaisir', 'joie', 'volupté', 2. 'savarne délicate'.

2.2.16. evreu, în BB: „*Și vor chinui pre evrei*“ (Nm., 24, 24; în ms. 45: „*Evrei*“; în ms. 4 389: „*Ovrei*“). Vezi ST. L. EX., p. 36–37, IV.1.5.25., *ovreu*.

2.2.17. făgăduit, s.n. 'ostrandă', în ms. 45 (Nm., 18, 14; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru sinonimul din text *usăbitul*). Și în ms. 4 389: „*Tot cel făgăduit al feciorilor lui Israël al tău să fie*“. În BB: „*Toată dania întru fiili lui Israël fie va fi*“. În gr.: πᾶν ἀνατεθεματισμένον; vezi mai jos, p. 43, IV.2.2.89., *usebit*.

2.2.18. a se feri 'a fi interzis, a fi oprit', 'a fi înălțurat, îndepărtat', în BB: „*Și de le 50 de ani se vor feri de la slujbă să nu mai slujască*“ (Nm., 8, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să se opreasca slujba*“). În gr.: ἀποστήσονται [vb. ἀφίστημι, viit. ἀποστήσω, aor. ἀπέστησα 'séparer', 'écartier'; 'repousser', 'éloigner', 'détourner'.

2.2.19. feliu 'trib', 'seminție', 'neam', vezi mai sus, p. 26, IV.1.6.3.

2.2.20. a fierbe, în expr. *a fierbe cu lapte și cu miere* (despre pămîntul făgăduinței), în ms. 4 389: „*Pămîntul care fierbe cu lapte și cu miere*“ (Nm., 13, 28; și în 14, 8; 15, 13; 16, 14; în ms. 45 și în BB: „*Cură miere și lapte*“). În gr.: γῆν ρέουσαν γάλα καὶ μέλι [vb. φέω, viit. φέύσω sau φέύσομαι, aor. ἔφέυσα 1. 'couler',

2. 's'écouler', 3. 'se répandre'; (la fig.) 4. 'couler en abondance', 'être abondant']. Ultimul sens a fost transferat verbului românesc *a curge* (v. rom. *a cure*, -ere), care, în contextul citat, înseamnă 'a fi abundant', 'a se afla din abundență'. Remarcabilă este folosirea, în ms. 4 389, în locul verbului *a curge*, care este echivalentul, îmbogățit semantic, al verbului grecesc πέω, a verbului *a fierbe*. De reținut că versiunea latină are, ca și ceea grecească, un verb cu sensul 'a curge': „*In terram...quae re vera fluit lacte et melle*”; la fel în cea franceză (BJ.): „*En vérité, il ruiselle de lait et de miel*”; de asemenea, în versiunea germană: „*Es ist wirklich eines, das von Milch und Honig fließt*” (Nm., 13, 27). Apariția verbului *a fierbe*, în loc de *a cure* sau *a curge*, în ms. 4 389 se explică prin originalul slavon după care a efectuat traducerea Daniil Panoneanul. Într-adevăr, în versiunea slavă fragmentul în discuție are verbul cu sensul 'a fierbe': *землѧже та кипѧши мѧсомъ и мѧдомъ*; sl. *kyrъq, kypři*; vbg. *kyplъq, kipři* 'wallen' (= a clocoți, a fierbe); vbg. *vks-kypeti* 'kochen' (= a fierbe). Dar sl. *is-kipři* este explicat în E. Berneker, *SEW*, I, p. 677 (s.v. *kypřo*), prin gr. πηγάζειν 'faire sourdre' (= a face să izvorască), 'faire jaillir', 'faire couler comme d'une source'; 'jaillir comme d'une source' și prin lat. *scaturire* 'a fışni', 'a colcăi'. Este neîndoilenic că ultimul sens a fost avut în vedere de traducătorul slavon, sens identic cu cel din versiunile latinească, grecească, franceză, germană și din ms. 45, respectiv din BB. Versiunea slavonă conținea sensul: 'Țara în care colcăie (fışnește) lapte și miere'. Traducătorul român al manuscrisului 4 389, Daniil Panoneanul, a avut în vedere numai sensul 'a fierbe' al verbului slav *kyrъq, kypři*, punând, astfel, în circulație o variantă singulară în limbajul bisericesc românesc.

2.2.21. fintină 'rezervor de apă', în BB: „*Nice vom bea apă den fintină ta*” (Nm., 20, 17; în ms. 45: „*Groapa ta*”; în ms. 4 389: „*Puțurile tale*”). În gr., echivalentul este (ό) λάκκος, -ου 1. 'citerne', 2. 'lac', 'étang'.

2.2.22. foșeză 'braț de sfeșnic', în ms. 45: „*Și fuședzele lui*” (Nm., 4, 9; în BB: „*Luminările*”, vezi mai sus, p. 33, IV.2.1.46.; în ms. 4 389: „*Găocile*”). Termenul apare și în ms. 4 389 (Nm., 8, 4; în BB: „*Luminătoarele*”; în ms. 45: „*Luminătorile*”).

2.2.23. furculiță 'unealtă de metal, cu dinți, pentru scos carneia fiartă din cazan', în ms. 4 389: „*Furculițele*” (Nm., 4, 14; în BB și în ms. 45: „*Undițele de carne*”; vezi mai sus, p. 37, IV.2.1.91). Cuvântul *furculiță* cunoaște în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă, anume cca 1665–1680, ceva mai veche decât cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v., anume 1703.

2.2.24. găoace 'disc la sfeșnic', 'cupă', în ms. 4 389: „*Vor acoperi sfesnicul care luminează, și găocile lui, și mucările lui*” (Nm., 4, 9; în BB și în ms. 45: „*Lingurile lui*”). Vezi ST. L. EX., p. 39, IV.1.7.6., *tinéri*.

2.2.25. a gîlcevi 'a murmura', 'a-și manifesta nemulțumirea vorbind împotriva cuiva de rău', în ms.

4 389: „*Gîlcevi Aáron și Mariia asupra lui Moisei*” (Nm., 12, 1; aceste cuvinte sunt adăugate pe margine, de aceeași mînă, ca explicație pentru cuvintele: „*Grăi...în poncișul lui Moisei*”, din text; în BB și în ms. 45: „*Grăi...împotriva lui Moisi*”). Alt exemplu din ms. 4 389: „*Gîlceviră israeliteanii asupra lui Moisei că se spăreară pentru limbi*” (Nm., 14, 2; aceste cuvinte sunt scrise pe margine, de aceeași mînă, pentru a explica termenul *răpștiia* din text; în BB: „*Cîrtitia*”; în ms. 45: „*Cirtea*”).

2.2.26. gloată 'oaste (de țară)', 'ceată' (militară), în BB: „*Și ieși lui în timpinare Edom cu gloată grea și cu mînă tare*” (Nm., 20, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Oaste grea*”). Termenul apare și în ms. 4 389: „*Despre miazănoapte să se puie gloata taberii lui Dan*” (Nm., 2, 25; în BB: „*Sireagul*”; în ms. 45: „*Şiragul*”).

2.2.27. grăsime 'ofrandă', 'pîrgă adusă ca jertfă', în ms. 4 389: „*Că veț osebi grăsimea lor de la dînșii*” (Nm., 18, 31; pe margine, de aceeași mînă, sunt adăugate cuvintele: „*Începătura lor*”; în BB și în ms. 45: „*Începătura*”). Pentru cuvântul *începătură*, vezi mai sus, p. 32, IV.2.1.39.; vezi și ST. L. FAC., p. 98, IV.2.3.61; ST. L. EX., p. 43, IV.2.1.34. Apariția în textul manuscrisului 4 389 a cuvântului *grăsime* se explică prin modelul slavon, care are echivalentul τόκος; cf. vsl. *týk*, -a 'Fett' (= grăsime), 'Talg' (= seu); vrus. *tukъ* 'Fett', 'Schmalz'; vrus. *tukovoje* 'Abgabe beim Verkauf von Vieh' (= adâlmaș) (M. Vasmer, *REW*, III, p. 149). Cf. expresia biblică *grăsimea pământului* 'belșugul pământului', 'bunătatea, vлага pământului', în ST. L. FAC., p. 94, IV.2.2.30.

2.2.28. gustare 'gust', 'senzație gustativă', în BB: „*Si era dulceața ei ca gustarea turtei de untdelemnii*” (Nm., 11, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În grecește, echivalentul este (τὸ) γεῦμα, -οτος 'goût', 'savour', 'ce que l'on goûte'.

2.2.29. hananeu 'poporul canaanean' [< gr. (ό) χαναναῖος], în BB: „*Dède pre hananeu supt mîna lui [Israïl]*” (Nm., 21, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Pre hanaan*”); în gr.: τὸν χαναναῖον; în BJ: „*Les Cananéens*”. Demnă de remarcat este folosirea formei de singular a etnonimului pentru denumirea întregului popor. De multe ori, cu forma de singular este denumit și teritoriul locuit de poporul respectiv. Uneori, aceeași funcțiune o are și forma de plural a etnonimului; cf. exemple din româna veche de tipul *Franțozul* 'Franța'; *Cazilbașu* 'Persia'; *Prusi* 'Prusia'; *Svezi* 'Suedia' (vezi V. Arvinte, Român, românesc, România. Studiu filologic, București, 1983, p. 106-7).

2.2.30. hătiș 'tufiș', 'mărăciniș', 'desiș', în ms. 4 389 (Nm., 24, 6; acest cuvânt este scris pe marginea manuscrisului, de aceeași mînă, pentru sinonimul *desiș*, din text. Cuvântul *hătiș* cunoaște în textul ms. 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), cu mult mai veche decât cea din H. Tiktin², s.v. (anul 1825).

2.2.31. a isprăvi 'a instala într-o funcție'; 'a confirma', 'a stabili', în ms. 45: „*Și-l isprăvi pre însul*” (Nm., 27, 23; în BB și în ms. 4 389: „*Și-l aşeză*”). În grecește: καὶ συνέστησεν αὐτὸν (vb. συνίστημι 1. 'placer ou mettre ou établir ensemble', 2. 'confirmer',

'instituer', 'établir'). Este posibil ca traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, să fi atribuit cuvântului românesc *a îsprăvi* sensul 2. al verbului grecesc συνίστημι. În acest caz, ar fi vorba de un calc semantic efectuat de traducător, și nu de un sens curent în română din epocă.

2.2.32. împoncișare 'ceartă', 'disensiune', 'discordie', 'dezbinare', în ms. 4 389: „Aceaia iaste Apa Împoncișării, că huliră feciorii lui Israel înaintea Domnului“ (Nm., 20, 13; la fel în vers. 24 și în 27, 14; în BB: „Apa Pricii“; în ms. 45: „Apa Pricei“).

2.2.33. împrejuréan 'locuitor din împrejurime', 'vecin', vezi mai sus, p. 18, III.1.5.0.

2.2.34. a îndelunga 'a zăbovi', 'a dura', 'a dăinui', în ms. 4 389: „Sau va îndelunga zile mai multe“ (Nm., 9, 22; în BB: „Prisosind“; în ms. 45: „Prisosindu“).

2.2.35. a se îndîrji 'a se irita', în ms. 4 389: „Ca un leu se va îndîrji“ (Nm., 23, 24; în BB și în ms. 45: „Se va semeti“). Cuvântul *a se îndîrji* cunoaște în textul ms. 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665–1680), care este cu puțin anterioară celei indicate în H. Tiktin², DRG, s.v. (1688, BIBLIA).

2.2.36. înfrînt 'care are scurgere (despre un bărbat)', 'bolnav de blenoragie', în BB (Nm., 5, 2; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Pentru acest cuvânt, vezi discuția amplă din ST. L. LV., p. 37–39, IV.2.2.33.; 2.2.34.

2.2.37. a se înghesui 'a se îngrämadă', 'a se strînge', în ms. 4 389: „[Măgăreața] se înghesui la gard“ (Nm., 22, 25; în BB și în ms. 45: „(Să) strînse“). Cuvântul *a (se) înghesui* cunoaște în textul ms. 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665–1680), mai veche cu aproximativ un secol decât cea dată în H. Tiktin², DRG, s.v. (anul 1764).

2.2.38. înjumătățare (și: *jumătăre*) 'jumătate' [< vb. *a (în)jumătăța*], în BB: „Si să facu înjumătățarea partea celor merși la războiu den numărul oilor“ (Nm., 31, 36; și în vers. 42, 43; în vers. 47: „Jumătățarea“; în ms. 45: „Îngiumătățarea“; „Giumătățarea“, ibid.; în ms. 4 389: „Jumătățate de parte“, „Den jumătate“). Substantivul *jumătățare* cunoaște în manuscrisul 45 prima sa atestare literară (cca 1665–1685), care este cu mult mai veche decât cea din H. Tiktin², DRG, s.v. (anul 1801).

2.2.39. lin 'blînd', 'blajin', 'delicat', în ms. 45: „Moisi lin foarte decât toti oamenii“ (Nm., 12, 3; în BB și în ms. 4 389: „Blînd“). Sensul acesta special al cuvântului *lin* este atestat și în alte texte vechi (vezi DA, s.v.). În grecește, echivalentul este πραύς σφόδρα (πράος, -έα, -ον 'doux', 'calme'; 'bon', 'indulgent', 'bénin', 'affable'; σφόδρα 'fortement', 'beaucoup'). În recurgerea la cuvântul *lin* de către traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, se poate admite și o influență din partea originalului grecesc.

2.2.40. a linge, vezi mai sus, p. 37, IV.2.2.1., *a alege*.

2.2.41. lingură 'braț de sfeșnic care susține lumînarea (sau candela)', în BB: „Lingurile lui“ (Nm., 4, 9; în ms. 45: „Fufêdzele“; în ms. 4 389: „Găocile“). Echivalentul

grecesc este (ή) λαβίς, -ίσος 'tenaille', 'pince'; 'agrafe'; 'poignée'; 'manche'; în lat.: „*Forcipibus suis*“ (lat. *forceps*, -cipis 'clește (de fierărie etc.)').

2.2.42. lunatec 'care are loc în luna nașterii', în BB: „*Si mîntuirea [=răscumpărarea] lui den lunatec prețul 5 sicli*“ (Nm., 18, 16; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Si răscumpărarea lor celor de o lună să le fie prețul 5 sicle*“). În grecește se folosește sintagma ἀπὸ μηνιαῖον (μηνιοῖος, -α, -ον 'mensuel'; 'qui dure un mois'; 'de chaque mois'). În BJ: „*Dans le mois de la naissance*“; în latinește: „*Post unum mensum*“. Sensul din manuscrisul 45, tradus de Nicolae Milescu, pare a fi influențat de versiunea grecească. În H. Tiktin², DRG, s.v., cuvântul *lunatic* este înregistrat cu sensul (2.) 'in demselben Monat geboren', sens care este diferit de cel consemnat de noi aici. Sursa pentru sensul din dicționarul lui H. Tiktin datează de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

2.2.43. mustrare, în sintagma: *apa mustrării* (și: *apa vădirii*) [în fr. „*Les eaux d'amertume et de malédiction*“; în lat.: „*Aqua amarissimae*“; în gr.: τὸ ώδορ τῶν ἐλεγμοῦ; (ό) ἐλεγμός, οῦ σι (ή) ἐλεγχεῖς, -εως 1. 'démonstration', 2. 'réfutation', 3. 'reproche'; (ή) ἐλεγχεῖν, -ης 'reproche'; 'opprobre'; ἐλεγχής, -ης, -ές 'blâmable', 'digne de reproche', 'vil', 'méprisable']. Expresia, se arată în BJ, p. 166, nota c), denumește 'Le jugement de Dieu, ou *ordalie*'. Procedeul „a été pratique dans toute l'antiquité et jusqu'au Moyen Âge, pour obtenir une décision de justice lorsque les preuves faisaient défaut. On connaissait dans tout l'Orient ancien l'ordalie judiciaire par les eaux du fleuve où l'on jetait l'accusé, mais cette épreuve des eaux amères n'a pas d'analogie. C'est sûrement une vieille pratique à laquelle se superpose un rituel israélite: intervention du prêtre, offrande, serment, etc.“. În texte studiate de noi, sintagma apare în BB: „*În mâna preotului va fi apa mustrării*“ (Nm., 5, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Apa vădirii*“); expresia mai apare în BB, Nm., 5, 23; la fel în ms. 45; aici, pe margine, de aceeași mâină: „*Apa vădirii*“; ultima sintagmă este prezentă și în ms. 4 389. Altă exemplu: în BB: „*Apa mustrării cei blestemata*“ (Nm., 5, 24; și în vers. 27 la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Apa vădirii și a blestemului*“). Faptul că traducătorii români, Nicolae Milescu și Daniil Panoneanul, au recurs la termenii *vădire*, respectiv *mustrare*, se justifică prin sensurile (1.) 'démonstration', respectiv (3.) 'reproche' ale echivalentului grecesc (ό) ἐλεγμός.

2.2.44. a se nevolnici 'a greși involuntar, fără voie', în BB: „*Se va ruga preotul pentru sufletul ce s-au nevolnici*“ (Nm., 15, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Care n-ai vrut și ai greșit fără voie*“).

2.2.45. norod (și: *nărod*) 'trib', 'semînție', în BB: „*Dupe noroadele lor*“ (Nm., 4, 23; în ms. 45: „*Nărodurile*“; în ms. 4 389: „*După rudeniia lor și după semînția lor*“). Echivalentul în limba greacă este (ό) δῆμος, -ον 'peuple'; 'tribu du peuple'. Cf. mai sus, p. 6, II.1.3.3.

2.2.46. numere, pl. n. *numere, numeri* 'nume', în ms. 45: „*Pre acești oameni ce s-au chemat numere*“ (Nm., 1, 17; în BB: „*Pre nume*“; în ms. 4 389: „*Numele*“). Alte exemple în ms. 45: „*Pre numere*“ (sg.) (Nm., 4, 28; în BB și în ms. 4 389: „*Pre nume*“); *numerile* 'numele' (pl.) [Nm., 1, 5 (în gr. τὰ ὄνοματα); 3, 2, 3, 18; 13, 5, 17; 26, 33, 55; 27, 1; în ultimul loc, este adăugată pe margine forma, eronată, *numelile*, o dovdă că lui Dimitrie din Cîmpulung, copistul manuscrisului 45, varianta *numere* 'nume' îi era necunoscută]; *numerilor*, în ms. 45 (Nm., 26, 53; în BB și în ms. 4 389: „*Numerelor*“). Explicația acestor forme este dată în ST. L. FAC., p. 86, IV.1.1.15., *a numeni și 1.1.16., numere*.

2.2.47. oaste 'război', în ms. 4 389: „*Cît au fost cu noi în oaste*“ (Nm., 31, 49).

2.2.48. omăt 'zăpadă', 'nea', în ms. 45: „*Iată Mariam stricată ca omăt*“ (= leproasă) (Nm., 12, 10; în BB și în ms. 4 389: „*Zăpadă*“).

2.2.49. ostaș 'soldat' [grupul *os-*, în loc de *os-*, din *ostaș*, se explică fie prin asimilație regresivă (-s- - -s > -s- - -s), fie prin influența formelor cu *os-*, cum sănt vb. *a oști*, subst. *oștire*, *oștime*, *oștitură*, sau a formei de pl. *oști*, gen. dat. sg. *oști*, art. *oștii*, față de sg., nom. ac. *oaste* (< lat. *hostis* 'dușman')], în ms. 4 389: „*După socoteala robiei și a prăzii ce au luat ostașii*“ (Nm., 31, 32).

2.2.50. ovreiște, adv., în ms. 4 389: „*Ovreiște: Vaierdabber*“ (Nm., 1, 1). Vezi ST. L. EX., p. 36-37, IV.1.5.25.; vezi mai sus, p. 17, III.1.1.0.

2.2.51. a se prinde, în expr.: „*a se prinde de lăcuință* 'a se aseza'; 'a se stabili temporar într-un loc (despre nomazi)'; 'a locui', în ms. 4 389: „*Și se prinse Israîl de lăcuință în toate cetățile ammōreilor*“ (Nm., 21, 25). Vezi ST. L. FAC., p. 100-101, IV.2.3.122.

2.2.52. prisoseală 'socoteală', 'recensămînt', 'numărătoare', în BB: „*Și să facu prisoseala robimei*“ (Nm., 31, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Socoteala robiei*“). În gr. (τὸ πλεόνασμα, -ατος 'ce qui reste en trop').

2.2.53. a pufui 'a se umfla', în ms. 4 389: „*Să între această apă a blestemului în pîntecele tău și să-ți pufuiască pîntecele*“ (Nm., 5, 22; în BB: „*Să-ți umfle*“; în ms. 45: „*Să-ți împle*“); în ms. 4 389: „*Și să pufuiască pîntecele ei de umflată*“ (Nm., 5, 27; în BB: „*Să va umfla în pîntece*“; în ms. 45: „*Înfla*“). Verbul *a pufui* cunoaște în textul manuscrisului 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665-1680), care este ceva mai veche decât cea consemnată în H. Tiktin², DRG, s.v. (anul 1703).

2.2.54. purtător, în sintagma: (*păcat*) *purtătoriu-de-moarte*, în BB (Nm., 18, 22; în ms. 45: „*Purtător-de-moarte*“; în ms. 4 389: „*Păcat de moarte*“). Traducătorul a fost influențat de gr. (ἀμφτίαν) θανατηφόρον (θανατηφόρος, -ος, -ov 'qui porte ou donne la mort'; 'mortel', 'funeste'.

2.2.55. răsărită, în sintagma: „*răsărita soarelui* 'est', în BB: „*Carea iâste...despre răsărita soarelui*“ (Nm., 21, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Spre răsăritul soarelui*“); în BB și: „*Răserit*“ (Nm., 23, 7).

2.2.56. rîvnă, vezi *rîvnire*.

2.2.57. a rîvni 1. 'a fi gelos', în BB: „*Și-i va veni lui duh de rîvire și va rîvni pe muierea lui*“ (Nm., 5, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să rîvnească*“). 2. (construit cu dativul) 'a rivaliza cu', 'a fi invidios', în BB: „*Au rîvnești tu mie?*“ (Nm., 11, 29; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Dară tu nu rîvnești mie?*“); în gr. μὴ ζηλοῖς σύ μοι; [și: ἐμέ] [vb. ζηλόω, -ῶ, viit. ζηλώσω 'rivaliser avec'; 'porter envie à']. 3. (în construcția intensivă) *a rîvni rîvire* (sau *rîvnă*) 'a fi stăpînit de gelozie', 'a fi gelos', în BB: „*Cind îm rîvniia rîvire intru ei*“ (Nm., 25, 11; în ms. 45: „*Cîndu rîvni mie rîvirea intru ei*“; în ms. 4 389: „*Cind rîvni rîvna mea într-înșii*“). În grecește: ἐν τῷ ζηλῶσσαι μου τὸν ζῆλον ἐν αὐτοῖς; în BJ: „*Parce qu'il a été parmi eux, possédé de la même jalouse que moi*“; în lat.: „*Quia zelo meo commotus est contra eos*“. Vezi mai sus, p. 35, IV.2.1.69.

2.2.58. rîvnire, în sintagma: *duh de rîvire* 'gelozie', în BB: „*Și va veni lui duh de rîvire*“ (Nm., 5, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Duhul poftei*“ și „*Duh rîvnitor*“). În gr.: πνεῦμα ζηλόσες [(τὸ πνεῦμα, -ατος 'souffle', 'respiration'; 'halaine'; (ἡ) ζήλωσις, -εως 'émulation'; 'jalouse']; în lat.: „*Spiritus zelotypiae* (zelotypia, -ae 'gelozie'; 'invidie'); în germ.: „*Ein Geist der Eifersucht*“. Pot fi adăugate și sintagmele: „*Lêgea rîvnirii*“, în BB (Nm., 5, 29; în ms. 45: „*Lêgea rîvni-trei*“; în ms. 4 389: „*Lêgea rîvnei*“); „*Jirtva rîvnirii*“, în BB (Nm., 5, 18; în ms. 45: „*Jirtva rîvniret*“; în ms. 4 389: „*Järtva poftei*“). Vezi ST. L. LV., p. 32, IV.2.1.98. Vezi mai sus, p. 35, IV.2.1.69.

2.2.59. rîvnitor, vezi cuvîntul precedent.

2.2.60. rîvniță, vezi *rîvnire*.

2.2.61. sădire 'grădină', 'plantație', în ms. 4 389: „*Ca niște desis* [pe margine: *hășış*] *umbrîndu-se și ca sădirile lîngă păraie*“ (Nm., 24, 6; în BB și în ms. 45: „*Grădini*“). Cuvîntul *sădire* cunoaște în textul manuscrisului 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665-1680).

2.2.62. sălaș 'loc de oprire', 'popas', în ms. 4 389: „*Acâstea sănătușurile călătoriei căii lor*“ (Nm., 33, 2; în BB și în ms. 45: „*Popasurile*“).

2.2.63. semnare 'semn', în ms. 4 389: „*Fă șarpe de aramă și-l pună întru semnare*“ (Nm., 21, 8 în BB și în ms. 45: „*Semn*“); în ms. 4 389: „*Și fu lor întru semnare*“ (Nm., 26, 10; în BB și în ms. 45 (vers. 11): „*Întru semnu*“).

2.2.64. sîmbure, în expr.: *vin den sîmburi* 'rachiu de drojdie, de tescovină', în BB: „*Vin de strugur pînă în sîmburi să nu bea*“ (Nm., 6, 4; în ms. 45: „*Vin de poamă*“; în ms. 4 389: „*Vin den sîmburi*“). În gr. ἀμπέλου οἴνον ἀπὸ στεμφύλων [(ό) στέμφυλον, -ou (mai ales la pl.) 'marc de raisin'; 'marc d'olives'].

2.2.65. a slugi (< *slugă*) 'a sluji', în ms. 4 389: „*Și slugi lui*“ (Nm., 16, 9; în BB: „*Să-i slujîți lui*“; în ms. 45: „*Să-i slujîți*“).

2.2.66. smochină apare în manuscrisul 4 389 într-un context în care în BB și în ms. 45 se întîlnește termenul *crastavete*: „*Că ne adusem aminte de pêtele care*

mîncam în Tara Egiptului în dar, de znochinele și de pêpenii, de prazul și de ceapă și de usturoiu“ (Nm., 11, 5; în BB și în ms. 45: „*Și crastaveții*“). Diferența de denumiri (znochine, în loc de crastaveți) este surprinzătoare, cu atât mai mult cu cât în toate versiunile menționate apar denumiri cu sensul ‘castravete’. Astfel, în gr.: καὶ τὸς σικνούς [(ό) σίκνος, -ov, dar și varianta (ό) σικνός, -ov ‘concombre’]; în lat.: „*Cucumeres*“ (*cucumis*, -i,-eris ‘castravete’); în germ.: „*Die Gurken*“; în BJ: „*Les concombres*“. Numai în denumirea slavonă apare cuvântul смокини ‘smochine’, pe care a preluat-o traducătorul manuscrisului 4 389, Daniil Panoneanul: „Zmochinele“. Explicația acestei excepții se datorește, cred eu, unei confuzii pe care a făcut-o traducătorul versiunii slavone între două cuvinte grecești paronime: (ό) σίκνος, -ov (și: σικνός, m.; σίκνη, f.) ‘Gurke od. Melone, *Cucumis (sativus)*’ (H. Frisk, *GEW*, II, p. 704), pe de o parte, și (τὸ) σῦκον, -ou ‘figue’; ‘Feige’ (= smochină), pe de altă parte. Confuzia este comparabilă cu cea dintre (ό) κάμιλος ‘Ankertau’, ‘Schiffstau’ (= odgon de corabie’, ‘parimă’) și (ό, ἦ) κάμηλος ‘Kamel’ (= cămilă), din parabola cu bogatul și împărăția cerurilor, din *Noul Testament* (Mt., 19, 24).

2.2.67. a socoti 1. ‘a avea grija de’; ‘a căuta’, în BB; „Mergea înaintea lor cale de trei zile ca să le socotească lor odihnă“ (Nm., 10, 33; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Să caute lor răpaos“). În BJ: „*Leur cherchant un lieu d'étape*“. 2. ‘a iscodi’, ‘a spiona’; vezi mai sus, p. 35, IV.2.1.78.

2.2.68. socoteală ‘supraveghere’, în ms. 4 389: „*Socoteala a tot cortul*“ (Nm., 4, 16; în ms. 45: „*Socotirea*“). În gr.: ἡ ἐπισκοπή ἀλητῆς πᾶς σκυνῆς [(ή) ἐπισκοπή, -ῆς ‘inspection’, ‘surveillance’; ἀλητής, -ῆς, -ές ‘rassemblé’, ‘réuni’; ‘réuni’; ‘réuni en un seul corps’].

2.2.69. socotire, vezi cuvântul precedent.

2.2.70. socotitoriu ‘supraveghetor’, în BB: „*Socotitoriu, Eliazar*“ (Nm., 4, 16; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, termenul socotitoriu, din text, este explicat, pe margine, prin sinonimul „*Ispavnicul*“). În gr.: (ό) ἐπίσκοπος, -ου ‘inspecteur’, ‘surveillant’, ‘gardien’; (eccl.) ‘évêque’.

2.2.71. soroc, în expr.: *a pune soroc pentru suflet* ‘a-și lua un angajament formal față de divinitate, pînă la un termen stabilit’, în ms. 4 389: „*Omul care... va pune soroc pentru sufletul său*“ (Nm., 30, 3; în BB: „*Va răspunde răspunsu pentru sufletul lui*“; în ms. 45, vers. 2: „*Va răsplăti răspunsă pentru sufletul lui*“). În BJ: „*Prend un engagenent formel*“. Alte exemple, în ms. 4 389: „*Muierea de...va pune soroc cu jurămînt spre sufletul său*“ (Nm., 30, 11); „*Sorocurile ei care au sorocit sufletul său*“ (Nm., 30, 8); în BJ: „*Les engagenents qu'elle a pris*“; „*Cuvintele sale care sunt sorocite spre sufletul ei*“ (Nm., 30, 13).

2.2.72. a soroci ‘a-și lua un angajament formal față de divinitate, pînă la un termen dinainte stabilit’, vezi cuvântul precedent.

2.2.73. sorț, în sintagma: *sorți de tarină* ‘proprietate funciară, loc primit prin tragere la sorți’, în BB: „*Ne-ai dat noao sorți de tarină și vîi?*“ (Nm., 16, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Parte de loc de arătură*“). Este prezentă și forma de feminin *soartă*, în ms. 4 389: „*Că nu se dăde lor soartă dentre feciorii lui Israîl*“ (Nm., 26, 62; în BB: „*Sorți*“; în ms. 45: „*Sorful*“). Vezi ST. L. FAC., p. 101, IV.2.3.137.

2.2.74. a spinteca ‘a rupe (hainele)’, ‘a sfîșia’, în BB: „*Au spintecat hainele lor*“ (Nm., 14, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Își rupseră hainele*“). Probabil că sensul ‘a rupe (hainele)’, ‘a sfîșia’ a fost atribuit de traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, verbului românesc *a spinteca* (< lat. *lat. *ex-pantiko*, -are) ‘den Bauch öffnen’ sub influența verbului grecesc διαφέργγυμι, care înseamnă aștăzi (1.) ‘crever’, cît și (2.) ‘rompre’. În acest caz, termenul ar fi avut loc în capitolul precedent, dedicat calcurilor semantice.

2.2.75. spor, în expr.: *a fi cuiva cu spor*, ‘a-i reuși cuiva ceva’; ‘a fi în favoarea, în avantajul cuiva’, în BB: „*Nu va fi cu sporiu voao*“ (Nm., 14, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Nu se va îngădui voaoă*“; aici, pe margine, de aceeași mînă, săint adăugate cuvintele: „*Nu va fi pre voia voastră*“). În gr.: οὐκ εὔδοξα ὅταν ίππιν [εὔδοξος, -ος, -ov ‘qui fait un hereux voyage’; ‘qui réussit, qui prospère’]; în BJ: „*Cela ne réussira pas*“.

2.2.76. stinghe ‘uter’; ‘sex’, în ms. 45: „*Si va intra apa aceasta blăstamată...să-ți împere pîntecile și să cadză stînghea ta*“ (Nm., 5, 22; în BB: „*Coapsă*“; în ms. 4 389: „*Dășărtul*“). Vezi mai sus, p. 38, IV.2.2.10., coapsă. Vezi și ST. L. FAC., p. 102, IV.2.3.142.

2.2.77. sterpătură (*stărpătură*) ‘avort’, ‘copil născut înainte de termen’, în ms. 4 389: „*Ca o stărpătură ce se stărpête den pîntecile mîne-sa*“ (Nm., 12, 12; în BB: „*Ca o lepădătură ieșind den zgăul muinei*“; în ms. 45: „*Ca o lepădătură ieșindu den zgăul maicei*“; aici, pe margine, cuvântul *lepădătură* este explicat prin: „*Pruncul lepădat*“). Cuvântul stărpătură, cu sensul menționat, cunoaște în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), ceva mai veche decât cea dată în H. Tiktin², DRG, s.v. (1716).

2.2.78. a se sterpi (*stări*) ‘a avea un avort’, vezi cuvântul precedent. Prima atestare din H. Tiktin², DRG, s.v. (anul 1683) se modifică puțin: ms. 4 389, cca 1665–1680.

2.2.79. steag ‘unitate militară cu steag propriu’, în BB: „*Omu fiindu-se după şireagul lui, după steagurile, după casele moşilor lor*“ (Nm., 2, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*De steagul lui*“). În gr.: κατ'τὰς σημασίας [(ή) σημασία, -ας ‘indication’, ‘signe’].

2.2.80. strînsură ‘adunarea, totalitatea poporului evreu’, în ms. 4 389: „*Și adunară toată strînsura în zioa dentăi a lunii a doua*“ (Nm., 1, 18; în BB și în ms. 45: „*Adunarea*“). În gr.: τὴν συναγωγὴν. Alt exemplu din ms. 4 389: „*Aceştia sunt strînsurile lui Merari și suma lor...6200*“ (Nm., 3, 34; în BB: „*Noroadele*“; în ms. 45: „*Nărodurile*“).

2.2.81. *stropire*, în sintagma: *apa stropirii* 'apă sfântă, de purificare, la cei vechi'; 'l'eau lustrale', în ms. 4 389: „*Că apa stropirii curățire iaste*“ (Nm., 19, 9; și în vers. 13; în BB și în ms. 45: „*Apă de stropire*“). În gr.: ὅδος ράντισμον [(ό) ράντισμός, -οῦ 'aspersion']; în lat.: „*In aqua aspersionis*“.

2.2.82. *a struncina* 'a strivî', 'a sfîlcî', 'a zdrobi', în ms. 4 389: „*Și struncină piciorul lui Valaam de gard*“ (Nm., 22, 25; în BB și în ms. 45: „*Strînse*“). Vezi ST. L. FAC., p. 68, I. 3.25.0.; ST. L. LV., p. 40, IV.2.2.75.

2.2.83. *a surpa* 1. În expr.: *a surpa cortul* 'a demonta cortul', în BB: „*Și vor surpa cortul*“ (Nm., 10, 17 în ms. 45: „*Vor slobodzi cortul*“; în ms. 4 389: „*Și să sloboază cortul*“). În gr.: καὶ καθελοῦσι τὴν σκηνὴν [vb. καθελίσσω, viit. -έω 'envelopper' < vb. ἐλίσσω, viit. -έω 'rouler', 'envelopper']. 2. 'a omorî', 'a nimici', 'a distrugere', 'a pierde (prin moarte)', în BB: „*Începu a surpa norodul*“ (Nm., 16, 46; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Au început a pierde nărodul*“). În gr.: ἥρκται θρούειν τὸν λαόν [vb. ἔρχω, viit. ἔρχω, aor. ἤρξα; perf. pasiv. ἥργματι 'marcher devant'; 'commencer'; vb. θραύω, viit. θραύσω, aor. ξθραύσα 'briser', 'rompre'; 'blessier'; (fig.) 'détruire'].

2.2.84. *surpare* 'omorîre', 'nimicire', 'distrugere'; 'calamitate', în BB: „*Și, iată, s-au început surparea intru norod*“ (Nm., 16, 47; și în vers. 48, 49, 50; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pericuinea*“). În gr.: (ή) θροῦσις, -εως 1. 'l'action de briser', 2. 'blessure', 'calamité'.

2.2.85. *a tînji* (*cuiva*) 'a-și arăta dezaprobaarea, nemulțumirea', 'a reproșa', în ms. 4 389: „*Iar de o va certa bărbatul ei și-i va tînji în zioa cîea*; „...bărbatul ei îi tînjaște“ (Nm., 30, 13). Vezi mai sus, p. 36, IV.2.1.82.; vezi și H. Tiktin², DRG, s.v.

2.2.86. *tocmitor* 'supraveghetor', în ms. 4 389: „*Și se mănie Moisei pre tocmitorii oștii*“ (Nm., 31, 14; în BB și în ms. 45: „*Socotitorii puterii*“).

2.2.87. *totdeauna*, în sintagma: „*Järtva-cea-totdeauna*“ 'Holocauste perpétuel', în ms. 4 389 (Nm., 28, 23; în BB și în ms. 45: „*Arderea-de-tot cea-de-pururea*“).

2.2.88. *usebire* 'parte extrasă (dintr-un tot)', 'prelevare', în ms. 4 389: „*Să luă...den toate usebirile Domnului*“ (Nm., 18, 28; și în vers. 29; în BB și în ms. 45: „*Luările*“). În BJ: „*Le prélevement de Yahvé*“.

2.2.89. *usebit* 'ofrandă', 'ceea ce este făgăduit ca jertfă', în ms. 45: „*Tot usăbitul intru fiui lui Israil fie va fi*“ (Nm., 18, 14; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: „*Făgăduitul*“; în BB: „*Toată daniia*“; în ms. 4 389: „*Tot făgăduitul*“). În gr.: πᾶν ἀνατεθεματισμένον [vb. ἀνατεθεματίζω < (τὸ) ἀνάθεμα, -ατος = ἀνάθημα 'offrande'; în *Bible*; 'objet dévoué', 'maudit', d'où par ext. 'anathème'].

2.2.90. *vădire*, în sintagma: *apa vădirii*, vezi mai sus, p. 40, IV.2.2.43., *mustrare*.

2.2.91. *viță* 'trib', 'neam', 'seminție', în ms. 45: „*După casele vițelor lor*“ (Nm., 1, 2; în BB: „*Moșilor*“; în ms. 4 389: „*Rudenilor*“). În gr.: καὶ οἴκους πατριῶν [(ή) πατρία, -ας 'familie'; 'race'; 'parenté'; 'tribu'].

2.2.92. *voivozie* 'unitate militară', în BB: „*Om după a lui voivozie*“ (Nm., 1, 52; în ms. 45: „*Hătmănia lui*“; în ms. 4 389: „*Căpitania lui*“). În gr.: (ή) τύρεμονία, -ας 'division ou corps de troupes'.

2.2.93. *a zvîntă* 'a usca', vezi cuvîntul următor.

2.2.94. *zvîntare* 'carne uscată', în ms. 45: „*Au zvîntat șiie zvîntări*“ (Nm., 11, 32; în BB: „*Zvîntături*“; în ms. 4 389: „*Șușală*“).

2.2.95. *zvîntătură*, vezi cuvîntul precedent.

C O N C L U Z I I

Dintre fenomenele lingvistice studiate în prezenta lucrare, o atenție specială merită a fi acordată următoarelor:

I. ÎN DOMENIUL FONETIC

1. Valoarea slovelor și și și în textele studiate (vezi I.2.1.1. – 2.1.2.).

II. ÎN MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

În manuscrisul 45 și în BB, traducătorii Nicolae Milescu și frații Greceanu s-au lăsat de multe ori influențați de modelul grecesc, astfel că pot fi semnalate influențe grecești în structura gramaticală. Mai rar se întâlnesc fenomene de origine slavonă în acest compartiment. Pot fi puse pe seama modelului grecesc următoarele fenomene:

1. Apoziția acordată (vezi II.1.4.4.).

2. Preluarea servilă a construcției cu dativul plural articulat în cazul unor nume proprii (vezi II.1.4.5.).

3. Folosirea, după modelul grecesc, a unor substantive articulate precedate de prepoziție (vezi II.2.1.0.).

4. Transpunerea servilă a modelului grecesc, prin folosirea articolului hotărât de dativ, masculin, singular, în construcții de tipul: „*Fecior lui...*“ sau eliminarea articolului în construcții ca: „*Fecior Amisadai* (= Fecior lui A.) (vezi II.2.1.1.; 2.1.5.).

5. Folosirea, după modelul grecesc, a numeralelor *unu*, *una* ca articole nedefinite (vezi II.2.3.0.; II.4.5.0.; 5.1.0.).

6. Construcția, după modelul grecesc, cu pronumele personal în dativ, singular: „*Au rîvnești tu mie?*“ (vezi II.4.1.1.).

7. Numeralele partitive de tipul *a patra* 'a patra parte'; *a cincea* 'a cincea parte' etc. sănt calchiate după grecește (vezi II.5.2.0.).

8. Forma perifrastică de prezent indicativ, alcătuită din *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: „*Iaste curind*“ 'curge', calchiată din grecește (vezi II.6.3.2.).

9. Construcția perifrastică de imperfect „*Era cîrtind*“ 'cîrtea', preluată din limba greacă (vezi II.6.4.1.).

10. Construcția perifrastică având valoare de imperfect, alcătuită din perfectul simplu al verbului *a fi + cînd* + imperfectul verbului de conjugat: „*Și fu cînd să rîdica* ‘cînd se ridică’; una din modalitățile de redare în română a construcțiilor grecești cu *έγένετο* (vezi II.6.4.2.).

11. Construcția perifrastică de imperfect, alcătuită din imperfectul verbului *a se face + gerunziul verbului de conjugat*: „*Se făcea umbrind* ‘umbrea’, care reprezintă unul dintre modurile de transpunere în română a gr. *έγένετο* (vezi II.6.4.3.).

12. Construcția perifrastică de imperfect, alcătuită din imperfectul verbului *a fi + de + imperfectul verbului de conjugat*: „*Era de-i umbrea*” ‘umbrea’ (vezi II.6.4.4.).

13. Transpunerea în românește prin persoana a III-a, perfectul simplu de la vb. *a fi*, anume *fu*, a gr. *έγένετο* (persoana a III-a singular a aor. 2, de la vb. γίγνομαι ‘naître’; ‘devenir’; ‘être’, ‘exister’; ‘se trouver’, ‘avoir lieu’) (vezi II.6.5.1.).

14. Transpunerea în românește a gr. *έγένετο*, *έγενήθησαν* prin forme de perfect simplu ale verbului *a se face*: „*Se fêce*”, „*Se făcu*”; „*Se fêceră*”, „*Se făcură*” (vezi II.6.5.2.).

15. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi + gerunziul verbului de conjugat*: „*Vor fi păscînd*” ‘vor paște’ (vezi II.6.7.2.).

16. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi + adv. cînd + viitorul I al verbului de conjugat*: „*Va fi cînd va acoperi*” ‘va acoperi’ (vezi II.6.7.3.).

17. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi + conjuncția condițională de + viitorul I al verbului de conjugat*: „*Și va fi de va fi pîngărită*” ‘va pîngări’ (vezi II.8.7.4.).

18. Substituirea morfemului de conjunctiv *să*, la persoana a III-a, sg. și pl., prin conjuncția *și*, în propozițiile care redau vorbirea directă, după modelul grecesc (vezi II.6.9.1.).

19. Folosirea unor construcții infinitivale, după modelul grecesc (vezi II.6.12.0.).

20. Folosirea în interiorul propoziției, după modelul grecesc, a adverbului *dară* ‘așadar’, ‘prin urmare’ (vezi II.7.9.0.).

21. Adverbul *încă* este folosit pleonastic, după modelul adv., *έτι* (vezi II.7.16.0.).

22. Prepoziția *întru* primește unele valori ale prepozițiilor *εἰς*, *ἐν*, *ἐπί* (vezi II.8.5.0.).

23. Prepoziția *pre* are, uneori, valoarea prepoziției *ἐπί* (vezi II.8.6.0.).

24. Prepoziția *preste* are, uneori, valoarea prepoziției *ἐπί* (vezi II.8.7.0.).

25. Locuțiunea prepozițională *prespre mîna* ‘prin intermediul’, ‘prin’ este calchiată din grecește (*ἐν χειρί*) (vezi II.8.8.0.).

26. Prepoziția *supră* are, uneori, valoarea prepoziției *ἐπό* (vezi II.8.9.0.).

27. Conjuncția *după ce* ‘ce’ este calchiată din grecește (καθ’ ὅτι) (vezi II.9.3.0.).

28. După model grecesc, conjuncția *și* apare în mod pleonastic înaintea prepoziției principale, cînd aceasta este precedată de o propoziție condițională sau temporală (vezi II.9.6.0.).

29. Interjecția *amar!* este calchiată după slavonă (vezi II.10.1.0.).

30. Interjecția *o!* ‘vai’ a fost preluată din grecește (vezi II.10.2.0.).

Semnalăm apariția singulară, pentru prima dată în cele trei texte studiate, a formei de persoana a III-a singular a verbului *a fi*: „*Este*”, în loc de „*Iaste*” (vezi II.6.13.0.).

III. ÎN DOMENIUL VOCABULARULUI

1. Cuvinte neînregistrate în dicționare: *cor* (IV.1.5.5.); *a înoști* (III.2.1.0.); *meșterșugială* (III.1.4.0.); *nevrière* (III.2.3.0.).

2. Contribuții lexicologice (semantice și etimologice) pot fi găsite la următoarele cuvinte: *carătă* (IV.1.3.1.); *feliu* (IV.1.6.3.); *a fierbe* (IV.2.2.20.); *fuște* (IV.1.1.6.); *a încropi* (IV.1.4.9.); *odaie* (IV.1.8.7.); *olovină* (IV.1.4.19.); *papadie* (IV.1.5.14.); *pildă* (IV.1.6.7.); *smochină* (IV.2.2.66.); *suma* (IV.1.2.5.); *sușală* (IV.1.4.32.) etc.

3. Calcuri semantice. Din mulțimea de exemple, scoatem în relief cîteva cazuri speciale: *aruncare* (IV.2.17.); *a băga* (IV.2.1.11.); *a fi* (IV.2.1.3.); *folios* (IV.2.1.34.); *a hrăni* (IV.2.1.38.); *începătură* (IV.2.1.39.); *îndreptare* (IV.2.1.40.); *lăcitor* (IV.2.1.43.); *a lăsa* (IV.2.1.44.); *luminătoare* (IV.2.1.47.); *martur* (IV.2.1.50.); *osebire* (IV.2.1.59.); *pat* (IV.2.1.60.); *primăvară* (IV.2.1.61.); *a ridica* (IV.2.1.66.); *rîvnire* (IV.2.1.69.); *rost* (IV.2.1.71.); *a socoti* (IV.2.1.78.); *a trece* (IV.2.1.85.); *ținere* (IV.2.1.87.); *umăr* (IV.2.1.89.); *zi* (IV.2.1.96.).

4. S-a modificat prima atestare, față de TIKTIN², în următoarele cazuri: *a se burduși* (IV.2.2.6.); *carătă* (IV.1.3.1.); *căpetel* (IV.1.1.2.); *a cislui* (IV.1.4.2.); *cisluit* (IV.1.4.3.); *a demica* (IV.1.1.4.); *furculiță* (IV.2.2.23.); *hătiș* (IV.2.2.30.); *holeră* (IV.1.5.8.); *a se îndîrji* (IV.2.2.35.); *a îngușta* (IV.1.1.6.); *înguștat* (IV.1.1.6.); *a se înghesui* (IV.2.2.37.); *jumătăfare* (IV.2.2.38.); *olovină* (IV.1.4.19.); *papadie* (IV.1.5.14.); *a pușui* (IV.2.2.53.); *sădire* (IV.2.2.61.); *stafidit* (IV.1.5.20.); *sterpătură* (IV.2.2.77.); *a se sterpi* (IV.2.2.78.); *sușală* (IV.1.4.32.).